

КОНСЕРВАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Грайфсвальд, квітень 2024 року

Michael Succow Foundation

Ellernholzstr. 1/3

17487 Greifswald

Tel.: +49 3834 8354 24

email: olga.denyshchuk@succow-stiftung.de

www.succow-stiftung.de

Автори:

к.г.н. Анастасія Сплодитель

к.ю.н. Галина Левіна,

Віталій Левін

Літературний редактор: Олена Руда

Цей документ дозволено копіювати з некомерційною метою без спеціального дозволу Фонду Зуккова, однак покликання на джерело інформації є обов'язковими.

Цитування: Консервація земель, що постраждали від військових дій / А. Сплодитель, Г. Левіна, В. Левін. - Грайфсвальд: Фонд Зуккова, 2024. 161 с.

Дисклеймер: Автори несуть повну відповідальність за зміст цього збірника, а висловлені думки належать лише авторам, а не установам чи особам, які підтримують публікацію.

Публікація здійснена в межах проєкту «Управління ґрунтами, багатими на вуглець: обізнаність, розвиток потенціалу й економічні можливості».

Supported by:

Federal Ministry
for the Environment, Nature Conservation,
Nuclear Safety and Consumer Protection

based on a decision of
the German Bundestag

Зміст

КРИТЕРІЇ ДЛЯ КОНСЕРВАЦІЇ БАГАТИХ НА ВУГЛЕЦЬ ОРГАНІЧНИХ І МІНЕРАЛЬНИХ ЗЕМЕЛЬ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ І РІВЕНЬ ХІМІЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ ЯКИХ НЕ ДОЗВОЛЯЄ ВИКОРИСТОВУВАТИ ЇХ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ.....	4
АЛГОРИТМ КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ З ПОДАЛЬШИМ ЇХ ЗАПОВІДАННЯМ (НАДАННЯМ СТАТУСУ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ) ЗА УМОВ ЗНАЧНОГО ХІМІЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ	54
АЛГОРИТМ КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ З ПЕРЕВЕДЕННЯМ ЇХ У ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД В УМОВАХ ЗАБРУДНЕННЯ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИМИ ПРЕДМЕТАМИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ.....	113

КРИТЕРІЇ ДЛЯ КОНСЕРВАЦІЇ БАГАТИХ НА ВУГЛЕЦЬ ОРГАНІЧНИХ І МІНЕРАЛЬНИХ ЗЕМЕЛЬ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ І РІВЕНЬ ХІМІЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ ЯКИХ НЕ ДОЗВОЛЯЄ ВИКОРИСТОВУВАТИ ЇХ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРЬСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

К.Г.Н. АНАСТАСІЯ СПЛОДИТЕЛЬ

Війна росії проти України має катастрофічні наслідки як для населення країни, так і для природного середовища. Бойові дії ведуться зокрема на територіях зі значною кількістю техногенно небезпечних об'єктів. Це спричиняє наслідки, які суттєво перевищують збитки, завдані безпосереднім застосуванням зброї.

Більшість очевидних загроз, викликаних війною, пов'язані або з механічним чи хімічним пошкодженням природних ландшафтів, або з тимчасовою втратою державою контролю над порушеннями в районах ведення бойових дій. Реальні наслідки кожного із впливів воєнно-техногенного навантаження сьогодні важко оцінити, оскільки немає можливості провести повні натурні обстеження в зонах воєнного впливу.

Росія перетворила територію України на випробувальний полігон, де, за даними розвідки, використовується зброя невідомого походження, насамперед у східній частині країни. Тисячі розірваних та нерозірваних артилерійських і стрілецьких боєприпасів, тонни забруднювальних речовин, викинутих у природне середовище, потребують детальних досліджень їхнього вмісту на території ведення бойових дій.

Воєнні дії можуть погіршити еколого-геохімічний стан територій, а саме спричинити:

- активізацію екзогенних процесів (зсуви, ерозію схилів);
- забруднення поверхневих і підземних вод;
- забруднення повітряного басейну;
- забруднення ґрунтів;
- зміну мікроклімату;
- руйнування інфраструктури, сільськогосподарського виробництва, промислового потенціалу, комунікацій;
- докорінну зміну стану ландшафтів.

Масштаби й характер воєнного впливу на ландшафти залежать від таких груп факторів:

- геологічна будова території й характерні геоморфологічні процеси;
- природно-кліматичні умови, що впливають як на ступінь забруднення природного середовища, так і на можливості самоочищення та самовідновлення;
- ступінь освоєння території.

Важливим об'єктом оцінки стають окремі компоненти ландшафту, їхня зміна через воєнні дії. Іноді порівняно невеликі масштаби цих впливів здатні викликати серйозні віддалені наслідки, що позначаються на стані ландшафтів загалом.

До джерел забруднення природного середовища під час ведення бойових дій відносяться:

- системи зброї та військова техніка;
- райони й місця ведення бойових дій;

- військові об'єкти.

Основними класифікаційними ознаками воєнно-техногенного навантаження є: характер походження; природа походження; сфера поширення; масштаби поширення; тип джерела; режим функціонування джерела. Відповідно до цього запропоновано класифікацію джерел забруднення воєнно-техногенного походження, наведену в таблиці 1.

Таблиця 1. Класифікація джерел забруднення воєнно-техногенного походження.

1. Характер походження забруднення:						
Безпосереднє		Вторинне		Ланцюжкове	Фактороформувальне	
2. Природа походження факторів впливу забруднення:						
Механічне		Хімічне	Фізичне	Біологічне	Інформаційне	
3. Локалізація поширення забруднення:						
Атмосферне повітря		Ґрунти	Ґрунтові води	Рослинність	Поверхневі води	
4. Масштаб поширення забруднення:						
Глобальне		Регіональне		Місцеве	Локальне	
5. Тип джерел забруднення:						
Точкові	Площинні	Одиночні	Групові	Організовані	Неорганізовані	
6. Режим функціонування джерел забруднення:						
Рухомі	Нерухомі	Постійно діючі	Періодично діючі	Разові	Штатні	Аварійні

Дія факторів воєнно-техногенного навантаження веде до забруднення ґрунтів. Під забрудненням ґрунтів території військової діяльності слід розуміти зміну властивостей їхніх складових (хімічних, механічних, фізичних, біологічних), які спричиняють погіршення функцій ландшафтів.

Тривала військова діяльність призводить до утворення локальних воєнно-техногенних геохімічних аномалій із різним спектром вибухових та інших токсичних речовин, що може накласти на невизначений термін заборону на використання земель (таблиця 2). До хімічного забруднення воєнно-техногенного походження належать: пальне транспортних засобів, мастильні матеріали, сольвенти, відходи гальванічного виробництва, залишки вибухових речовин, дезактиваційні речовини, важкі метали (ВМ) та їхні сполуки, радіоактивні речовини. Небезпечними речовинами фізико-хімічного типу є вибухові речовини.

Аналіз хімічного складу вибухових речовин, які використовуються для спорядження сучасних боєприпасів під час ведення бойових стрільб, показав, що в результаті горіння, вибуху та детонації утворюються різноманітні похідні продукти, більшість із яких є токсичними забруднювачами.

Значний внесок у хімічне забруднення роблять вихлопні гази двигунів внутрішнього згорання. Під час пересування військової колісної та гусеничної техніки пилові часточки ґрунту

підіймаються в повітря та у суміші із вихлопними газами осідають на великих площах, забруднюючи їх.

Таблиця 2. Забруднення та інші воєнно-техногенні навантаження, що виникають унаслідок бойових дій.

Вид зброї, що використовується	Забруднення
Гранатомети, стрілецька зброя, ручні гранати	Сталь; теплове, акустичне та вібраційне забруднення від згоряння порохового заряду та заряду розривної речовини; пакувальні матеріали з-під боєприпасів, промаслене сміття; ерозія ґрунту від вибухів та пересування БМП (БТР).
Ствольна артилерія, Міномети, протитанкова керована ракета, протитанкова артилерія	Мідь, латунь; дифеніламін, камфора, графіт; свинець, сталь; теплове, акустичне та вібраційне забруднення від згоряння порохового заряду та заряду розривної речовини; обладнання позицій та пересування самохідної артилерійської установки (САУ); нафтопродукти, вихлопні гази, ерозія ґрунту від вибухів.
Кулемети	Мідь, латунь, томпак; дифеніламін, камфора, графіт; свинець, сталь; теплове, акустичне та вібраційне забруднення від згоряння порохового заряду, пакувальні матеріали з-під боєприпасів, промаслене сміття.

Хімічна деградація ґрунтів

Хімічна деградація ґрунтів призводить до погіршення харчового режиму рослин через зміну хімічних властивостей ґрунтів. Зокрема:

- змінюється кислотно-лужний баланс ґрунтів, тобто реакція середовища ґрунтового розчину;
- змінюється окислювально-відновний режим, а саме погіршується окислювальний;
- зменшується кількість елементів живлення рослин у ґрунтах;
- підвищується концентрація токсичних для рослин речовин (важких металів, радіонуклідів тощо).

Основними забруднювачами воєнно-техногенного походження є важкі метали, радіонукліди, нафтопродукти, продукти розпаду вибухових речовин тощо.

Важкі метали (ВМ) є необхідним компонентом метаболізму рослин. Однак за високого вмісту у ґрунті вони здатні значно акумулюватися рослинами та справляти помітний токсичний вплив. Вивчення хімічного складу рослин дає змогу встановити критерії їхньої індикаторної здатності, що дає підстави для використання певних видів рослин як біоіндикаторів рівня забруднення ґрунтів.

Механізми надходження забруднювальних речовин із ґрунту в рослини

Надходження ВМ у рослини з ґрунту контролюють дві групи чинників: вміст рухомих форм ВМ у ґрунті, що регулюється властивостями самого ґрунту, та біологічні особливості рослин, які визначають їхню взаємодію з іонами ВМ. На поглинання ВМ рослинами ґрунт впливає у два

способи. Неоднаковий ступінь закріплення ВМ у ґрунтах свідчить, що їхнє надходження до рослин насамперед визначається типом ґрунту і тими його властивостями, які відповідають за поглинальну здатність. На надходження ВМ впливає кілька чинників: видові особливості рослин, тип ґрунту, концентрація, форма знаходження ВМ, рН ґрунту, гранулометричний склад, вміст органічних речовин, ємність поглинання катіонів у ґрунті, наявність техногенних джерел забруднення ландшафтів та інші.

Ґрунтам із високими показниками рН, значним вмістом глинистих мінералів, карбонату кальцію та органічної речовини властива висока поглинальна здатність щодо ВМ. Такі ґрунти або повністю блокують контакти рослини з ВМ, або роблять ці контакти менш небезпечними. Видалення ВМ із ґрунтового розчину відбувається під час осадження або адсорбції. ВМ мають підвищену здатність до адсорбції органічною речовиною та оксидами, а також до заміщення лужних і лужноземельних металів. У кислих ґрунтах рухливість ВМ підвищується, і тим самим збільшується їхня доступність. Як правило, з кислих ґрунтів ВМ надходять у рослини у значно більших кількостях, ніж із слаболужних, нейтральних або слабокислих. Водночас рослини мають захисні властивості до поглинання ВМ. У них існує кілька систем контролю за надходженням іонів. Здебільшого вони знаходяться в коренях і репродуктивних органах (насінні та плодах). Хімічний склад рослин залежить від складу ґрунтів, на яких вони ростуть, але не повторюють його, бо вибірково поглинають необхідні елементи відповідно до своїх фізіологічних та біохімічних потреб.

Рівень накопичення ВМ рослинами залежить від їхніх генетичних і видових особливостей. Незважаючи на суттєву мінливість властивостей рослин до накопичення металів, біоаккумуляція елементів має певну тенденцію. Це дає змогу впорядкувати ВМ у кілька груп:

- 1) Cd, Cs, Rb — елементи інтенсивного поглинання;
- 2) Zn, Mo, Cu, Ni, Pb, As — елементи середнього ступеня поглинання;
- 3) Mn, Cr, Co — елементи слабого поглинання;
- 4) Se, Fe, Ba, Te — елементи, важкодоступні для рослин.

Принципи та методи нормування кількості ВМ у системі «ґрунт — рослина» є дискусійними питаннями. Складні процеси взаємодії ВМ із компонентами ландшафту роблять питання про нормування вмісту забруднювальних речовин у межах екологічно допустимих концентрацій проблематичним. За деякими даними, середні допустимі концентрації свинцю в рослинах становлять від 0,5-1,2 мг/кг до 10,0-20,0 мг/кг сухої речовини; нікелю — 0,4-3 мг/кг, для трав'янистих рослин — до 9 мг/кг сухої речовини. Кількісні дані про безпечний вміст міді в рослинному матеріалі варіюють: В. Б. Ільїн (1991) вказує концентрацію 9,9 мг/кг, від 5 до 30 мг/кг, тоді як у зарубіжній літературі зазначають інші показники, такі як 3,0-40,0 мг/кг (Baker, Chesnin, 1975) та 20,0 мг/кг.

Досить неконкретними, на наш погляд, є дані про критичні і фітотоксичні концентрації міді (150,0 і понад 200,0 відповідно). Жодна із розроблених градацій не є універсальною. Необхідно відштовхуватися від однорівневих показників гранично допустимої концентрації (ГДК) і розробляти кілька рівнів ГДК для кожного окремого забруднювача та відповідно до типів ґрунту, характеру ґрунтового покриття.

Під час аналізу вмісту забруднювальних речовин необхідно враховувати широке коло ландшафтних факторів, які визначають умови воєнного впливу в реальному середовищі. Деякі з цих факторів розглянуто нижче.

Ландшафтні фактори перерозподілу та акумуляції у ґрунтах воєнно-техногенних забруднювальних речовин

Формування первинного поля забруднення, склад та кількість воєнно-техногенних речовин у ґрунтах прямо залежать від обсягу й характеру воєнних впливів та від локалізації джерел їхнього надходження. Подальший перерозподіл, акумуляція забруднювачів визначаються їхніми міграційними властивостями, а також особливостями природних (ландшафтних) умов території. Ґрунти як головне середовище депонування воєнно-техногенних забруднювальних речовин (важких металів, радіонуклідів та інших) є ключовою ланкою міграційних процесів.

Залежно від ландшафтних умов забруднювальні речовини по-різному перерозподіляються у природному середовищі (таблиця 3).

Таблиця 3. Ландшафтно-геохімічні умови міграції основних воєнно-техногенних забруднювальних речовин.

№ п/п	Забруднювальні речовини	Елементи і сполуки	Умови міграції
1	Радіоактивні елементи	Цезій-137, стронцій-90	Міцно фіксуються органічною речовиною ґрунту і глинистими мінералами, легко мігрують у розчиненому стані.
2	Важкі метали	Свинець (Pb)	Найменш рухомий із важких металів, асоціюється із оксидами марганцю, глинистими мінералами, органічними речовинами, осаджується при високих рН.
		Кадмій (Cd)	Найбільш рухомий у кислих ґрунтах при рН 4,5-5,5, активно мігрує вниз по профілю ґрунтів, тому накопичення у поверхневому горизонті слід розглядати як забруднення, накопичення контролюється органічною речовиною.
		Цинк (Zn)	Легко адсорбується мінералами й органічними компонентами, мобілізується в кислих легких за механічним складом ґрунтах.
		Мідь (Cu)	Акумулюється у верхніх горизонтах ґрунтового профілю, що пов'язано із біоаккумуляцією. Накопиченню також сприяє високий вміст обмінних катіонів, легко сорбується глинистими й мінеральними компонентами, мобілізується при понижених рН.
		Миш'як (As)	Добре сорбується у ґрунтах глинистими частками, гумусом, кальцієм. В оглеєних, важких за гранулометричним складом ґрунтах накопичується лише у верхніх горизонтах і легко виноситься із підорних горизонтів, що характеризуються високими значеннями окисно-відновного потенціалу

			(зворотна картина для добре дренованих ґрунтів). Один із найрухоміших, може утримуватися в обмінних позиціях як на органічних, так і на неорганічних речовинах.	
			Хром (Cr)	Накопичується у поверхневому горизонті ґрунту. Залежно від форми знаходження по-різному проявляє міграційну активність при різних показниках рН.
			Нікель (Ni)	Найбільш рухомий у кислих ґрунтах; у їхніх верхніх горизонтах присутній у органічно зв'язаних формах.
3	Нафта і нафтопродукти	Бенз(а)пірен, сірковмісні сполуки	В умовах переважання піщаних ґрунтів і відкладів при зниженій вологості досить інтенсивною є радіальна міграція. За наявності глинистих прошарків спостерігається латеральна міграція по границі літологічних відмін.	
4	Сполуки азоту	Іони амонію, нітрит або нітрат-іони	Процеси міграції азоту обумовлюються біотичними процесами. Протягом вегетаційного періоду сполуки азоту фіксуються у верхньому шарі ґрунту завдяки біогеохімічному ландшафтно-геохімічному бар'єру. Інфільтрація найбільш активна восени, в період найінтенсивнішого живлення ґрунтових вод, і ранньою весною, під час відтавання ґрунту за температур до +5 °С, коли діяльність мікроорганізмів призупиняється.	

Перебіг складних природних та природно-техногенних процесів — перенесення забруднювачів із поверхневим стоком (латеральна міграція) та повітряними потоками (аеральна міграція), їхній перерозподіл по ґрунтовому профілю та в системі «ґрунт — рослина» та інших складників біогенної акумуляції — визначається багатьма якісними та кількісними показниками, які є ландшафтними факторами диференціації забруднення ґрунтового покриву.

Фактори водної (латеральної) міграції та акумуляції воєнно-техногенних забруднювальних речовин у ландшафтах

Аналіз механізмів міграції забруднювальних речовин із поверхневим стоком (тобто латеральної міграції) передбачає здійснення оцінювання здатності ландшафтів до виносу, транзитного перенесення та акумуляції речовин. Небезпека виносу забруднювальних речовин прямо залежить від інтенсивності поверхневого стоку, яка визначається *висотою місцевості, вертикальною розчленованістю рельєфу, крутизною схилів, глибиною залягання ґрунтових вод, гранулометричним складом, водопроникністю та вологоємністю ґрунтів та ґрунтотвірних порід, а також характером сучасного рослинного покриву та господарського використання ландшафтів*. За сукупністю цих характеристик інтенсивність потенційного виносу може бути оцінена в кількох градаціях: дуже інтенсивна, середньої, слабкої та дуже слабкої інтенсивності. Також є території, для яких за сукупністю ландшафтних умов характерна відсутність виносу забруднювальних речовин; тут переважають процеси їх акумуляції у верхній частині ґрунтового профілю, а також інфільтрації (проникнення у ґрунтові горизонти).

Саме системи водних потоків головним чином забезпечують речовинний обмін між морфологічними складниками ландшафту, а також вхідні та вихідні зв'язки між ландшафтами. Переміщення води супроводжується формуванням розчинів, колоїдів та завислих речовин, транспортуванням та акумуляцією хімічних елементів, у тому числі забруднювальних речовин.

У межах ландшафту спостерігається неоднорідність, різноспрямованість міграційних потоків відповідно до приуроченості ландшафтних комплексів до елементів рельєфу. Загальна схема перерозподілу речовин із поверхневим стоком є такою. Підвищеним межиріччям, як правило, властиве переважання виносу над надходженням. Ландшафтні комплекси схилів можуть наближатися до рівноваги, якщо процеси надходження та винесення речовин є близькими за інтенсивністю. Для ландшафтних комплексів ерозійної мережі та заплав характерним є переважання акумуляції речовин, у тому числі забруднювальних. Разом із тим у різні сезони, під час водопілля та паводків, заплави також стають зонами активного виносу речовин. Під час паводків на заплави надходять води та змитий матеріал із розташованих вище територій, а також відбувається змив із поверхні самої заплави, перерозподіл та накопичення змитого матеріалу у знижених ділянках заплави. Характер процесів перерозподілу у межах заплави є залежним від висоти ділянок заплави над урізом ріки та від інтенсивності паводків. У періоди між паводками на заплаві відбувається перерозподіл забруднювачів між її елементами так само, як і на інших територіях за межами заплави.

За здатністю до змиву відклади залежно від їхнього гранулометричного складу варіюються від суглинистих (максимальний змив) до добре відсортованих пісків (мінімальний змив, переважають процеси інфільтрації). Змиву та виносу забруднювальних речовин із твердим стоком найбільше зазнають відклади, які мають високий вміст пиловатих часток (наприклад, це валунні та опіщанені суглинки, характерні для поліських ландшафтів). Найменше зазнають змиву породи з високим вмістом піску. Серед факторів стоку та змиву важливе значення також мають потужність покривних відкладів та наявність водотривких горизонтів.

Сучасний рослинний покрив відіграє важливу роль регулятора процесів стоку. Для залісених територій характерне збереження інфільтраційних властивостей ґрунту внаслідок його розуцільнення та, відповідно, меншого промерзання взимку. Це сприяє зменшенню інтенсивності поверхневого стоку порівняно з орними землями. На річкових заплавах добре розвинений трав'яний покрив та лучна підстилка зменшують змив речовин у період паводків, хоча й меншою мірою, ніж деревна рослинність. Формування перелогів на меліорованих заплавах, раніше використовуваних як орні землі, сприяє відновленню водно-фізичних властивостей ґрунтів та змінює умови формування стоку у бік його зменшення.

Фактори повітряної (аеральної) міграції воєнно-техногенних забруднювальних речовин у ландшафтах

Перенесення забруднювальних речовин із повітряними потоками в умовах лісових та лісостепових ландшафтів грають незначну роль порівняно з іншими видами міграції речовин. Умови вітрового підйому, перенесення та акумуляції речовин визначаються *гранулометричним складом ґрунтів, їхньою вологістю, властивостями рослинного покриву, а також господарським використанням території.*

Деревна та чагарникова рослинність, а також природний трав'яний покрив є головними факторами, що забезпечують захист ґрунтів від розвіювання. Воєнно-техногенні порушення

рослинного покриву та верхнього ґрунтового горизонту формують осередки розвіювання. Стійкими до дії вітру також є заболочені та вологі ґрунти. Ряд стійкості ґрунтів до розвіювання та вітрового перенесення забруднювальних речовин залежно від їхнього гранулометричного складу (який визначає зв'язність ґрунтів) такий: від суглинкових (стійкі до розвіювання) до піщаних (найменш стійкі).

Фактори біогенної міграції та акумуляції воєнно-техногенних забруднювальних речовин у ландшафтах

Процеси біогенної міграції та акумуляції забруднювальних речовин у ландшафтах, що перебувають під впливом воєнних дій, та у їхніх окремих компонентах вирізняються набагато більшою кількістю факторів, ніж у перерозподілі речовин із поверхневим стоком та повітряним шляхом. До факторів, що впливають на ці процеси територіального перерозподілу речовин, додаються властивості рослин накопичувати певні елементи-забруднювачі. Одним із факторів, що впливає на інтенсивність розглянутих вище міграційних процесів, слугує наявність чи відсутність рослинного покриву та його характер (ліси, трав'яний покрив, агроугіддя тощо). Для біогенного накопичення важливими стають *здатність рослин певного виду фіксувати, утримувати у фітомасі певні хімічні елементи*. Дослідження біогенної міграції забруднювачів, їхнє накопичення у фітомасі передбачає виконання окремого оцінювання цих процесів для певних видів рослин та для певних елементів-забруднювачів. Наприклад, для лісових ценозів оцінювання накопичення радіоцезію має бути виконано для сосни — породи, яка здатна інтенсивно накопичувати цей елемент, є найбільш чутливою до його впливу і яка є найбільш поширеною в поліських лісових насадженнях. Серед трав'яних рослин, якщо розглядати біогенну акумуляцію ВМ, найбільш активним накопичувачем міді є щавель кінський, а найбільш активним накопичувачем свинцю — купина запашна. З-поміж сільськогосподарських культур критичними видами щодо накопичення ВМ є кукурудза (свинець) та пшениця (мідь, кадмій).

Очевидно, що кількість фіксованих забруднювальних речовин залежить не лише від фізіологічних властивостей рослин, а також від обсягу фітомаси.

Окрім фізіологічних властивостей рослин, інтенсивність накопичення речовин-забруднювачів рослинами певного виду варіює залежно від ґрунтових умов та умов зволоження місця їхнього виростання, які, у свою чергу, визначаються ландшафтними (едафічними) умовами. Кореневе надходження забруднювальних речовин воєнно-техногенного походження в рослини належить до найбільш складних, багатофакторних міграційних процесів, моделювання яких ускладнене необхідністю залучати багато перемінних параметрів. Цим пояснюється значна увага до інтегральних емпіричних показників, які описують кореневе засвоєння забруднювальних речовин рослинами. Показником інтенсивності перерозподілу речовин у системі «ґрунт — рослина» є коефіцієнт накопичення (Кн), який розраховується як співвідношення їхнього вмісту у фітомасі та у ґрунті. Цей емпірично встановлений показник відображає кореневе надходження забруднювачів. Значення цього показника засвідчують ландшафтозалежні закономірності перерозподілу воєнно-техногенних забруднювачів (зокрема ВМ) у системі «ґрунт — рослина», а тому можуть бути інтерпретовані як загальна закономірність. Простежується зростання значень коефіцієнта накопичення від ґрунтів важчих за механічним складом і менш кислих до легших та кисліших; від сухих до оглеєних; від мінеральних до органогенних; від суходольних до заплавних.

Принципи геопросторової інтерпретації процесів біоаккумуляції воєнно-техногенних забруднювальних речовин у ландшафтах

Рослини в міграційних процесах відіграють роль початкової ланки трофічних ланцюгів тварин та людини. Рослинний покрив як складова ландшафту, тобто як його фітокомпонент, що перебуває у взаємозв'язках із іншими компонентами, виконує важливу роль у біогенній міграції забруднювачів. Комплексний характер цього процесу, пов'язаного зі зміною носіїв та накопичувачів речовин-мігрантів, зумовлює потребу застосовувати ландшафтний підхід до оцінки його факторів, до визначення основних потоків та зон біоаккумуляції. Оцінка ландшафтних передумов та геопросторовий аналіз процесів біогенної міграції ВМ передбачає виявлення тих характеристик ландшафтів, які визначають особливості накопичення та подальшого перерозподілу цих речовин у його біотичному складникові. Серед них важливими є ландшафтно-геохімічні та ландшафтно-едафічні передумови надходження речовин із ґрунту у фітомасу.

Опрацювання принципів екстраполяції вихідних даних полягає, зокрема, у визначенні меж коректного застосування експериментально встановлених значень Кн для території, що зазнала забруднення. Як зазначено, Кн має комплексний, багатофакторний характер. Зокрема, він залежить від особливостей навколишнього середовища, серед яких відмінності рельєфу, літології поверхневих та підстильних відкладів, неоднорідності ґрунтового-рослинного покриву та структури землекористування, що сукупно визначають сучасну ландшафтну структуру території. Така залежність одночасно від багатьох факторів ускладнює картографічну інтерпретацію чисельних значень Кн. Раніше отримані результати засвідчують залежність між величинами коефіцієнтів накопичення забруднювачів різними типами рослинності, ландшафтною структурою та едафічними умовами забрудненої території. Едафотоп, або тип умов місцезростання, — це комплексне поняття, яке традиційно використовується в лісівництві для характеристики території за умовами багатства та зволоження ґрунту, які визначають, зокрема, його здатність продукувати фітомасу. Едафічні умови території не зазнають істотних змін, вони є відносно стабільною властивістю ландшафтів і не залежать від їх господарського використання. Це дає змогу застосовувати дані про едафічні умови для картографування на ландшафтній основі значень Кн не лише у лісовій фітомасі, а також у сільськогосподарських культурах та лучних травах.

Інтерпретація Кн на ландшафтній основі полягає у використанні ландшафтної карти як картографічної основи для створення карт значень цього показника. Крім ландшафтної карти-основи, необхідно також використовувати дані про сучасний земний покрив території. Алгоритм укладання на ландшафтній основі карти Кн у фітомасу базується на встановленій залежності значень цього коефіцієнта від ґрунтового покриву та едафічних умов як класифікаційних ознак ландшафтних ареалів.

Практичне застосування показників коефіцієнтів накопичення основних речовин-забруднювачів полягає в екстраполяції емпіричних даних щодо їх значень та побудові відповідних оціночних карт досліджуваних територій. У комплексі з картами забруднення території такі дані можуть слугувати джерелом для встановлення можливостей використання забруднених територій, а саме для прогнозу забруднення сільськогосподарської продукції, оцінки ризиків для населення, можливості реабілітації забруднених угідь або необхідності їхньої консервації.

Ландшафтозалежні критерії виявлення зон акумуляції воєнно-техногенних забруднювачів

Аналіз факторів, які визначають умови міграції воєнно-техногенних забруднювальних речовин у ландшафтах, є підставою для складання переліку *ландшафтозалежних критеріїв визначення потенційних зон їхньої акумуляції*. Варто підкреслити, що йдеться саме про *потенційно можливі* місця акумуляції забруднювачів, оскільки формування міграційних потоків є складним, багатофакторним процесом. Кожний із зазначених нижче критеріїв окремо не може слугувати для однозначної ідентифікації осередків підвищеного вмісту у ґрунтах ВМ або інших елементів-забруднювачів, навіть за певного рівня забруднення досліджуваної території в цілому. Тому під час дослідження поля забруднення території воєнно-техногенними речовинами та виявлення місць їхньої акумуляції на особливу увагу заслуговують ділянки, що визначаються за такими критеріями:

- *Місцезоположення в ландшафтній структурі території*. Ландшафтні комплекси ерозійної мережі, замкнених западин, річкових заплав, що займають нижній рівень у рельєфі, є потенційними зонами акумуляції забруднювачів. Для заплав як потенційних зон акумуляції важливим є врахування гідрорежиму річки: за наявності паводків та водопілля в заплавах формуються умови виносу речовин із водними потоками.

- *Глибина залягання ґрунтових вод та вологоємність ґрунтів*. Близьке залягання (до 2 м) водонасичених горизонтів та відповідне надмірне зволоження ґрунтів, наявність у них оглеєних горизонтів сприяють утриманню забруднювачів у верхній частині ґрунтового профілю.

- *Гранулометричний склад, геохімічні параметри ґрунтів*. Наявність глинистих мінералів і гумусу, насиченість ґрунтів основами сприяють формуванню ландшафтно-геохімічних та біохімічних бар'єрів, на яких відбувається фіксація забруднювальних речовин.

- *Видовий склад та запаси фітомаси у рослинних угрупованнях*. Наявність у рослинному покриві, зокрема в агроценозах, рослин, здатних накопичувати певні елементи-забруднювачі, та обсяг фітомаси визначають активність процесів їхньої біоаккумуляції.

- *Сучасний антропогенний вплив на ландшафти*. Серед багатьох видів впливу на ландшафти такими, що впливають на процеси акумуляції забруднювальних речовин воєнно-техногенного походження, є наявність або відсутність факту розорювання земель (на землях, що останнім часом не розорюються, формуються перелоги, що сприяє утриманню забруднювачів), заходів осушувальної меліорації (зниження рівня ґрунтових вод, деградація торфовищ, зменшення площ перезволожених та заболочених територій зменшують здатність ландшафтів до акумуляції забруднювальних речовин).

Екологічна оцінка ґрунтів територій операційних зон та районів ведення бойових дій

Комплексний підхід до екологічної оцінки ґрунтів територій операційних зон та районів ведення бойових дій спрямований на отримання чисельних значень показників такого впливу та визначення пріоритетних заходів із відновлення та консервації земель.

Структурно-логічна схема воєнно-техногенного впливу на стан ґрунтів наведена нижче (див. рисунок).

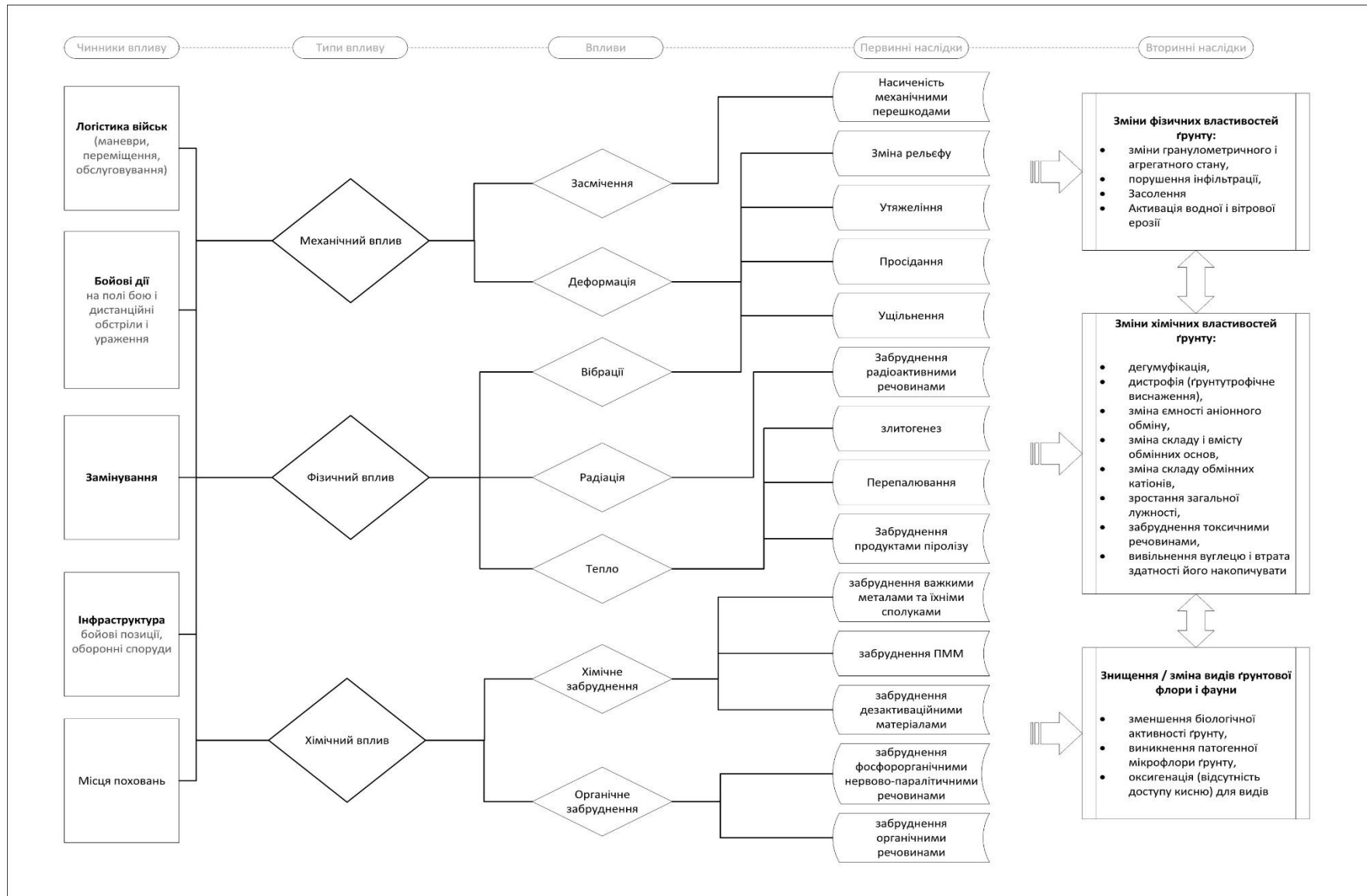

Рис. Структурно-логічна схема воєнно-техногенного впливу на стан ґрунтів.

Зміст комплексного методу екологічної оцінки впливу факторів воєнно-техногенного навантаження на стан ґрунтів повною мірою розкривають його етапи.

Перший етап містить функціональне зонування територій військової діяльності та аналіз воєнно-техногенних ризиків:

1. Аналіз інфраструктури військових об'єктів. Проводиться аналіз можливих чинників екологічного впливу воєнно-техногенної інфраструктури та бойових дій. Для здійснення аналізу створюється відповідна база даних.

2. Ідентифікація джерел воєнно-техногенного навантаження та чинників впливу на ґрунти.

На цьому етапі після ідентифікації джерел воєнно-техногенного впливу проводиться аналіз їхнього просторово-часового розподілу. Відповідно розробляється карта розташування об'єктів воєнно-техногенної інфраструктури та зон військової діяльності, здійснюється аналіз наслідків.

3. Аналіз місцевості та вивчення наявних ландшафтних умов.

На цьому етапі проводиться аналіз геохімічних параметрів ландшафтів та ґрунтів у районах розташування операційних зон та зон ведення бойових дій.

Другий етап включає визначення факторів ураження від систем зброї і військової техніки та оцінювання умов їх поширення у ґрунтовому середовищі:

1. Аналіз озброєння і військової техніки, які застосовуються.

Під час такого аналізу обов'язково визначають можливі параметри воєнно-техногенного навантаження від систем зброї й військової техніки.

2. Аналіз еколого-техногенних умов застосування озброєння і військової техніки, який включає оцінювання інтенсивності ведення бойових дій та їхню хронологію.

3. Аналіз умов поширення факторів воєнно-техногенного навантаження у складниках ландшафту.

4. Аналіз первинних та вторинних впливів на ґрунти.

Проведення функціонального аналізу факторів воєнно-техногенного навантаження щодо місцевості включає: збір історичних даних; попереднє, стандартне і детальне обстеження місцевості.

В першу чергу слід визначити джерела воєнно-техногенного навантаження і фактори впливу бойових дій на стан ґрунтів. Системи зброї і військова техніка є первинними джерелами воєнно-техногенного впливу під час ведення військової діяльності.

Серед джерел воєнно-техногенного навантаження розрізняють: рухомі неорганізовані джерела (системи зброї і військової техніки), які за детального розгляду ще можна назвати точковими джерелами забруднення; площинні організовані джерела (військові об'єкти), а саме вихідні позиції для стрільби, блокпости, фортифікаційні споруди, опорні пункти, тактичні та мішеневі поля тощо.

Стадія ідентифікації та класифікації факторів впливу військової діяльності на ґрунти нерозривно пов'язана з більш ранньою стадією виявлення значимих впливів систем зброї і військової

техніки, оскільки саме вони підлягають детальному аналізу з точки зору оцінювання впливу воєнно-техногенного навантаження на ґрунтове середовище.

Третій етап включає:

1. Аналіз значимих впливів систем зброї і військової техніки, які застосовуються під час ведення бойових дій.

2. Аналіз умов застосування значимих впливів систем зброї і військової техніки та бойових дій. Розрахунок стійкості ґрунтів до хімічних забруднень.

Ступінь стійкості ґрунту до хімічних забруднень визначається такими показниками: вміст гумусу; кислотно-основні властивості; окислювально-відновні властивості; біологічна активність; рівень ґрунтових вод; частка у ґрунті речовин, що перебувають у розкладній формі.

Під час оцінювання стійкості ґрунтів до хімічних забруднень необхідно враховувати такі показники:

- Показники, що характеризують сезонні або короткострокові (до одного року) зміни властивостей ґрунтів. Короткострокові зміни стану ґрунтів діагностуються за динамікою вологості, величиною рН, складом рослин, вмістом доступних рослинам поживних речовин.
- Показники довгострокових змін, що відбуваються протягом двох років і довше та відображають несприятливі тенденції в результаті забруднення. Вони містять періодичні виміри утримання та запасу гумусу, структурний стан, склад обмінних катіонів, загальну лужність, кислотність, вміст солей.
- Показники раннього розвитку несприятливих змін властивостей ґрунтів, аналізи водно-сольового балансу, окислювально-відновного та кислотно-лужного режимів ґрунту.

3. Моделювання поширення воєнно-техногенних факторів впливу на ґрунти в операційних зонах і районах ведення бойових дій та за їх межами.

Для оцінки й аналізу умов застосування значимих впливів систем зброї і військової техніки їх можна розділити на такі класи, які характеризуються однорідністю техногенних факторів впливу:

- *боєприпаси*: артилерійські боєприпаси; ракетне озброєння;
- *тактична зброя*: стрілецька зброя та артилерійська зброя;
- *військова техніка*: бронетанкова; автомобільна;
- *авіаційна техніка*: літаки; вертольоти, БПЛА;
- *радіолокаційні станції та радіотехнічні пристрої усіх видів і родів військ*.

Аналіз умов впливу воєнно-техногенних факторів на ґрунти операційних зон і районів ведення бойових дій здійснюється з урахуванням погодно-кліматичних умов та ландшафтної структури цих територій.

Четвертий етап включає:

1. Розрахунок просторового розподілу та інтенсивності бойових дій за даними ACLED.

2. Порівняння даних розподілу з результатами спостережень.

3. Оцінювання рівня забруднення ґрунту за різних сценаріїв воєнного впливу та пов'язаних із ними ймовірних забруднень.

Наступним етапом після ідентифікації ділянки є класифікація ризиків на основі інформації, яку можна зібрати. Класифікація ризиків — це оцінювання токсичності забруднювальних речовин у ґрунтах, їхньої концентрації, потенціалу подальшої міграції в інші компоненти ландшафту, а також чутливості ґрунтів з огляду на такі класи ризику:

- клас 1: дуже високий ризик;
- клас 2: високий ризик;
- клас 3: помірний ризик;
- клас 4: низький ризик.

Лише для тих ділянок, які були віднесені до класів 1-3, будуть продовжені дослідження:

- 1 — попереднє обстеження (для обґрунтування підозри на серйозне забруднення);
- 2 — попереднє розслідування (для доведення факту забруднення);
- 3 — основне розслідування (для оцінювання терміновості та типу рекультивації).

Стратегічною метою рекультивації ґрунтів має бути досягнення «цільових значень», що представляють багатофункціональну якість ґрунту.

Підхід базується на поетапному або багаторівневому підході до оцінювання ризиків і містить три ключових елементи:

1. Оцінювання ризиків.
2. Оцінювання варіантів.
3. Заходи з відновлення.

Оцінювання ризиків, як правило, передбачає розроблення попередньої оцінки, яка визначає, чи можуть існувати будь-які потенційно неприйнятні ризики щодо забруднення на ділянці. Якщо попередня оцінка чітко демонструє, що забруднення на ділянці не створює неприйнятних ризиків (тобто немає взаємозв'язку «джерело — шлях надходження — реципієнт»), то подальше оцінювання може не виконуватися.

Очікується, що процедура дослідження потенційно забрудненої ділянки має ґрунтуватися на засадах еколого-геохімічної оцінки.

П'ятий етап включає розроблення природоорієнтованих рішень для громад із урахуванням рівня хімічного забруднення ґрунтів.

Природоорієнтовані рішення — це практичний складник стратегії відновлення, у якій детально описано, які дії необхідно здійснити, щоб забруднення більше не становило загрози для користувачів ділянки. Вона може містити такі заходи, як видалення забруднення, інкапсуляція забруднювальних речовин, консервація тощо. Необхідно звернути увагу, що державна політика заохочує збалансовані методи реабілітації. Стандарт робіт із рекультивації має відповідати сучасним передовим практикам та враховувати рівні хімічного забруднення, що викладені в нормативах ГДК.

Еколого-геохімічна оцінка територій воєнного впливу

Роботи з проведення еколого-геохімічної оцінки територій воєнно-техногенного впливу виконуються з метою встановлення можливостей використання земель. Вони дають, як

правило, тільки якісну оцінку. Пропоновані показники оцінюють певну ступінь прояву тієї чи тієї форми деградації ґрунтів. Кількісна оцінка ступеня хімічної деградації ґрунтів має значне економічне значення, оскільки дає змогу розрахувати витрати на відновлення втраченої родючості ґрунтів. На основі економічних аспектів ухвалюються рішення про доцільність проведення рекультивації та характер подальшого використання земель.

Еколого-геохімічна оцінка ґрунтового покриву є невід'ємним складником характеристики рівня воєнно-техногенного впливу на ландшафти. Під еколого-геохімічним станом ґрунтового покриву розуміємо комплекс ґрунтових властивостей, що визначають ступінь їх відповідності ландшафтно-геохімічним умовам та придатності до цілісного функціонування поствоєнних ландшафтів, що відповідають екологічним нормам.

Кожен показник екологічного стану ґрунтів потребує оцінювання за рівнем екологічної вагомості. Еколого-геохімічна оцінка ґрунтового покриву фактично є інтерпретацією відповідності показників стану збалансованого функціонування природних ландшафтів або визначенням відповідності стану ґрунтів екологічним нормам. Тож екологічну норму ґрунтового покриву можна розуміти як допустиме значення показників цього стану, за якого реалізується цілісне функціонування ландшафтів.

Розроблення еколого-геохімічних підходів до нормування вмісту ВМ у ґрунтах має зв'язок з іншими завданнями екологічної геохімії, такими як вибір релевантних критеріїв, засобів генералізації інформації, аргументованого вибору методів математичного моделювання.

Ю. А. Израель зазначає, що «екологічні норми не можуть бути єдиними для будь-якого типу екосистем, а також для будь-яких фізико-географічних умов» (1984, с. 100). Система екологічних нормативів має визначатися за індивідуальними критеріями для кожної досліджуваної території на зараз і на різні часові періоди в майбутньому. Це забезпечить поетапне наближення значень техногенного навантаження до заданого нормативного рівня.

Найважливішим методичним питанням є визначення порогових значень, які є основою для розроблення нормативів. Складність їх однозначного встановлення полягає в тому, що варіабельність та просторова нерівномірність локалізації джерел забруднення призводять до диференційованих реакцій живих організмів на аномальний вміст забруднювачів.

В більшості робіт із екологічного нормування акцентовано на множинних шляхах забруднення та акумуляції токсикантів при визначенні екологічних нормативів. Однак за традиційного санітарно-гігієнічного підходу цей аспект не розглядається.

Прототипом комплексних нормативів є величини орієнтовно допустимих концентрацій (ОДК) — максимально допустимі рівні вмісту токсичних речовин. У зарубіжній літературі аналогом ОДК є показник MPL — maximum permissible level (гранично допустимий рівень). Екологічне нормування ґрунтів полягає в обґрунтуванні гранично допустимого рівня забруднення ґрунтів та допустимого антропогенного впливу на них. Система MPL містить індекси антропогенного впливу та порядок встановлення діапазонів їхніх допустимих значень з урахуванням ландшафтних умов та типів природокористування.

Розроблена Система екологічного менеджменту регіоналізації (System of Environmental Management Regionalization) забезпечила регіональне управління Китаю з використанням інтегрованих якісних та кількісних методів, серед яких головна роль належить методу прикордонного коригування, що розглядає просторову суміжність кожного регіону та

просторову цілісність адміністративної одиниці з урахуванням міграції хімічних речовин на кордонах екологічних зон.

Оцінка внутрішніх властивостей стану екосистем та ступінь збереження властивостей такого стану як критерій системи екологічного нормування обґрунтовані у працях А. Д. Покаржевського (1990). Основоположник екологічного нормування Ю. А. Ізраєль зазначав, що «дослідження кількості забруднювальної речовини від джерела її викиду до потрапляння в живий організм може забезпечити розроблення науково обґрунтованих екологічних норм допустимих впливів» (Ізраєль, 1984).

Асиміляційна ємність екосистеми, що характеризує її здатність до динамічного накопичення техногенних речовин, а також можливість їх активної нейтралізації зі збереженням основних властивостей розглянута у працях Ю. А. Ізраєля та А. В. Цибаня (1989) як основний постулат екологічного нормування.

Екологічне нормування є одним з пріоритетних завдань екологічної політики. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», введений у дію 1991 року, визначає, що «екологічне нормування проводиться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» (стаття 33).

Метою нормування є встановлення концентрації забруднювальної речовини в компонентах ландшафту. Основою його формування є санітарно-гігієнічний підхід, що ґрунтується на антропоцентричних засадах, як атавізм радянської системи управління. Критерієм оцінювання є встановлення на законодавчому рівні єдиних показників (ГДК), які є стандартом для порівняння фактичного вмісту елемента-забруднювача в компонентах природного середовища.

Ґрунтовий покрив як продукт синергії «живої» та «неживої» матерії формує унікальну значимість показників для оцінювання стану природного середовища. Це обумовлюється високою інформативністю ґрунтових критеріїв, відносно невисокою часовою динамічністю та високим ступенем комплексності. «Ґрунтові критерії — один з найбільш сильних показників екологічного неблагополуччя». В умовах воєнно-техногенного навантаження на ландшафти саме ґрунтовий покрив якісно відображає природні умови території.

В Україні для оцінювання екологічної небезпеки рівнів вмісту хімічних речовин у ґрунтах традиційно використовують показники державної системи санітарно-гігієнічного нормування: це гранично допустима концентрація речовини або орієнтовно допустима концентрація речовини (ОДК). Наявний у країні перелік ГДК і ОДК вельми широкий, але основна частина показників для нормованих речовин за кількісними величинами є тотожними. Із хімічних елементів нормуються рухомі форми (амонійно-ацетатною витяжкою) кобальт, марганець, мідь, нікель, цинк і хром, а також (валовий вміст) миш'як, ванадій, сурма, свинець і ртуть. У таблиці 4 наведено ГДК для небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік таких речовин.

Таблиця 4. Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах.

Найменування речовини	Нормативи гранично допустимої концентрації, міліграмів на кілограм ґрунту з урахуванням фону (кларка)		
	валовий вміст	рухома форма	водна витяжка
Ацетальдегід	10		
Барій	200		
Бенз(а)пірен	0,02		
Бензол	0,3		
Бор	30		
Ванадій	150		
Вольфрам		10	
Гексахлорциклогексан (сума ізомерів)		0,1	
Дихлордифенилтрихлоретан і його метаболіти		0,1	
Кадмій	3	0,7	
Кобальт		5	
Ксилоли	0,3		
Марганець	1500	140	
Миш'як	2		
Мідь		3	
Молібден		10	
Нафта	1000		
Нафтопродукти	1000* 500**		
Нікель		4	
Нітрати (за NO ₃)	130		
Плутоній		0,1***	
Ртуть	2,1		
Свинець	32	6	
Селен	0,6		
Сірководень (за H ₂ S)	0,4		
Стирол	0,1		
Стронцій		3***	
Сульфати (за SO ₄)	160		

Сурма	4,5		
Толуол	0,3		
Фенол	4		
Формальдегід	7		
Фосфор (за P ₂ O ₅)	200		
Фтор		2,8	10
Хлорид калію	560		
Хром		6	
Хром шестивалентний	0,05		
Цезій		15***	
Цинк		23	
2,4-дихлорфеноксицетова (амінна сіль)		0,25	

* Гранично допустима концентрація нафтопродуктів у ґрунтах для земель, що надані під об'єкти видобування нафти, нафтохімії і нафтопереробки, нафтобази, склади нафтопродуктів, магістральні нафтопродуктопроводи, резервуарні парки та наливні станції нафтопродуктів, товарно-сировинні парки нафтопереробних заводів, сировинні парки нафтохімічних підприємств.

** Гранично допустима концентрація нафтопродуктів у ґрунтах для інших земель.

*** Гранично допустима концентрація речовин у ґрунтах, визначена у Кі/кв. кілометр.

ГДК є інструментом скринінгу для здійснення загальної кількісної оцінки ризиків забруднення земель. Вони являють собою «тригерні значення» — індикатори, які вказують на те, що концентрації у ґрунті вище певного рівня можуть становити загрозу для здоров'я людини. Це обумовлено межею перевищення кількісних значень, тривалістю і частотою впливу. Однак ГДК самі по собі не є пороговим значенням, за яким існує значна ймовірність значної шкоди. Але вони можуть бути відправною точкою для такої оцінки, зокрема для використання як критеріїв для консервації.

Якщо репрезентативні концентрації забруднювальних речовин у ґрунті на ділянці дорівнюють або на межі з ГДК, можна припустити, що існує велика ймовірність значної шкоди.

Існуючі ГДК ВМ у ґрунтового покриві України територіально не диференційовані та не враховують типи ґрунтів, специфіку та напрями використання земель, а в межах урбанізованих ландшафтів — функціональне зонування територій за категоріями.

Для еколого-геохімічної оцінки ландшафтів та встановлення ступеня техногенного забруднення ґрунтового покриву ВМ використовують геохімічний фон, ГДК елемента-забруднювача, його ОДК. Однак еколого-геохімічна оцінка ґрунтового покриву на основі порівняльного аналізу фактичного вмісту в них ВМ з концентрацією, що відповідає показникам ГДК, буде помилковою. Зокрема, ГДК ВМ у ґрунтах встановлено без урахування фізико-хімічних параметрів ґрунту та особливостей взаємодії ВМ при різних типах забруднень у різних ландшафтно-геохімічних умовах.

Надання існуючій ГДК статусу єдиної та універсальної зводить до мінімуму релевантність цього нормативу, оскільки його формування переслідувало виключно санітарну мету, тобто контроль рівнів вмісту ВМ у ґрунті, що безпечний лише для людини.

Багато дослідників також встановили невідповідність значень геохімічного фону вмісту ВМ у різних типах ґрунтів навіть у межах однієї фізико-географічної одиниці. Найчастіше геохімічний фон досліджуваного ВМ у ґрунтовому покриві суттєво відрізняється від ГДК. В експериментальних дослідженнях із визначення ГДК, як правило, використовуються водорозчинні форми ВМ, а одержані ефекти співвідносяться з валовим вмістом елемента. Як наслідок встановлені рівні ГДК близькі за концентраціями до геохімічного фону. Невідповідність експериментальної моделі визначення ГДК та реальної ситуації призводить до того, що використання ГДК створює «лише ілюзію кількісної оцінки стану середовища, і рішення по <...> витратах на її охорону стають недостовірними». Прикладом може слугувати вміст ванадію: ГДК його валових форм у ґрунті становить 150 мг/кг, а у ґрунтах України вміст цього елемента-забруднювача коливається від 16 мг/кг (ґрунти Полісся) до 267-302 мг/кг (ґрунти передгір'я Карпат). Така неоднозначна «відповідність» є причиною помилкових висновків щодо ідентифікації техногенного забруднення ґрунтового покриву.

Сьогодні досі відсутня комплексна методологія екологічного нормування, що потребує розроблення концептуальних основ і аргументованої нормативно-методичної бази. Першочерговим є розроблення науково-методичного забезпечення для нормування вмісту ВМ у ґрунтовому покриві та встановлення нормативів їх гранично допустимого привнесення у ґрунти з урахуванням практики країн ЄС.

Більшість країн мають загальні керівні документи щодо відбору й аналізу проб, які допомагають зменшити невизначеність в оцінюванні ризиків через просторову мінливість концентрації забруднювальних речовин. Питання екологічного нормування вмісту ВМ у ґрунтовому покриві України дослідники обговорюють останні десятиліття, однак вони далекі від розв'язання. Аналіз застосовуваних у ГДК значень свідчить про те, що значна частина з них прийнята за аналогією з тими, що діяли раніше в колишньому СРСР.

Розроблення нових методологічних засад регламентації вмісту ВМ та створення релевантної нормативної бази з оцінювання небезпеки забруднення ґрунтового покриву залишаються актуальними завданнями.

Завдання екологічного нормування

Попри велику кількість здійснених досліджень науковий доробок фактично не містить праць, які б узагальнювали наукову інформацію щодо екологічного нормування вмісту ВМ у ґрунтовому покриві. Аналіз наукових джерел, та й власний дослідницький досвід дають змогу виокремити основні актуальні завдання екологічного нормування в цій царині.

Теоретико-методологічні проблеми:

- розроблення теоретичної та науково-методологічної бази екологічного нормування вмісту ВМ у ґрунті як основи методики розрахунку нормативів;
- формування алгоритму та вибір системи методів, підходів, та методик у процесі формування системи нормування та розрахунків самих норм з урахуванням типу ґрунту;

- розроблення методичних рекомендацій з розробки систем екологічного нормування вмісту ВМ у ґрунтовому покриві та напрямів використання інтегральних показників еколого-геохімічного стану;
- вироблення критеріїв ідентифікації індикаторів нормування та створення ефективної системи оновлення нормативів.

Науково-практичні проблеми:

- розроблення принципів та здійснення прогнозування розвитку техногенних процесів в умовах регіональних та локальних змін ґрунтового покриву під впливом антропогенних чинників;
- урахування ролі одиничних та комплексних показників стану ґрунтового покриву для розв'язання спектра завдань з оцінок діапазону допустимих значень екологічного стану ґрунтів;
- моделювання процесів міграції ВМ із урахуванням джерел забруднення та фізико-хімічних параметрів ґрунтового покриву.

Інформаційно-аналітичні проблеми:

- оцінювання рівня допустимих техногенних навантажень на ґрунтовий покрив за системного підходу;
- визначення ролі часової динаміки ґрунтових показників та нормування оцінок такої динаміки.

Визначення цих проблем і оцінка сучасного еколого-геохімічного стану ґрунтового покриву дали змогу окреслити такі перспективні напрями досліджень у галузі екологічного нормування:

1. Розроблення теоретичних та науково-методичних засад еколого-геохімічного нормування вмісту ВМ у ґрунтовому покриві та обґрунтування перспектив його застосування для консервації поствоєнних земель.
2. Оцінка та інвентаризація хімічних властивостей ґрунтового покриву територій різного рівня воєнно-техногенного навантаження, їх картографування та побудова з використанням ГІС-методів відповідної бази геоданих.
3. Визначення комплексних нормативів вмісту ВМ у ґрунтовому покриві, заснованих на імовірнісних характеристиках екологічного ризику, для аналізу екологічної ситуації.
4. Формування системи кількісних оцінок допустимих внутрішніх навантажень забруднювальних речовин на ґрунтовий покрив та розроблення критеріїв їх визначення.
5. Побудова програмного комплексу, який дозволить моделювати процеси міграції залежно від джерел забруднення, фізико-хімічних параметрів ґрунту та геометрії області фільтрації.

Основні дослідницькі підходи до розроблення екологічних нормативів

За період розвитку систем нормування виокремилися два основних наукових підходи: санітарно-гігієнічний, зорієнтований на середовище існування людини, та екосистемний, який ґрунтується на комплексних показниках екосистем.

Санітарно-гігієнічний підхід

Санітарно-гігієнічне нормування є хронологічно першим напрямом визначення критичних навантажень на ґрунтовий покрив. Санітарно-гігієнічні нормативи — це кількісні показники, розроблення яких здійснюється в мету охорони здоров'я людини та збереження популяційного фонду.

Санітарно-гігієнічний підхід до розроблення нормативів включає ряд критеріїв, покладених в основу методики гігієнічного нормування вмісту ВМ у ґрунті:

- 1) вміст ВМ у ґрунтовому покриві встановлюється на рівні безпечного вмісту для стану здоров'я людини;
- 2) проведення лабораторних досліджень для ґрунтів, які характеризуються подібним фізико-хімічним складом та однорідними кліматичними умовами формування;
- 3) адаптаційна здатність ґрунтового покриву визначається комплексною взаємодією ВМ та складає основу еколого-геохімічної оцінки стану ґрунтового покриву;
- 4) проведення досліджень визначається ландшафтно-геохімічними умовами, які сприяють підвищеній міграції ВМ у суміжні середовища та забезпечують процес самоочищення ландшафтів;
- 5) під час експерименту встановлюється «поріг чутливості», що репрезентує процес міграції та детоксикації, харчову цінність рослин, рівень впливу на організм людини тощо.

Порогові рівні концентрації елементів-забруднювачів визначаються за такими показниками небезпечності: *міграційний водний* — нормується за рівнем максимальної концентрації хімічних речовин, що надходять у водне середовище, не перевищуючи ГДК; *міграційний повітряний* — нормується за рівнем концентрації забруднювача, що переходить в атмосферне повітря, не перевищуючи середньодобового рівня ГДК; *транслокаційний* — пороговою концентрацією переходу речовини є накопичення токсикантів у фітомасі рослин на рівні, що не перевищує встановлений рівень ГДК для продуктів харчування; *загальносанітарний* — визначається за рівнем здатності ґрунтового покриву до самоочищення та критичною кількістю хімічних речовин, що не викликають змін чисельності ґрунтового мікробіоценозу; *органолептичний* — нормується за рівнем концентрації хімічної речовини у ґрунтовому покриві, який не впливає на органолептичні характеристики харчових продуктів; *санітарно-токсикологічний* — нормується за рівнем токсичності хімічних речовин, які надходять в організм людини в кількостях, що не викликають негативних ефектів.

Лімітуючою ознакою обирається один із показників, що має найнижчу порогову величину. Норми вмісту ВМ у ґрунтах, прийняті в Україні та в зарубіжних країнах, наведені в таблиці 5.

Таблиця 5. Норми вмісту ВМ у ґрунтах, прийняті в Україні та в зарубіжних країнах, мг/кг.

Хімічний елемент	Нормативи забруднювальних речовин, мг/кг							
	Україна	Нідерланди	Фінляндія	Німеччина	США	Італія	Данія	Словаччина
Pb	33	85	200	200	300	100	50	150
Cd	0,5	0,8	10	10	0,8	2	0,3	5
Cr	-	100	20	200	100	150	50	50
Ni	50	3	100	70	35	120	10	100
Zn	55	140	250	-	140	150	100	500
Cu	33	36	150	-	36	120	30	100
Co	-	20	100	-	20	-	-	-

Під час оцінювання рівня забруднення ґрунтового покриву перевищення ГДК також розглядається як показник хімічної деградації. Зокрема, кратність перевищення ГДК є підставою для присвоєння ґрунту балу деградації за 5-бальною шкалою відповідно до рівня токсичності ВМ (таблиця 6).

Таблиця 6. Критерії оцінювання рівня хімічної деградації ґрунтів за ступенем забруднення ВМ.

Групи токсичності	Рівні деградації				
	0	1	2	3	4
Кратність перевищення ГДК					
I група	< 1,0	1,0-2,0	2,1-3,0	3,1-5,0	> 5,0
II група	< 1,0	1,0-3,0	3,0-5,0	5,1-10,0	> 20,0
III група	< 1,0	1,0-5,0	5,1-20,0	21,0-100,0	> 100,0

Незважаючи на те, що система нормування вмісту ВМ у ґрунтовому покриві багато значить для визначення рівня загроз природокористуванню, більшість науковців вважають, що використання ГДК для характеристики еколого-геохімічного стану ґрунту має ряд недоліків, як-от:

1. Відсутність цілісного підходу до розроблення ГДК ВМ у ґрунтовому покриві.
2. Неправомірність екстраполяції нормативів ГДК, отриманих у лабораторних умовах, на природні об'єкти.
3. Неврахування буферних властивостей ґрунтового покриву під час розроблення нормативів ГДК.
4. Некоректність використання нормативів ГДК у разі домінуючих поліелементних забруднень.

Крім вказаних недоліків системи нормування, викликає сумніви використання валових форм ВМ до оцінювання забруднення ґрунтового покриву. Вміст рухомих форм (амонійно-ацетатний

буфер з рН 4,8) залишається поза увагою дослідників, хоча саме доступні форми ВМ і визначають рівень їх небезпеки.

Таким чином, використання нормування вмісту ВМ в ґрунтах за санітарно-гігієнічним підходом не дозволяє дати реальну оцінку еколого-геохімічного стану ґрунтів.

Екосистемний підхід

Екосистемний підхід полягає у виявленні та дослідженні зв'язків, які існують між ґрунтовим покривом та іншими компонентами ландшафту. Нормативи за цього підходу суттєво відрізняються від санітарно-гігієнічних за метою та завданнями. Мета екологічного нормування — збереження екосистеми в такому стані, за якого всі компоненти мають бути забезпечені рівними умовами існування. Його основою слугує концепція екологічної толерантності, що встановлює допустимі рівні впливів для біотичної частини екосистем.

Параметри, які використовуються при екологічному нормуванні, мають відповідати таким вимогам: наявність функціональної спорідненості вимірюваного індикатора з вимірюваним процесом; цілісність оцінки інтегральних характеристик; збереження цілісності вимірюваного об'єкта; участь у функціонуванні екосистем вищого рангу тощо.

Ґрунтові критерії належать до основних оціночних критеріїв екосистем, оскільки погіршення властивостей ґрунтового покриву є найбільш вираженим чинником формування зон екологічної нестабільності.

Низка робіт об'єднують підходи екологічного та санітарно-гігієнічного нормування. Створення еколого-гігієнічної основи нормування як генералізованого підходу знаходимо у працях таких авторів: Г. І. Сидоренко, М. М. Литвинов (1988), Г. Н. Красовський і З. І. Жолдакова (1990). На думку цих дослідників, розроблені на основі екологічного підходу ГДК не можуть бути пріоритетнішими за гігієнічні нормативи, тому за наявності двох показників необхідно орієнтуватися на той, який має менше значення.

Підходи до створення еколого-гігієнічного нормування полягають у такому:

- аналіз дозових залежностей складає основу нормування;
- проведення експериментальних досліджень винятково у природних умовах;
- необхідність у виборі найбільш чутливих індикаторів екосистеми, які характеризують її функціональний стан;
- встановлення порогу реакції компенсації, тобто межі стійкості, за якою відбуваються якісні зміни екосистем;
- визначення гранично недопустимої величини, яка призводить до руйнування екосистем.

Ризиковий підхід

Ризиковий підхід до екологічного нормування набув значного поширення у країнах Європи та Америки. В його основі лежить принцип «доза — ефект». Ці розрахунки, як правило, засновані на моделях, які оцінюють рівень гострої і хронічної захворюваності, а також смертність населення, схильного до того чи того впливу. Шведські вчені з Університету Гетеборга Н. Хансон і Д. Старк у своєму дослідженні показали, що в цих розрахунках рівень

невизначеності дуже сильно залежить від застосовуваного математичного апарату, а сам рівень ризику чутливий до тієї чи тієї моделі, що використовується (Hanson, 2012).

Багатовимірний аналіз дає змогу сформулювати гіпотези про механізми відносин і побудови дедуктивних моделей просторово-часової динаміки явищ, які формують екологічний ризик (Дейвісон, 1988).

У США оцінюванням екологічних ризиків на регіональному рівні займаються кілька організацій, об'єднаних у Міждержавну раду з регулювання (Interstate Technology & Regulatory Council (ITRC)). Рада здійснює не тільки освітню та науково-дослідну діяльність, спрямовану на поліпшення екологічної ситуації у Сполучених Штатах, а й створює інформаційні майданчики для всебічного відкритого обговорення державної екологічної політики, що проводиться.

Оцінювання рівня скринінгу є першим (початковим) кроком у процесі виявлення потенційних забруднювачів, що викликають занепокоєння, на основі [регіональних рівнів скринінгу \(RSLs\)](#), заснованих на оцінюванні ризику.

Критерії консервації земель

Значна частина земель сільськогосподарського призначення в Україні зазнає деградаційних процесів унаслідок воєнно-техногенних впливів, що зумовлює потребу в застосуванні комплексу відповідних заходів.

В умовах високого рівня воєнно-техногенного впливу на ґрунти саме консервація земель є одним із дієвих заходів, який забезпечує відновлення якісного стану ґрунтів. Консервація деградованих та малопродуктивних земель є основою оптимізації структури сільськогосподарського землекористування на рівні з консолідацією земель.

Глава 27 Земельного кодексу України присвячена регламентації питань використання техногенно забруднених земель. Зокрема, в ній закріплено поняття техногенно забруднених земель, наведені їхні види та заходи щодо охорони техногенно забруднених земель сільськогосподарського призначення (консервація), що є необхідним кроком у регулюванні земельних правовідносин.

До деградованих земель згідно зі статтею 171 Земельного кодексу України віднесені: (а) земельні ділянки, поверхня яких порушена внаслідок землетрусу, зсувів, карстоутворення, повеней, добування корисних копалин тощо; (б) земельні ділянки з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю або засоленістю, забрудненими хімічними речовинами ґрунтами та ін.

До малопродуктивних земель належать сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їхнє господарське використання за призначенням є економічно неефективним (стаття 171 Земельного кодексу України). «Деградовані» землі (ґрунти) і «малопродуктивні» землі («малородючі» ґрунти) не завжди розглядаються як самостійні, незалежні утворення, а об'єднуються в одне поняття.

Законодавство розмежовує терміни «деградація ґрунтів» і «деградація земель». Так, згідно із Законом України «Про охорону земель», деградація ґрунтів — це погіршення корисних властивостей, що призводить до падіння родючості ґрунту внаслідок негативного впливу природних чи антропогенних факторів (стаття 1). Водночас деградація земель — природне або

антропогенне спрощення ландшафту, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів (стаття 1).

Отже, деградованість ґрунтів спричинена переважно антропогенними факторами, «малородючість» пов'язана із природними чинниками, тому ці поняття варто розмежовувати.

Стаття 172 Земельного кодексу України містить загальні положення щодо консервації деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель сільськогосподарського призначення. Так, у цій статті йдеться про консервацію земель шляхом припинення їх господарського використання на певний строк та їх залуження або заліснення.

Доцільно зазначити, що консервацію земель традиційно поділяють на такі різновиди: консервацію-реабілітацію, консервацію-трансформацію та ренатуралізацію.

Під час консервації-реабілітації земельна ділянка після відновлення нею втраченого потенціалу шляхом виключення на певний час із інтенсивного використання знову залучається до сільськогосподарського використання як рілля.

Консервація-трансформація передбачає переведення земельної ділянки зі складу рілля до іншого виду сільськогосподарських угідь (сінокоси, пасовища, багаторічні насадження тощо) або навіть до іншої категорії земель (наприклад, лісгосподарського призначення або природно-заповідного фонду). Отже, більш серйозніші наслідки настають у результаті консервації-трансформації, оскільки деградовані землі безповоротно виводяться зі складу орних земель, їхнє цільове призначення змінюється.

Ренатуралізація проектується шляхом відновлення торфовищ, водно-болотних, лучних, степових та інших цінних природних екосистем.

Порядок консервації земель затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 року № 35, яка визначає організаційні засади консервації деградованих і малопродуктивних земель, у тому числі земель запасу, земельних ділянок, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним, а також техногенно забруднених земельних ділянок, на яких неможливо одержати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на таких земельних ділянках є небезпечним для їхнього здоров'я. У згаданій постанові сформульовано позиції, важливі під час поводження з ґрунтами, що зазнали значного воєнно-техногенного впливу.

Консервація земель здійснюється шляхом припинення чи обмеження їх господарського використання у порядку, передбаченому законодавством, на визначений строк, а також шляхом залуження, заліснення або ренатуралізації.

Консервація земель здійснюється за наявності:

- деградованих земель, зокрема земельних ділянок, поверхня яких порушена внаслідок землетрусів, зсувів, карстоутворення, повеней, добування корисних копалин, незаконної зміни рельєфу, та земельних ділянок з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю або засоленістю, із забрудненими хімічними речовинами ґрунтами;
- малопродуктивних земель, зокрема земель, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю;

– техногенно забруднених земель, зокрема радіаційно небезпечних, радіоактивно забруднених земель або земель, забруднених важкими металами та іншими хімічними елементами.

Під час віднесення земель до деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених враховуються орієнтовні показники, що характеризують ґрунтові властивості і зумовлюють необхідність консервації земель за природно-сільськогосподарськими зонами, згідно з додатком (таблиця 7).

Таблиця 7. Показники, що характеризують ґрунтові властивості і зумовлюють необхідність консервації земель за природно-сільськогосподарськими зонами.

Властивості та ознаки ґрунтів	Одиниці виміру	Показники ґрунтових властивостей (з урахуванням зонального місця розташування)
1. Еродованість (змитість та дефльованість)	Ступінь еродованості ґрунтів	Розмиті, сильно- та середньозмиті, сильно- та середньодефльовані
2. Скелетність	Вміст уламків гірських порід розміром 3 мм, відсотків	Більше ніж 26 відсотків об'єму ґрунту (у 30-сантиметровому шарі ґрунту)
3. Легкий гранулометричний склад	Вміст фізичної глини (частки діаметром менше 0,01 мм), відсотків	Зона Полісся — до 3; зона Лісостепу — до 7; зони Степу і Сухого степу — до 10
4. Важкий гранулометричний склад поверхнево оглеєних ґрунтів	Вміст фізичної глини (частки діаметром менше 0,01 мм), відсотків	Більше ніж 50
5. Гумусованість	Вміст гумусу, відсотків маси ґрунту	Зона Полісся — менше ніж 0,5; зони Лісостепу, Степу північного і південного — менше ніж 1; зона Сухого степу — 1
6. Реакція ґрунтового розчину	pH (водний)	В усіх зонах: менше ніж 4; більше ніж 8,5
7. Вміст рухомого алюмінію	Міліграм-еквівалент на 100 г ґрунту	Більше ніж 3
8. Вміст увібраного натрію	Сума увібраних основ, відсотків	Більше ніж 10
9. Засолення	Маса ґрунту у перерахунку на токсичні солі, відсотків	Содове — більше ніж 0,1; сульфатно-хлоридне — більше ніж 0,2; сульфатне — більше ніж 1
10. Фізична деградація	Об'ємна маса, грамів на куб. сантиметр	Для суглинкових і глинистих ґрунтів — більше ніж 1,5; для супіщаних і піщаних ґрунтів — більше ніж 1,7
11. Спрацювання органогенних ґрунтів	Потужність органогенного шару, сантиметрів	Менше ніж 30

(торфових)						
12. Вторинна підтопленість (заболоченість)	Рівень підґрунтових вод, метрів	Менше ніж 1				
13. Хімічне забруднення	Гранично допустима концентрація	Перевищення гранично допустимої концентрації				
14. Радіаційне забруднення	Щільність ґрунтів ізотопами цезію, стронцію, плутонію, кі/кв. кілометр	Забруднення	Цезій — 15 і більше; стронцій — 3 і більше; плутоній — 0,1 і більше			

Критерії консервації земель призначені для того, щоб слугувати орієнтирами для еколого-геохімічної оцінки, пов'язаної із захистом здоров'я людини та навколишнього середовища, поточного або майбутнього використання ґрунтів на забруднених територіях.

Пропонований підхід до розроблення принципів консервації земель ґрунтується на основі рівнів ГДК з урахуванням показників хімічного забруднення. Цей підхід безпосередньо використовує національні нормативи ГДК небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік таких речовин. Коли рівні ГДК, що слугують критеріями для вилучення земель із використання, перевищуються, вказується на необхідність проведення заходів з консервації.

Критерії застосування консервації також можуть бути адаптовані для врахування специфічних для конкретної території еколого-геохімічних умов. Наприклад, можуть бути території, де фоновий рівень певного елемента, що розглядається як забруднювач, є вищим, ніж встановлене без урахування регіональних особливостей нормативне значення його ГДК. У такому разі буде доцільним змінити критерій консервації для цієї території. Це дасть змогу переконатися, що цілі рекультивациі не були встановлені на рівні, нижчому за природну концентрацію цього хімічного елемента в навколишньому середовищі, й ухвалити релевантне рішення щодо використання земель.

Сьогодні день зусилля зосереджені на визначенні діапазонів концентрацій забруднювальних речовин і дослідженні можливої придатності цих критеріїв для цілей рекультивациі.

Оцінювання потреби в консервуванні земель проводиться за кожною речовиною з урахуванням таких закономірностей:

- небезпека забруднення тим вища, чим більше фактичний вміст компонентів забруднення ґрунту перевищує ГДК, що може бути виражено коефіцієнтом $K_o = C / \text{ГДК}$;
- небезпека забруднення тим вища, чим вищі клас небезпеки речовини, біохімічна активність, розчинність, комплексоутворювальна здатність тощо (таблиця 8);
- небезпека забруднення тим більша, чим менша здатність ґрунту підтримувати хімічний стан на незмінному рівні в умовах впливу на ґрунт хімічної речовини (буферна здатність ґрунту), яка залежить від механічного складу, вмісту органічної речовини, кислотності ґрунту;
- небезпека забруднення тим більша, чим нижчий вміст гумусу, рН ґрунту і легший механічний склад (тим небезпечніше його забруднення хімічними речовинами).

У разі забруднення ґрунтів однією речовиною його небезпека визначається з огляду на її ГДК і клас небезпеки (див. таблицю 8).

У разі поліелементного забруднення оцінка комплексного рівня хімічного забруднення ґрунтів допускається за категоріями, представленими в таблиці 9.

Консервація земель є одним із основних заходів відновлення ґрунтів, що сприяє їхній природній регенерації. У зв'язку з різноманіттям форм хімічної деградації ґрунтів, спричиненої воєнно-техногенним впливом, узагальнення процедури консервації може мати тенденцію до недооцінки реального стану деградації земель. Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 року № 35 Порядок проведення консервації земель потребує удосконалення, зокрема стосовно категорій рівнів хімічного забруднення. Необхідно забезпечити гнучкість у застосуванні стандарту ГДК, щоб врахувати спектр воєнно-техногенного впливу і пов'язані з ним невизначеності.

Таблиця 8. Біогеохімічні характеристики найбільш поширених забруднювальних речовин воєнно-техногенного походження (Бычинский, Вашукевич, 2007; Водяницкий, 2005, 2008, 2009, 2012).

№	Речовини	Біохімічна активність	Токсичність	Мінеральна форма поширення	Органічна форма поширення	Рухливість	Ефективність накопичення	Комплексоутворювальна здатність	Розчинність	Тривалість виведення	Клас небезпеки	ГДК
1	Цинк (Zn)	В	П	Н	В	П	В	В	В	В	I	23
2	Свинець (Pb)	В	В	В	В	В	В	Н	В	Н	I	6
3	Мідь (Cu)	В	П	Н	В	П	В	В	В	В	II	3
4	Нікель (Ni)	В	П	Н	В	Н	П	Н	Н	В	II	4
5	Хром (Cr)	П	П	П	В	В	В	П	В	В	II	6
6	Марганець (Mn)	В	Н	Н	В	В	П	В	В	В	III	140
7	Кобальт (Co)	В	П	В	В	Н	П	Н	Н	В	II	5
8	Кадмій (Cd)	В	В	В	В	В	В	П	В	Н	I	
9	Миш'як (As)	В	В	В	П	П	В	В	В	Н	I	2
10	Стронцій (Sr)	В	П	В	П	В	В	П	В	В	III	3
11	Нафтопродукти	П	П	Н	П	Н	Н	П	Н	Н	IV	1000
12	Бенз(а)пірен	В	В	Н	В	В	В	В	В	Н	I	0,02
Примітки: В – висока, П – помірна, Н – низька.												

Таблиця 9. Оцінка комплексного рівня хімічного забруднення ґрунтів воєнно-техногенного походження (Саєт и др., 1990; Некос та ін., 2005; Mendoza та ін.; 2020, Müller, 1969; Papadimou et al., 2023; Su et al., 2022).

Категорії забруднення	Сумарний показник забруднення (Z_c)	Індекс геоаккумуляції (I_{geo})	Вміст забруднювальних речовин у ґрунті		Категорії придатності	Використання	Необхідні заходи
			Валова форма	Рухома форма			
Чиста	—	$0 \leq I_{geo} < 1$	В межах природного фону	В межах природного фону	Безумовно придатні	Ведення сільськогосподарської діяльності. Вирощування будь-яких культур.	Не потрібні.
Допустима	<16	$1 \leq I_{geo} < 2$	Від 0,5 до 1,5 ГДК	< 1	Придатні	Використання під будь-які культури за умови контролю за якістю сільськогосподарської продукції.	Проведення агротехнічних заходів зі зменшення надходження металів у продукцію (вапнування, застосування органічних і мінеральних добрив).
Помірно небезпечна	16-32	$2 \leq I_{geo} < 3$	Від 1,5 до 2 ГДК	1,1-2,0	Малоприсадибні	Використання під технічні культури без отримання на них продуктів харчування та кормів; використання під сінокоси й пасовища з нормованим випасом.	Фіторемедіація, підбір сільськогосподарських культур, що не накопичують забруднювальні речовини. Проведення агротехнічних заходів.
Небезпечна	32-128	$3 \leq I_{geo} < 4$	2-2,5 ГДК		Умовно присадибні	Використання під культурні пасовища; вирощування ефіроолійних культур.	Протиерозійні, гідротехнічні, фізичні та хімічні рекультивації. Виключити вирощування

2,0-10,0						культур для продовольчих цілей.	
Надзвичайно небезпечна	>128	$4 \leq I_{geo} < 5$	> 2,5 ГДК	> 10	Непридатні	Вилучення сільськогосподарського використання. Консервація.	із Природне відновлення.
		$I_{geo} \geq 5$					

Ландшафтні та ландшафтно-геохімічні характеристики охоплених дослідженням територій

Вільхівська ОТГ

Територія Вільхівської ОТГ розташована в межах Східноукраїнського краю лісостепової зони, у межах Харківської схилово-височинної області, і є частиною Золочівсько-Чугуївського фізико-географічного району. Загалом поверхня цього району найбільш припіднята (до 258 м) у північній частині й поступово знижується у південному напрямку. Долини річок Уди, Лопані, Харкова розчленовують південно-західні відроги Середньоруської височини на витягнуті з півночі на південь хвилясті вододільні плато. Ландшафтна структура району вирізняється поєднанням вододільних (плакорних) хвилястих місцевостей із типовими середньогумусними та середньогумусними вилугованими чорноземами, долинно-балкових та яружно-балкових місцевостей із еродованими опідзоленими чорноземами та темно-сірими ґрунтами. Присутні також заплавні та надзаплавно-терасові ландшафти на піщаних відкладах.

У межах території Вільхівської ОТГ фонові поверхні представлені ландшафтами останцево-горбистих лесових височин, які у свою чергу розчленовані ярами й балками, врізаними у крейдові відклади. Тут поширені чорноземи типові середньогумусні, які переважно розорані, а також зайняті населеними пунктами. Характерні для таких лісостепових ландшафтів острівні діброви майже не збереглися. У північній, найбільш підвищеній, частині території громади на лесових височинах домінують чорноземи реградовані у комплексі з чорноземами опідзоленими.

Основні річки в межах території громади — Немишля та Роганка, ліві притоки річки Харків. Їхні долини неширокі, ландшафтні комплекси заплав характеризуються поширенням чорноземно-лучних та лучно-болотних солонцюватих ґрунтів. Надзаплавні тераси в межах території громади переважно лесові, з чорноземами типовими середньогумусними в комплексі із солонцюватими, у минулому під лучною рослинністю, розорані. Разом із тим фрагментарно присутні горбисті піщані тераси з дерново-підзолистими ґрунтами, в минулому з борами й суборами.

На території громади переважають ландшафти кальцієвого та кальцієво-карбонатного класу. Найбільш значущі геохімічні особливості цього типу ландшафтів пов'язані з участю в міграції карбонатних порід. Рухомі сполуки Са обумовлюють нейтральну і слаболужну реакцію ґрунту та насиченість поглинаючого комплексу Са і Mg. Однак обмінного водню ґрунти не містять. Колоїди нерухомі, оскільки коагулюються іонами Са і Mg.

У ландшафтах Са-класу забруднювальні речовини, а саме важкі метали (ВМ), здебільшого мають невелику міграційну здатність і майже не виносяться з ґрунтів.

Однак аналіз даних засвідчив, що в усіх пробах ґрунтів незалежно від типу воєнного впливу істотного перевищення регіональних фонових значень не зафіксовано. За результатами попередніх еколого-геохімічних досліджень, проведених у червні 2022 року, виявлено локальні геохімічні аномалії з перевищенням ГДК за валовими формами хімічних елементів. Пріоритетність визначення рухомих (мобільних) форм ВМ полягає в їхній здатності переходити в депонуюче середовище й далі у трофічний ланцюг.

Головними забруднювачами ґрунтів території громади, за результатами досліджень, є свинець, кадмій та поодинокі цинк.

Середній вміст кадмію у ґрунті становить 0,35 мг/кг, що засвідчує помірний ступінь забруднення ґрунтового покриву. Вміст металу перевищує фонові значення в усіх досліджуваних пробах, однак перебуває в межах ГДК. Найбільший його вміст виявлено в місцях бомбтурбації, за 4–5 м від краю кратерів.

Боєприпаси можуть містити > 30 мг/кг кадмію (Fayiga and Saha, 2016), тому аналіз інтенсивності ведення бойових дій на території громади та зіставлення з аналітичними даними вмісту кадмію у ґрунтах можуть однозначно свідчити про воєнне походження цього спектра забруднення.

Вміст цинку у ґрунтах території громади зберігається в межах фонових значень, не перевищуючи 1 мг/кг. Підвищення вмісту характерне для поодиноких проб ґрунту (т. 12 та т. 19) (рис. 1–2). Ці території характеризуються потенційно небезпечним рівнем забруднення через засмічення вибухонебезпечними предметами. Високий вміст цинку > 7 мг/кг порівняно з природним фоном зафіксовано в т. 20 на місці ураження військ супротивника. Відзначено низьку активність органічних речовин у міцному утримуванні елемента як у фонових, так і в забруднених пробах ґрунту.

Вміст свинцю у ґрунтах території громади в середньому становить 1,4–1,9 мг/кг, мінімальні його концентрації характерні для ґрунтів легкого гранулометричного складу. Для свинцю, на відміну від інших досліджуваних металів, характерне зменшення участі сполук Fe і Mn у збільшенні рухомості елемента в умовах забруднення.

У ґрунтах досліджуваної території найвищий вміст рухомих форм був виявлений у чорноземах типових важкосуглинкових — 3,9–4,2 мг/кг. Територія пробовідбору репрезентує зону вогневої стартової позиції ворожих військ.

Частинки, які викидаються артилерійськими снарядами, мають високий вміст свинцю у снарядах або стволах гармат (Gillies et al., 2007). Світлошумові гранати також є вагомим джерелом свинцю (Weber et al., 2020).

Вміст міді, нікелю та марганцю у ґрунтах виявлено в кількостях, значно менших за нормативні значення. Забруднення ґрунтів території цими металами не виявлено.

Вміст нафтопродуктів у ґрунтах території також перебуває в межах нормативних значень із локальним підвищенням рівня до 249 мг/кг у т. 1 поблизу капоніра на місці підбитого російського танка Т-72Б3.

Рис. 1. Територія пробовідбору, в недалекому минулому — позиція САУ 2С7 «Піон».

Рис. 2. Територія дослідження біля зруйнованої АЗС.

Гостомельська ОТГ

Територія Гостомельської ОТГ розташована в межах зони хвойно-широколистяних лісів у південній частині області Київського Полісся і є частиною Здвизько-Ірпінського фізико-географічного району. Саме до межиріччя річки Здвиж (лівої притоки річки Тетерів) та річки Ірпінь, що впадає до Київського водосховища, належить більша частина земель громади. Обидві згадані річки мають північний-північно-західний напрямок течії. Фонові межирічні поверхні складені моренно-воднольодовиковими відкладами, що характерно для значної частини Київського Полісся.

Долина річки Ірпінь — її заплава та надзаплавні тераси — складають значну частину території громади. Заплава річки Ірпінь має ширину до 2 км, простягається з півдня на північ у західній частині території ОТГ. Ландшафтні комплекси заплави річки Ірпінь — це низькі, пласкі поверхні, що складені низинними торфами різної потужності (переважно до 2,5 м, на окремих ділянках відклади торфу мають більшу потужність), із алювіальними болотними ґрунтами, переважно меліорованими. Ділянки високотравно-болотнотравних вільшняків та вербняків, що характерні для колишніх природних умов такої заплави, збереглися фрагментарно, переважно як вторинна відновлена рослинність. Надзаплавні тераси річки Ірпінь здебільшого складені пісками, тут поширені дерново-слабопідзолисті піщані ґрунти, у минулому під сухими і свіжими борами. Саме на такій лівобережній першій надзаплавній терасі річки Ірпінь розташований Гостомель. Також трапляються ділянки першої тераси, що складені пилуватими пісками з прошарками суглинків на глибині 0,3–0,7 м, з дерново-підзолистими пилувато-піщаними та супіщаними ґрунтами, під свіжими судібровами, тепер переважно розорані. Друга надзаплавна тераса, що гіпсометрично на кілька метрів вища за першу, присутня фрагментарно і на лівому, і на правому березі річки Ірпінь. Вона також складена пилуватими пісками з прошарками оглинених пісків, із дерново-слабопідзолистими пилувато-піщаними та супіщаними ґрунтами. У межах території Гостомельської ОТГ такі тераси розорані або забудовані. Незначна частина території громади розташована на правобережжі Ірпеня. Тут на піщаних надзаплавних терасах, у місцях впадіння в річку Ірпінь приток Мощунка та Горенка, розташовані села, що мають відповідні назви — Мощун та Горенка. Гирлова частина лівої притоки Ірпеня — річка Рокач — у межах Гостомеля. Як і заплава Ірпеня, заплава цієї річки складена торфами.

Частина межирічної рівнини Здвиж — Ірпінь, що становить західну частину території Гостомельської ОТГ, складена моренно-воднольодовиковими відкладами. Крайову придолину поверхню займають високі ступінчасті морено-воднольодовикові рівнини, складені пилуватими пісками та супісками, що підстеляються валунними моренними суглинками, з дерново-слабопідзолистими сухими та слабogleюватими супіщаними та пилувато-піщаними ґрунтами. Такі рівнини переважно розорані, в північній частині на них розташовані дачні ділянки, місцями трапляються невеликі фрагменти лісових насаджень. У північній частині території громади, де розташоване село Озера, а також у західній частині є окремі ділянки, де моренно-воднольодовикові відклади підстелені лесовидними суглинками. Тут сформувалися ясно-сірі та сірі піщанисто-легкосуглинкові ґрунти, що використовуються як сільгоспугіддя.

Для заплави Ірпеня характерні ландшафти кислого глейового геохімічного класу. Характерним елементом заплавних ландшафтів є Fe, який активно мігрує в компонентах

ландшафту, акумулюється, відіграючи тим самим провідну роль у формуванні ландшафтної структури території.

Для ландшафтних комплексів цього класу типовим є накопичення значної кількості органічних решток, розклад яких відбувається повільно, анаеробним шляхом. Інтенсивне накопичення вологоємної органічної речовини призводить до формування шару торфу у зв'язку з щорічним рослинним опадам, який не встигає розкластися. Складні органічні сполуки, що формуються після відмирання рослин, вилучаються з біологічного кругообігу шляхом їх накопичення у торфі

Добре гуміфікований торф низинних болотних ґрунтів містить до 40–50% гумусових речовин. У торфі гумусні речовини представлені розчиненими фульвокислотами з незначним вмістом гумінових кислот. У торфовій товщі чітко виражені два типи геохімічних умов: окисна на поверхні та відновна на глибині.

Геохімічні умови в ландшафтних комплексах кислого глейового класу є сприятливими для мобілізації забруднювальних речовин, здебільшого важких металів (ВМ). У ландшафтній структурі території вони є «акумулюючими» каталізаторами. Високий вміст органічних речовин зумовлює формування сорбційних бар'єрів і, зрештою, сприяє їх закріпленню

Кадмій, свинець та залізо є основними забруднювачами ґрунтів території громади.

Вміст заліза коливається в широких межах — від 1,7 до 475,5 мг/кг ґрунту, перевищуючи фоновий вміст (33 мг/кг) в 1,5–14 разів. Зафіксовано дві геохімічні аномалії з високим вмістом заліза, приурочених до заплави. Ґрунти північно-східної частини території громади характеризуються вмістом досліджуваного елемента на рівні фонових.

Свинець у ґрунтах громади вказує на помірний рівень забруднення (фон дорівнює 0,6 мг/кг) — у межах 1,1–2,9 мг/кг. Середній вміст складає 1,8 мг/кг. Загальна просторова картина розподілу свинцю аналогічна картині розподілу заліза, але менш контрастна. Вміст свинцю в 70% досліджуваних проб є вищим за природний фон. Максимально забрудненою є меліорована заплава річки Ірпінь у місцях бомбтурбації та на територіях, що характеризуються потенційним рівнем забруднення вибухонебезпечними предметами. Рівень вмісту свинцю становить у середньому 2,3–2,9 мг/кг (рис. 3).

Кадмій у ґрунтах території фіксується повсюди, засвідчуючи помірний рівень забруднення. Середній вміст кадмію у ґрунтах становить 0,33 мг/кг, що вище природного фону. В одиничній точці на лівобережжі заплави річки Ірпінь, навпроти південної частини Гостомеля, його вміст досягає 0,53 мг/кг, що перевищує фонове значення в 2,2 разу. Локалізація підвищеного вмісту кадмію характерна не лише для місць бомбтурбації, а й для стоянок військової техніки, що свідчить про значний вплив транспорту на забруднення ґрунтів цим ВМ.

Вміст більшості досліджуваних ВМ (Mn, Zn, Ni, Cu) та нафтопродуктів у межах території громади не перевищує регіональний геохімічний фон та ГДК.

Отримані дані про накопичення ВМ у ґрунтах території громади мають істотне значення, оскільки вони є основою для виявлення просторових закономірностей забруднення ґрунтового покриву та встановлення рівня екологічного ризику для територій воєнного впливу.

Рис. 3. Лівобережна меліорована заплава річки Ірпінь.

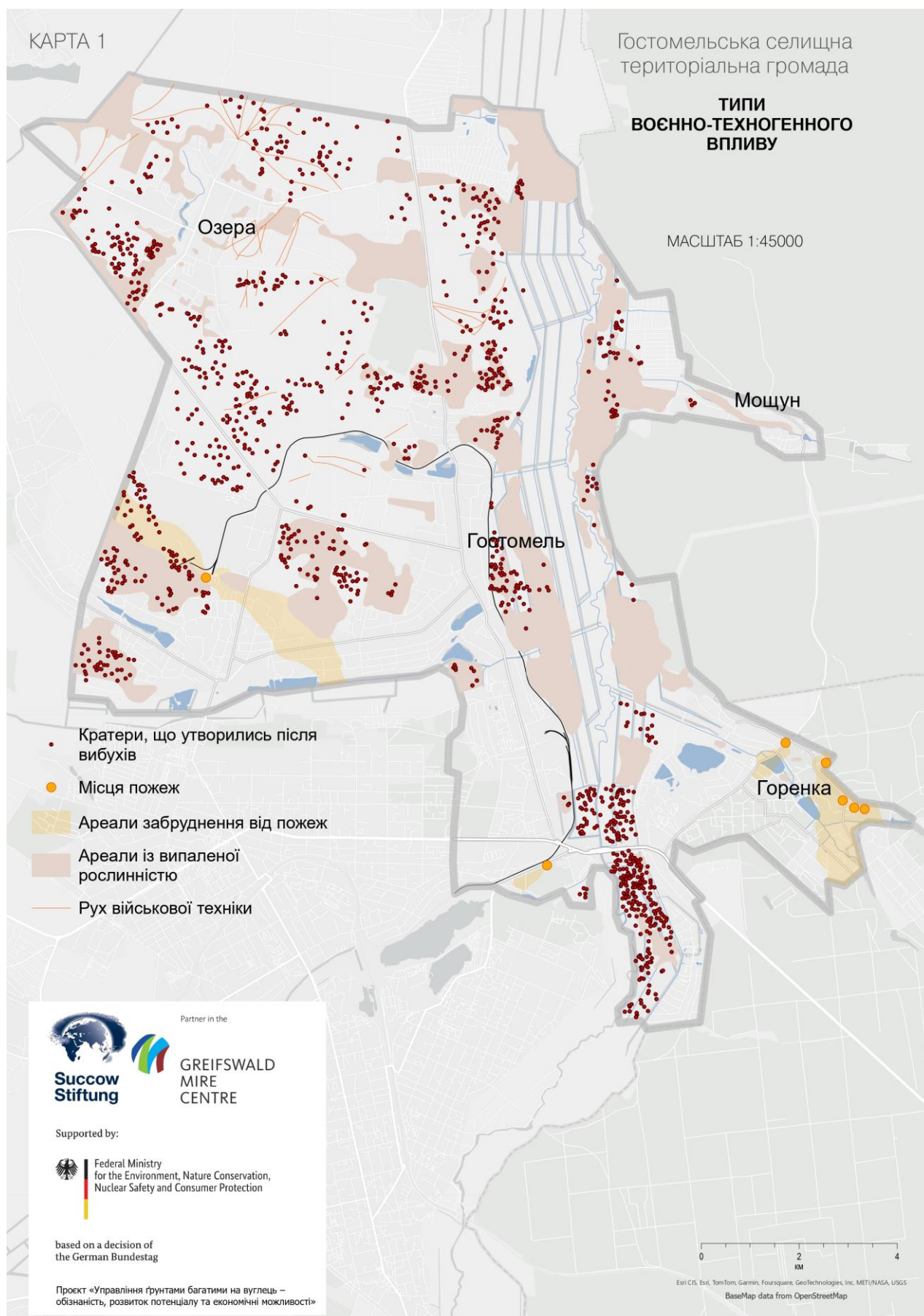

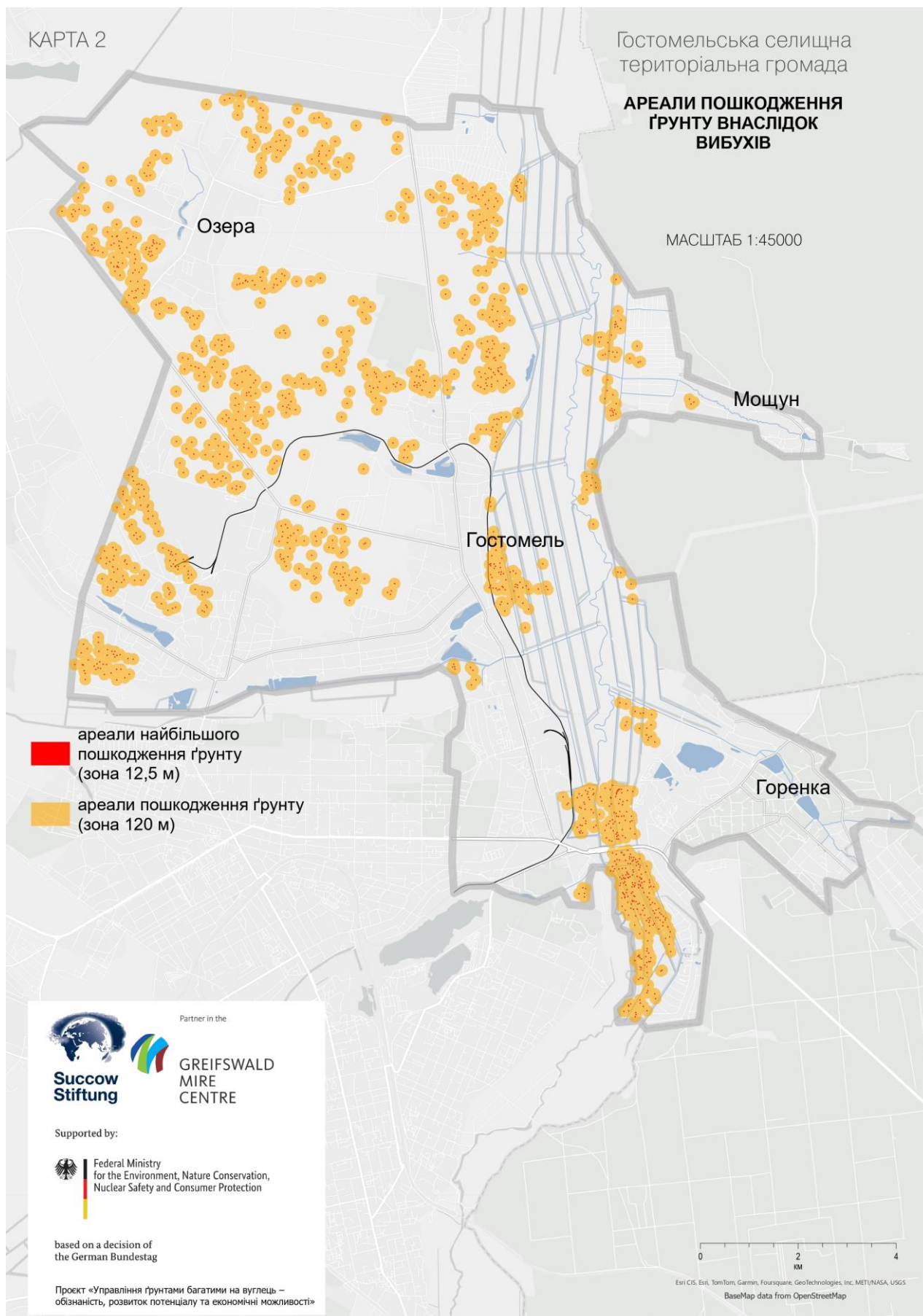
Рис. 4. Території громади, потенційно забруднені вибухонебезпечними предметами.

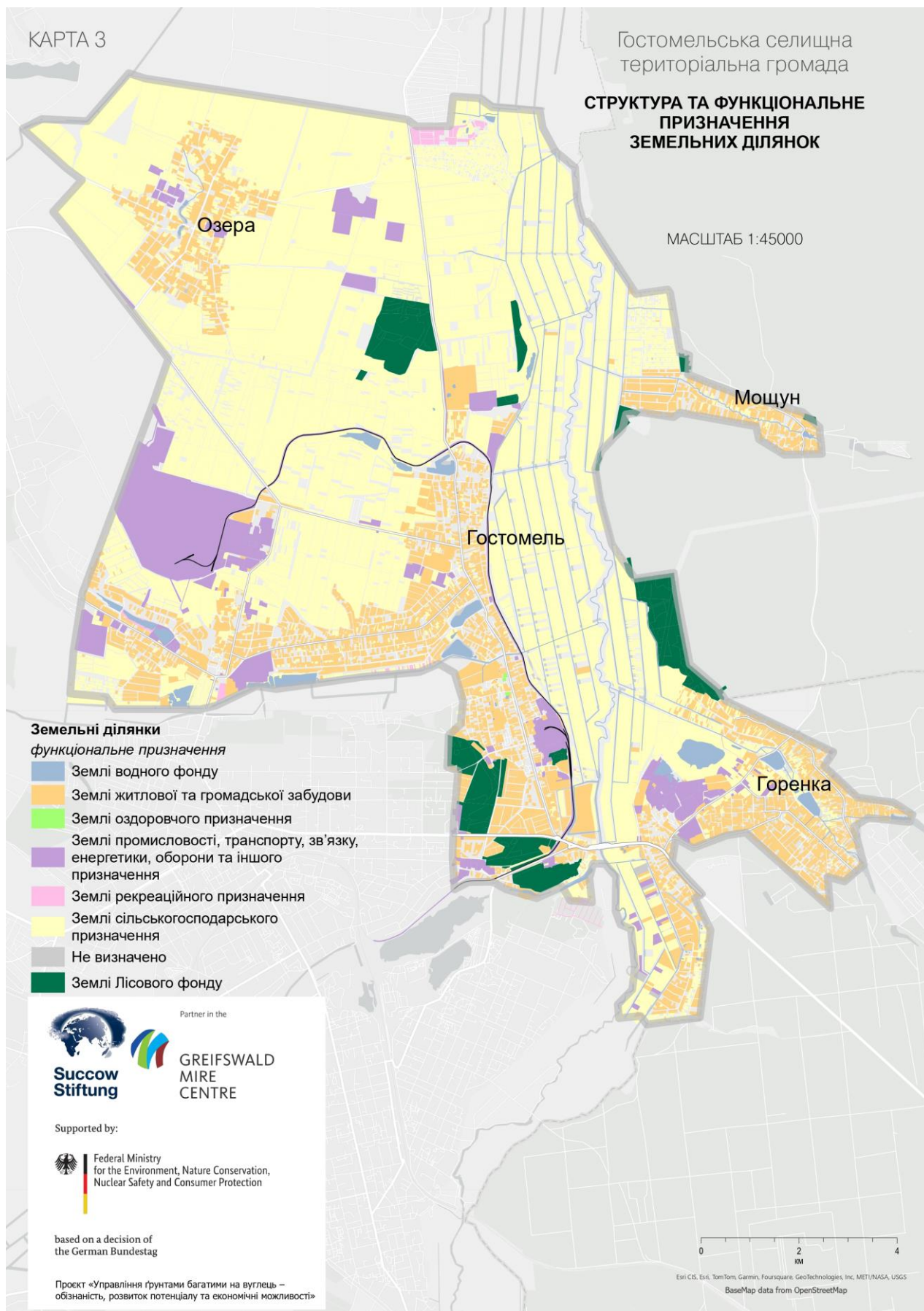
Ґрунти громад можна розглядати як слабко забруднені ВМ та нафтопродуктами. Винятки становлять точкові воєнно-техногенні аномалії та заміновані території, які мають потенційно високий ризик забруднення й не були доступні для натурних досліджень.

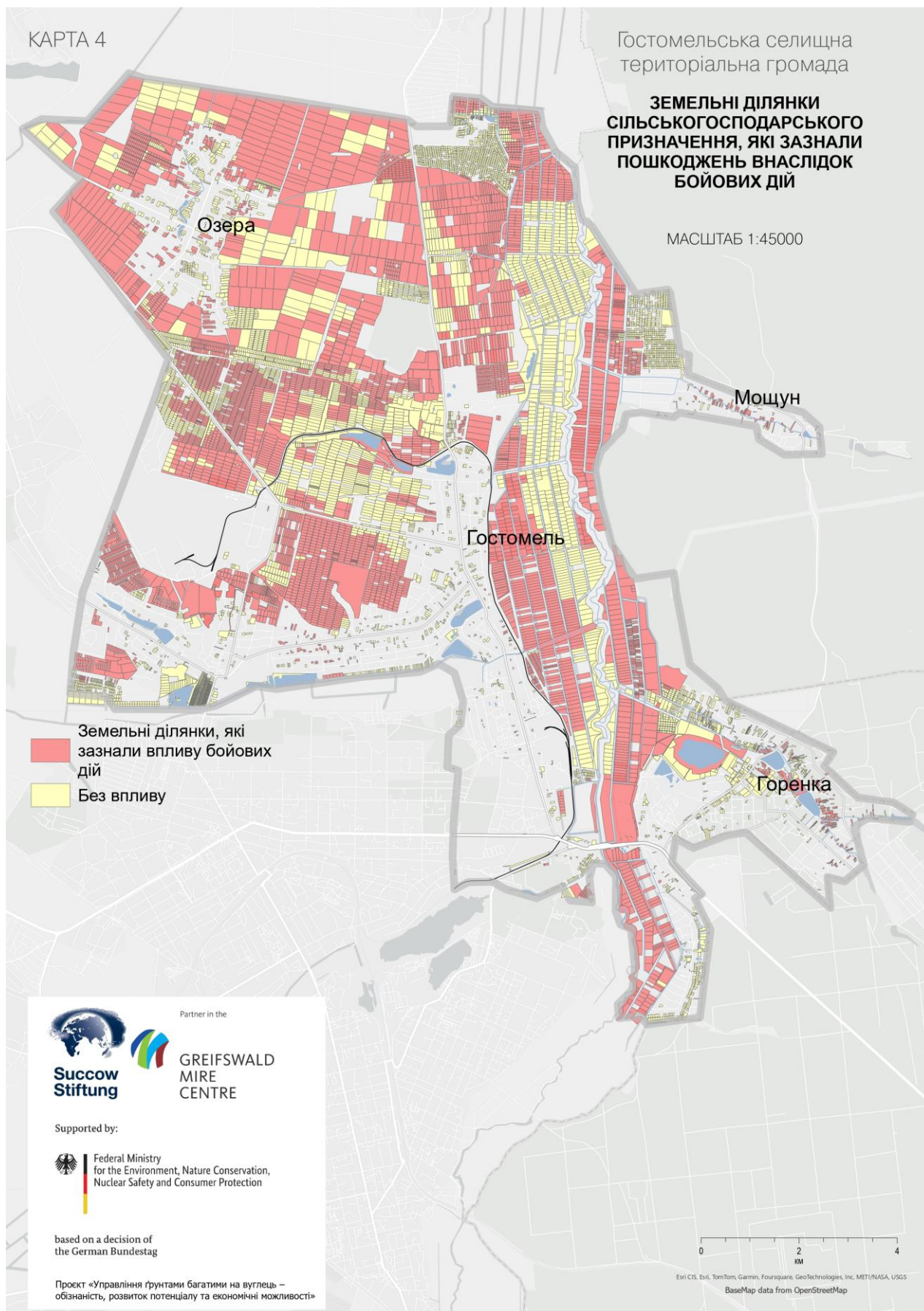
Укладені карти пошкодженості земель унаслідок бомбтурбації здебільшого не зіставні з даними реального рівня забруднення ґрунтового покриву території громад. Це свідчить про відмінність рівнів механічного та хімічного впливу. Тому ідентифікація потенційного забруднення лише за приналежністю до зон бомбтурбації та застосування некоректної інтерполяції на схожі за наслідками воєнного впливу території, що часто є основним критерієм у багатьох дослідженнях, не є універсальною та науково коректною.

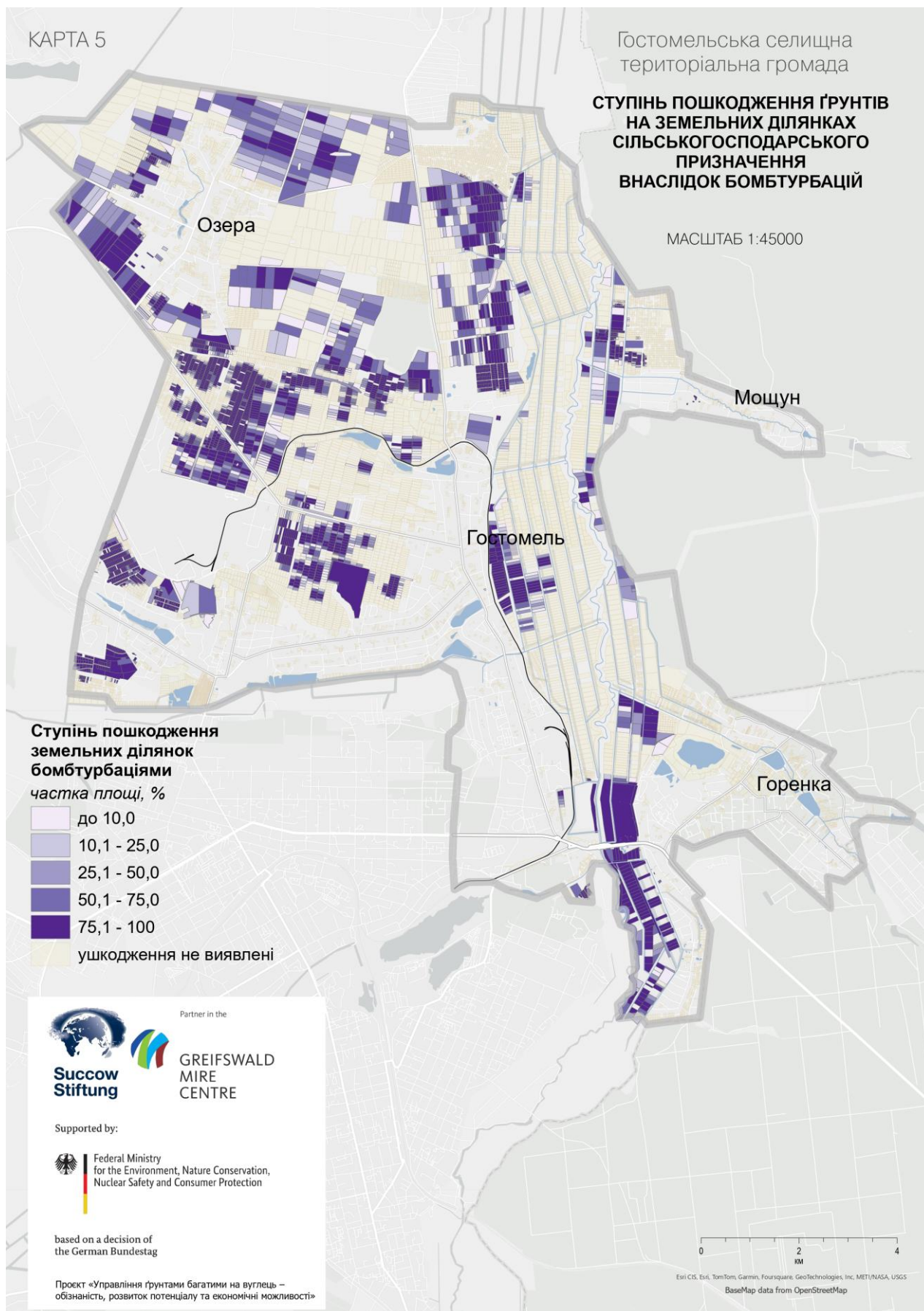
Головними причинами невисокого рівня забруднення територій громад є нетривале ведення бойових дій на одній території, ландшафтно-геохімічні особливості територій та їх використання (затоплення заплави річки Ірпінь, що сприяло винесенню забруднювачів із водним потоком), а також та наявність перерв у використанні однотипного озброєння. Все це зменшило швидкість поширення забруднень і запобігло виникненню кумулятивного ефекту.

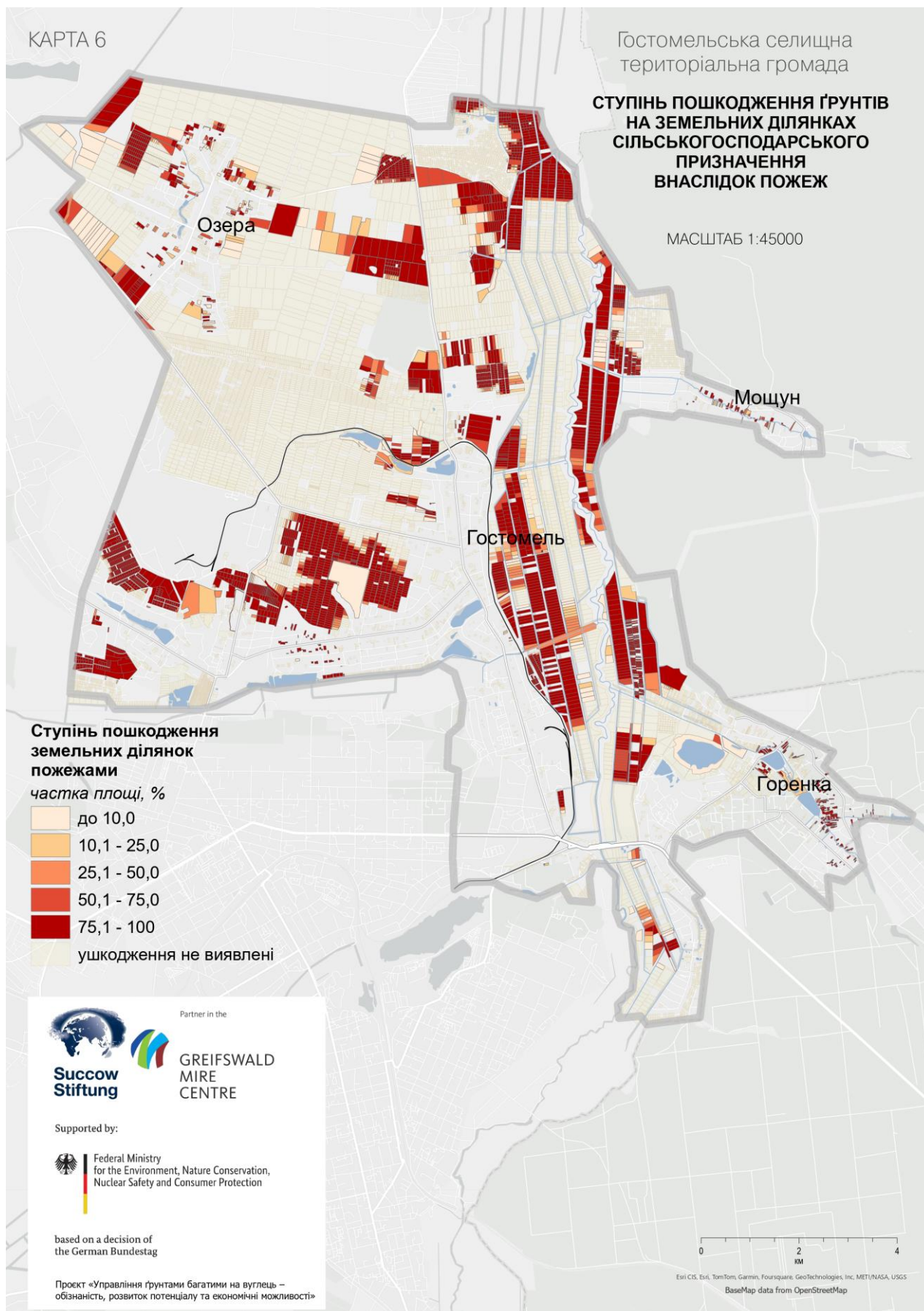

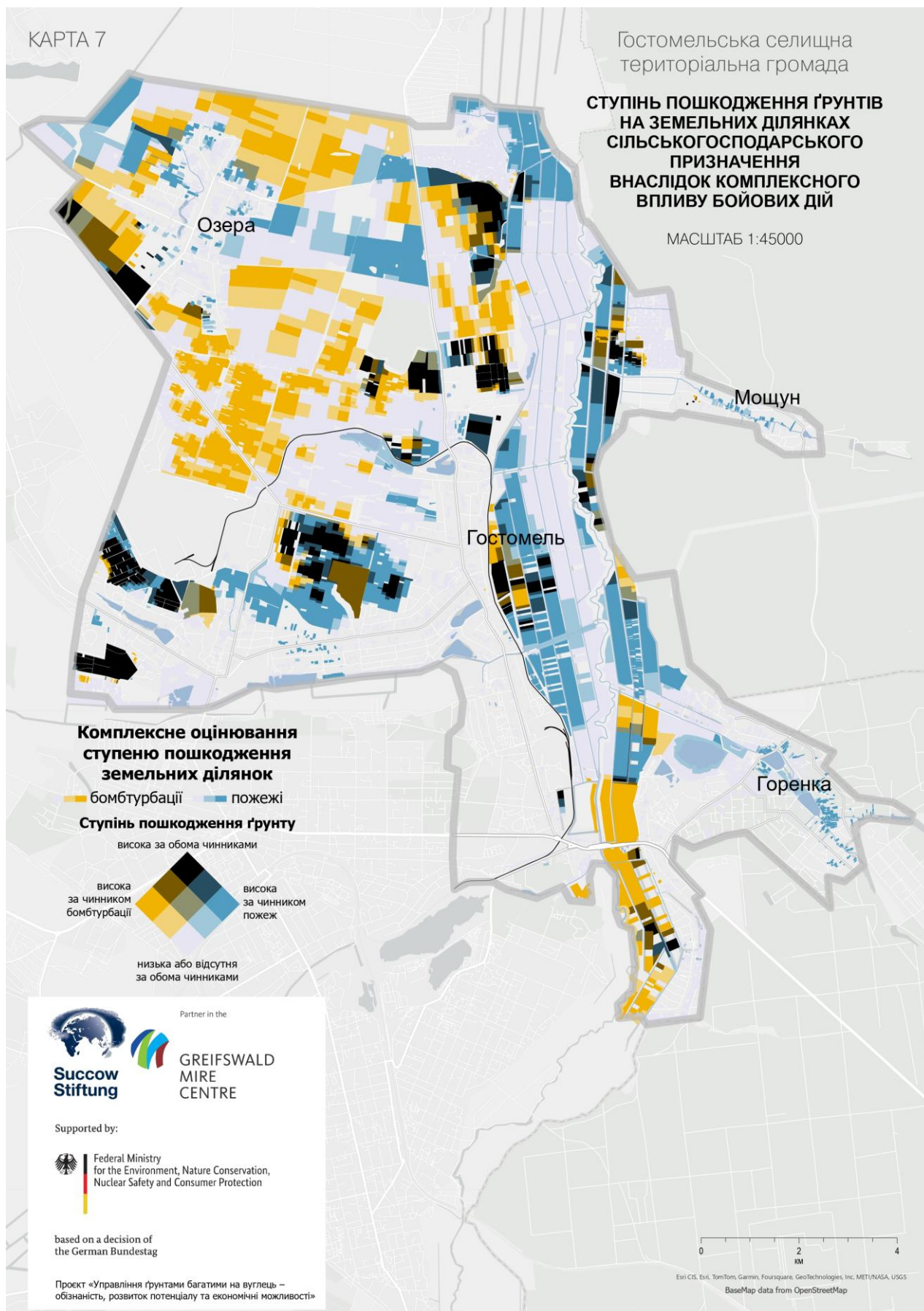

Список літератури

1. ACLED (2019). Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED) Codebook, 2019.
2. Baker, D.E., and L. Chesnin. 1975. Chemical monitoring of soils for environmental quality and animal and human health. *Adv. Agron.* 27: 305–374.
3. Davis, M.B. (1988). Ecological dynamics and the management of protected landscapes. In book: Agee, J.K., & Johnson, D.R. *Ecosystem Management for Parks and Wilderness*, University of Washington Press, Seattle, 16–29.
4. Davydchuk V. S. Landscape approach to the estimation of radionuclides migration conditions in the Chernobyl accident zone // *Proceedings of I.U.R. Soviet branch seminar on the radioecology and countermeasures*. Kiev, 27 April – 2 May 1991, pp. 117–123.
5. DEFRA and ENVIRONMENT AGENCY, 2004. Model procedures for the management of land contamination. Contaminated Land Report 11. Bristol: Environment Agency. Available from:
<https://www.thenbs.com/PublicationIndex/documents/details?Pub=DEFRA&DocId=288967> [Accessed 26 February 2009].
6. DEFRA, 2008b. Guidance on the legal definition of contaminated land. London: Department for Environment, Food and Rural Affairs. Available from:
<https://www.thenbs.com/PublicationIndex/documents/details?Pub=DEFRA&DocId=288967> [Accessed 26 February 2009].
7. Derivation methods of soil screening values in Europe / C. Carlon, M. D'Alessandro, F. Swartjes / A review and evaluation of national procedures towards harmonization. European Commission, Joint Research Centre, Ispra, EUR 22805-EN, 2007. 306 p.
8. Fayiga AO, Saha UK. Soil pollution at outdoor shooting ranges: Health effects, bioavailability and best management practices. *Environ Pollut.* 2016 Sep;216:135-145.
9. Hanson CA, Fuhrman JA, Horner-Devine MC, Martiny JB. Beyond biogeographic patterns: processes shaping the microbial landscape. *Nat Rev Microbiol.* 2012 May 14;10(7):497-506.
10. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1325-2021-%D0%BF#Text>.
11. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-2022-%D0%BF#Text>.
12. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-2022-%D0%BF#Text>.
13. Mendoza, E. O., Custodio, M., Ascensión, J., & Bastos, M. C. (2020). Heavy metals in soils from high andean zones and potential ecological risk assessment in Peru's central andes. *Journal of Ecological Engineering*, 21(8).
14. Müller, G. (1969). Index of geo-accumulation in sediments of the Rhine River *Geol. J.* 2, 109-118.
15. Niklas Hanson and John D. Stark. *Environmental Science & Technology*. 2012. 46 (10), 5590-5598

16. Papadimou, S. G., Kantzou, O. D., Chartodiplomenou, M. A., & Golia, E. E. (2023). Urban soil pollution by heavy metals: effect of the lockdown during the period of COVID-19 on pollutant levels over a five-year study. *Soil Systems*, 7(1), 28.
17. Sadolko I., Arapis G., Davydchuk V. Migration velocity of Cs-137 in the soils in Chernobyl area // *Journal of Radioecology* 3. 1995 (2), pp. 7–13.
18. Su, K., Wang, Q., Li, L., Cao, R., Xi, Y., & Li, G. (2022). Water quality assessment based on Nemerow pollution index method: A case study of Heilongtan reservoir in central Sichuan province, China. *PloS one*, 17(8). e0273305.
19. US EPA Region 3 Risk. Assessment.
20. Weber, P. L., de Jonge, L. W., Greve, M. H., Norgaard, T., & Moldrup, P. (2020). Gas diffusion characteristics of agricultural soils from south Greenland. *Soil Science Society of America Journal*, 84(5), 1606–1619.
21. Агробіорізноманіття України: теорія, методологія, індикатори, приклади. Книга 2 / О. О. Созінов, В. І. Придатко, С. М. Чумаченко та ін. – Київ: ЗАТ «Нічлава», 2005. – 592 с.
22. Бедернічек Т. Ю. Вуглець, ґрунт і парникові гази. – Чернівці: «Друк Арт», 2021. – 32 с. (Серія: «Conservation Biology in Ukraine». Вип. 23).
23. Виноградов Б. В. Основы ландшафтной экологии. – Москва: «ГЕОС», 1998. – 418 с.
24. Голубцов О. Вплив війни росії проти України на стан українських ґрунтів. Результати аналізу / О. Голубцов, Л. Сорокіна, А. Сплодитель, С. Чумаченко. – Київ: ГО «Центр екологічних ініціатив "Екодія"», 2023. – 32 с.
25. Голубцов О. Г. Сезонні умови латеральної міграції забруднюючих речовин у поліських ландшафтах: автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.01 / НАН України, Інститут географії. – Київ, 2009. – 20 с.
26. Давидчук В. С. Просторовий розподіл значень коефіцієнта накопичення ¹³⁷Cs у фітомасі: аналіз на ландшафтній основі / В. С. Давидчук, Н. Р. Грицюк, Л. Ю. Сорокіна, С. В. Давидчук // Бюлетень екологічного стану зони відчуження і безумовного (обов'язкового) відселення. – 2002. – № 2(20). – С. 41–45.
27. Давидчук В. С. Просторовий розподіл значень коефіцієнта накопичення ¹³⁷Cs у фітомасі: аналіз на ландшафтній основі / В. С. Давидчук, Н. Р. Грицюк, Л. Ю. Сорокіна, С. В. Давидчук // Бюлетень екологічного стану зони відчуження і безумовного (обов'язкового) відселення. – 2002. – № 2(20). – С. 41–45.
28. Добряк Д.С. Економіко-екологічна оптимізація агроландшафтів Канівського району Черкаської області / Д. С. Добряк, С. О. Осипчук, М. І. Шквир, С. П. Погурельський // Вісник аграрної науки. – 2000. – № 3. – С. 46–49.
29. Жолдакова З. И., Красовский Г. Н. Прогноз пороговой дозы хронического действия веществ по результатам подострых опытов. // Гигиена и санитария. - 1993. - №3. - С. 47-50.
30. Збірка географічних карт з описом «Київська область. Ландшафтна карта» (у цифровому форматі, базові масштаби 1:100 000, 1:200 000, 1:400 000) («Ландшафтна карта Київської області») / В. С. Давидчук, Р. Ф. Зарудна,

С. В. Міхелі, Г. П. Істоміна, Л. Ю. Сорокіна / Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 104563. Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності». Дата реєстрації 14.05.2021. Авторське право і суміжні права. Офіц. бюл. № 65, 2021, С. 50–51. URL: https://ukrpatent.org/uk/articles/bulletin-copyright_

31. Израэль Ю.А., Цыбань А.В., Вентцельм М.В., Шигаев В.В. Научное обоснование экологического нормирования антропогенного воздействия на морскую экосистему (на примере Балтийского моря) // Океанология. 1988. т.28, вып.2. Р.34-42
32. Израэль Ю.А. Экология и контроль состояния природной среды. М. : Гидрометеиздат 1984. 560с.
33. Израэль, Юрий Антониевич. Антропогенная экология океана / Ю. А. Израэль, А. В. Цыбань. Москва: Гидрометеиздат, 1989. 527.
34. Ильин В. Б., Степанова М. Д. Распределения свинца и кадмия в растениях пшеницы, произрастающей на загрязненных этими металлами почвах // Агрохимия. – 1980. – № 5. – 114 с.
35. Ильин В.Б. Тяжелые металлы в системе почва-растение. Новосибирск: Наука, 1991. 151 с.
36. Кабата-Пендиас А., Пендиас Х. Микроэлементы в почвах и растениях. – Москва: Мир, 1989. – 439 с.
37. Кабата-Пендиас А., Пендиас Х. Микроэлементы в почвах и растениях. – Москва: Мир, 1989. – 439 с.
38. Камінський В.Ф. Науково-методичні рекомендації щодо консервації деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених земель з метою запобігання їх виснаження / В. Ф. Камінський, Л.П. Коломієць, І. П. Шевченко, В. М. Повидало, В. М. Штакал, М. І. Шквир: за ред. доктора с.-г. наук, професора, академіка НААН Камінського В. Ф. – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2022. – 144 с.
39. Камінський В.Ф. Науково-методичні рекомендації щодо консервації деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених земель з метою запобігання їх виснаження / В. Ф. Камінський, Л.П. Коломієць, І. П. Шевченко, В. М. Повидало, В. М. Штакал, М. І. Шквир: за ред. доктора с.-г. наук, професора, академіка НААН Камінського В.Ф. – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2022. – 144 с.
40. Канаш О. П., Кофман І. Я. Консервація деградованих і малопродуктивних земель як система заходів з ренатуралізації довкілля // Агрохімія і ґрунтознавство. – 1998. – Спец. вип. Ч. 2. – С. 10–15.
41. Кураєва І. В., Сплодитель А. О. Розподіл важких металів у системі «ґрунт – рослина» в ландшафтах природоохоронних територій // Геохімія техногенезу. – 2020. – № 3(31). – С. 79–89.
42. Ландшафти. Карта м-бу 1: 2500 000 / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко // Національний атлас України / Гол. ред. Л. Г. Руденко. – Київ: ДНВП «Картографія», 2007. – С. 222–224.

43. Ландшафты пригородной зоны Киева и их рациональное использование / В. И. Галицкий, В. С. Давыдчук, Л. Н. Шевченко и др. – Київ: «Наукова думка», 1983. – 244 с.
44. Ландшафты Чернобыльской зоны и их оценка по условиям миграции радионуклидов / Под редакцией А. М. Маринича. – Киев: «Наукова думка», 1994. – 112 с.
45. Лисовая Т. Теоретические вопросы консервации земель как основного правового мероприятия их восстановления // *Legea si viata*. – 2019. – № 3/3. – С. 55–59.
46. Максименко М. І. Правове забезпечення оптимізації структури землекористування в Україні: автореф дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – Київ, 2013. – 17 с.
47. Малишева Л. Л. Ландшафтно-геохімічна оцінка екологічного стану територій: монографія. – Київ: РВЦ «Київський університет», 1997. – 264 с.
48. Мислива Т. М. Проблеми нормування важких металів в ґрунті // *Вісник ХНАУ*. – 2008. – № 4. – С. 155–161.
49. Некос В. Ю. Нормування антропогенного навантаження на навколишнє середовище / В. Ю. Некос, Н. В. Максименко, О. Г. Владимірова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2005. 184 с.
50. Перельман А. И. Геохимия ландшафта / А. И. Перельман, Н. С. Касимов. – Москва: «Астрей-2000», 1999. – С. 763.
51. Покаржевский А.Д., Тэрыцэ К.В. Принципы экологического нормирования загрязнений почв и метод определения экологических нормативов // *Методология экологического нормирования*. Харьков, 1990. С. 120-121.
52. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / А. М. Маринич, В. М. Пашенко, П. Г. Шищенко. – Киев: «Наукова думка», 1985. – 224 с.
53. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV // *Відомості Верховної Ради України*. – 2003. – № 39. – С. 349.
54. Романченко І. С. Екологічне забезпечення військ: монографія / І. С. Романченко, А. І. Сбітнєв, С. Г. Бутенко. – Київ: НАО України, 2003. – 274 с.
55. Саєт Ю. Е. Геохимия окружающей среды / Ю.Е. Саєт, Б. А. Ревич, Е. П. Янин и др. – Москва: «Недра», 1990. – 335 с.
56. Сидоренко Г. І. , Литвинов Н. Н. О создании единой эколого-гигиенической базы планирования и реализации общегосударственной природоохранной деятельности // *Нормирование антропогенных нагрузок*. – Тез. Докл. – М., 1988. – С.8-11.
57. Фізико-географічне районування. Карта м-бу 1: 2500 000 / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко // *Національний атлас України* / Гол. ред. Л. Г. Руденко. – Київ: ДНВП «Картографія», 2007. – С. 228–229.

58. Фізико-географічне районування. Карта м-бу 1: 2500 000 / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко // Національний атлас України / Гол. ред. Л. Г. Руденко. – Київ: ДНВП «Картографія», 2007. – С. 228–229.
59. Чумаченко С. М., Данилюк С. Л. Підхід до оцінювання розповсюдження забруднень в зонах інтенсивного воєнно-техногенного навантаження // Актуальні проблеми підготовки, застосування Збройних Сил України, управління ними, їх тилового, технічного та оперативного забезпечення, математичного і програмного забезпечення підготовки Збройних Сил України: наук.-практ. конф., 21–22 жовт. 2015 р. – Київ, 2015. – С. 446–457.
60. Ю. Е. Саєт, Б. А. Ревич, Е. П. Янин и др. М. Геохимия окружающей среды.: Недра, 1990. 335.

АЛГОРИТМ КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ З ПОДАЛЬШИМ ЇХ ЗАПОВІДАННЯМ (НАДАННЯМ СТАТУСУ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ)¹ ЗА УМОВ ЗНАЧНОГО ХІМІЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

к.ю.н. Галина Левіна,
Віталій Левін

СКОРОЧЕННЯ:

АРК – Автономна Республіка Крим
зем. – земельна/земельних
ЗКУ – Земельний кодекс України
КМУ – Кабінет Міністрів України
с/г – сільськогосподарського
ЦОВВ – центральний орган виконавчої влади

ЧАСТИНА 1. АЛГОРИТМ КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ ЗА УМОВ ЗНАЧНОГО ХІМІЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Основні нормативно-правові акти щодо консервації земель

Правове регулювання суспільних відносин щодо консервації земель в Україні (у тому числі земель, що забруднені хімічними речовинами внаслідок збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану) здійснено у таких основних законах та інших нормативно-правових актах:

- Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III (зі змінами) ²;
- Закон України «Про охорону земель» від 19.06.2003 р. № 962-IV (зі змінами) ³;
- Закон України «Про землеустрій» від 22.05.2003 р. № 858-IV (зі змінами) ⁴;
- Закон України «Про Державний земельний кадастр» від 07.07.2011 р. № 3613-VI (зі змінами) ⁵;
- Порядок консервації земель, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35 (зі змінами) ⁶;

¹ Мова йде про **подальше заповідання** лише у випадку, коли на момент прийняття рішення про консервацію земель у них відсутній статус території чи об'єкта природно-заповідного фонду, у т. ч. коли земельні ділянки не віднесені до земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення.

² Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

³ Закон України «Про охорону земель» від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>

⁴ Закон України «Про землеустрій» від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>

⁵ Закон України «Про Державний земельний кадастр» від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>

- Правила розроблення робочих проектів землеустрою, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2022 р. № 86 (зі змінами) ⁷;
- Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік таких речовин, затверджені постановою КМУ від 15.12.2021 р. № 1325 (зі змінами) ⁸
- та інші.

Поняття консервації земель

Відповідно до положень ч. 2 ст. 172 Земельного кодексу України, **консервація земель** здійснюється шляхом припинення чи обмеження їх господарського використання на визначений термін та залуження, заліснення або ренатуралізації (* - див. примітку нижче).

** Примітка. Із вищенаведеним формулювання змісту ч. 2 ст. 172 Земельного кодексу України не узгоджене визначення шляхів консервації земель, що здійснено у абз. 15 ч. 2 ст. 1 Закону України «Про охорону земель», в якому зазначено: «консервація земель - припинення (відсутнє положення «чи обмеження» - прим. автора) господарського використання на визначений термін та залуження або заліснення (відсутнє положення – «або ренатуралізації» - прим. автора) деградованих і малопродуктивних земель, господарське використання яких є екологічно та економічно неефективним, а також техногенно забруднених земельних ділянок, на яких неможливо одержувати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я» (абз. 15 ч. 2 ст. 1 Закону України «Про охорону земель»).*

Консервація земель чинним законодавством України віднесена до природоохоронних заходів/заходів з охорони земель.

Про це сказано, наприклад, у:

- п. «д» ч. 1 ст. 164 Земельного кодексу України, де в частині земель с/г призначення визначено, що **консервація деградованих і малопродуктивних с/г угідь** є складовою **охорони земель**;

- п. 31 Переліку видів діяльності, що належать **до природоохоронних заходів** ⁹, де передбачено, що до таких заходів **належить консервація деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель.**

Землі, що підлягають консервації

Слід враховувати, що консервації можуть/мають підлягати не будь-які землі, **а лише ті з них, що мають певний стан та характеристики.**

⁶ Порядок консервації земель, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-2022-%D0%BF#Text>

⁷ Правила розроблення робочих проектів землеустрою, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2022 р. № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2022-%D0%BF#Text>

⁸ Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік таких речовин, затверджені постановою КМУ від 15.12.2021 р. № 1325. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1325-2021-%D0%BF#Text>

⁹ Перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 р. № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF#Text>

Згідно з ч. 1 ст. 172 Земельного кодексу України, консервації підлягають земельні ділянки, визначені статтею 51 Закону України «Про охорону земель».

Перелік земельних ділянок, що підлягають консервації згідно з ч. 1 ст. 51 Закону України «Про охорону земель»	Визначення, деталізація у законодавстві України
1) земельні ділянки, що використовуються з порушенням вимог щодо охорони земель від ерозії та зсувів, встановлених цим Законом	Вимоги щодо охорони земель від ерозії та зсувів визначені, зокрема, у ст. 47 Закону України «Про охорону земель», де зазначено: • використання ерозійно- та зсувонебезпечних зем. ділянок дозволяється за умови вжиття заходів щодо їх протиерозійного і протизсувного захисту, передбачених законодавством України; • з метою захисту земель від ерозії та зсувів у землевпорядній, містобудівній та іншій документації передбачаються заходи щодо забезпечення протиерозійної та протизсувної стійкості території; • забороняється розорювання схилів крутизною понад 7 градусів (крім ділянок для залуження, заліснення та здійснення ґрунтозахисних заходів). На схилах крутизною від 3 до 7 градусів обмежується розміщення просапних культур, чорного пару тощо; • власники зем. ділянок та землекористувачі, у т. ч. орендарі, зобов'язані здійснювати ґрунтоохоронні заходи з метою запобігання погіршенню їх якісного стану та якісного стану суміжних зем. ділянок і довкілля в цілому.
2) рілля, що має один з показників, який характеризує ґрунтові властивості і зумовлює необхідність консервації земель за природно-с/г зонами, визначений Порядком консервації земель ¹⁰	Показники, що характеризують ґрунтові властивості і зумовлюють необхідність консервації земель за природно-с/г зонами визначені у <u>Додатку до Порядку консервації земель, затвердженого постановою КМУ від 19.01.2022 р. № 35</u> (зміст цього додатку наведений у <u>Додатку № 1 до цього Алгоритму</u>).
3) деградовані землі, що не мають степового, лучного, лісового рослинного покриву, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним	До деградованих земель відносяться: а) зем. ділянки, поверхня яких порушена внаслідок землетрусу, зсувів, карстоутворення, повеней, добування корисних копалин тощо; б) зем. ділянки з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю або засоленістю, забрудненими хімічними речовинами ґрунтами та інші (згідно з ч. 1 ст. 171 Земельного кодексу України)
4) малопродуктивні землі, що не мають степового, лучного, лісового рослинного покриву,	До малопродуктивних земель відносяться с/г угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їх господарське

¹⁰ Мова йде про чинний наразі Порядок консервації земель, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35.

господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним	використання за призначенням є економічно неефективним (згідно з ч. 2 ст. 171 Земельного кодексу України)
5) техногенно забруднені зем. ділянки, на яких неможливо одержати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих зем. ділянках є небезпечним для їхнього здоров'я	Техногенно забруднені землі - це землі, забруднені внаслідок господарської діяльності людини, що призвела до деградації земель та її негативного впливу на довкілля і здоров'я людей. До техногенно забруднених земель відносяться: - землі радіаційно небезпечні та радіоактивно забруднені, - землі, забруднені важкими металами, іншими хімічними елементами - тощо. При використанні техногенно забруднених земель враховуються особливості режиму їх використання. Особливості режиму і порядку використання техногенно забруднених земель встановлюються законодавством України. Техногенно забруднені землі с/г призначення, на яких не забезпечується одержання продукції, що відповідає встановленим вимогам (нормам, правилам, нормативам), підлягають <u>вилученню із с/г обігу та консервації</u>. Порядок використання техногенно забруднених земельних ділянок встановлюється законодавством України. (згідно з ст. 169-170 Земельного кодексу України)
6) зем. ділянки, забруднені хімічними речовинами внаслідок надзвичайних ситуацій <u>та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану</u>	У законодавстві України прийнято загальне правило: «господарська та інша діяльність, яка зумовлює забруднення земель і ґрунтів <u>понад установлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється</u>» (згідно з ч. 1 ст. 167 Земельного кодексу України; ч. 1 ст. 45 Закону України «Про охорону земель»). Гранично допустима концентрація забруднюючих речовин - максимально допустима кількість забруднюючих речовин у ґрунтах, яка не зумовлює негативних екологічних наслідків для їх родючості, загального стану довкілля, якості с/г продукції та здоров'я людини (положення ч. 2 ст. 1 Закону України «Про охорону земель»). Тобто небезпечними визнаються забруднення, що <u>перевищують визначені у законодавстві України гранично допустимі концентрації</u>. У разі виявлення фактів забруднення ґрунтів небезпечними речовинами спеціально уповноважені органи виконавчої влади у галузі охорони земель вживають заходів до обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій, незалежно від

	форм власності, притягнення винних до відповідальності згідно із законом і проведення в установленому порядку робіт з дезактивації, відновлення забруднених земель, <u>консервації угідь</u> і визначення режимів їх подальшого використання. При цьому чітко визначено, що особливості режиму і порядку використання забруднених земель <u>погоджуються</u> з: - ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, - ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, та - ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення (згідно з ч. 2, 3 ст. 45 Закону України “Про охорону земель”). Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік цих речовин встановлює Кабінет Міністрів України (згідно з ч. 1 ст. 167 Земельного кодексу України; ч. 1 ст. 45 Закону України “Про охорону земель”). Наразі це Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік таких речовин, затверджені постановою КМУ від 15.12.2021 р. № 1325 (див. Додаток № 2 до цього Алгоритму).
7) земельні ділянки, на яких розташовані військові інженерно-технічні та/або фортифікаційні споруди	З початком збройної агресії Російської Федерації проти України набула поширення практика вимушеного зведення/розташування військових інженерно-технічних та/або фортифікаційних споруд на земельних ділянках різної форми власності та різного цільового призначення.
8) інші деградовані та малопродуктивні землі.	Тобто перелік земель не є вичерпним. Можуть бути й інші деградовані та малопродуктивні землі.

Отже, за законодавством України також і земельні ділянки, **забруднені хімічними речовинами** внаслідок надзвичайних ситуацій **та/або збройної агресії та бойових дій** під час дії воєнного стану є такими, що підлягають консервації.

КРОК 1. ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ / ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗАБРУДНЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ХІМІЧНИМИ РЕЧОВИНАМИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Встановлення факту забруднення земель хімічними речовинами внаслідок військових дій

Встановлення факту забруднення земель хімічними речовинами внаслідок військових дій може бути здійснено за ініціативою:

- органу виконавчої влади та/або органу місцевого самоврядування;
- землевласника та/або землекористувача;
- правоохоронного органу в рамках розслідування порушених кримінальних справ;
- громадської та/або благодійної організації;

- іншого суб'єкта.

Для прикладу, встановлення факту забруднення земель хімічними речовинами внаслідок військових дій може бути здійснено:

- Держекоінспекцією, її територіальними органами внаслідок **розрахунку розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам** через забруднення ґрунтів, засмічення земель, допущених унаслідок збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (оцінка шкоди може здійснюватися на усіх землях України незалежно від їх категорій та форм власності)
- територіальними органами Держекоінспекції або територіальними органами Держгеокадастру внаслідок **здійснення заходів державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель** (може здійснюватися на усіх землях України незалежно від їх категорій та форм власності)
- експертом у результаті проведеної **експертизи стану ґрунту** на замовлення землевласника чи землекористувача (у висновку експерта; така експертиза, наприклад, може бути ініційована позивачем - землевласником, землекористувачем);
- судовим експертом внаслідок **виконання рішення суду про проведення судової експертизи** (у висновку судової експертизи; така експертиза, наприклад, може бути ініційована позивачем - землевласником, землекористувачем, прокурором під час розгляду справи в суді);
- виконавцем робіт щодо проведення **інвентаризації земель, державної інвентаризації земель та зем. ділянок** (у матеріалах/технічній документації інвентаризації; замовниками інвентаризації можуть бути органи державної влади, Рада міністрів АРК чи органи місцевого самоврядування, землевласники і землекористувачі, а також інші юридичні та фізичні особи) *.

** Примітка. Інвентаризація земель проводиться з метою встановлення місця розташування об'єктів землеустрою, їхніх меж, розмірів, правового статусу, виявлення земель, що не використовуються, використовуються нерационально або не за цільовим призначенням, виявлення і консервації деградованих с/г угідь і забруднених земель, встановлення кількісних та якісних характеристик земель, необхідних для ведення Державного земельного кадастру, виявлення та виправлення помилок у відомостях Державного земельного кадастру, здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і прийняття на їх основі відповідних рішень органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (відповідно до ч. 1 ст. 23 Закону України «Про землеустрій»; п. 2 Порядку інвентаризації земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 р. № 476 ¹¹).*

Джерела інформації про забруднення земель хімічними речовинами внаслідок військових дій

Отримати інформацію про забруднення земель хімічними речовинами внаслідок військових дій, у т. ч. щодо необхідності здійснення консервації земель, можна також із таких джерел:

¹¹ Порядок інвентаризації земель, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 р. № 476. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2019-%D0%BF#Text>

- **схеми (карти)**, складені за результатами робіт із районування земель (здійснюються: *природно-сільськогосподарське, еколого-економічне, протиерозійне та інші види районування (зонування) земель*, що визначаються як поділ території з урахуванням природних та агробіологічних вимог щодо вирощування с/г культур, а також територій, які мають відповідну схожість за визначеними ознаками; **районування (зонування) земель включають: (а)** поділ земель за цільовим призначенням з урахуванням природних умов, агробіологічних вимог с/г культур, розвитку господарської діяльності та пріоритету вимог екологічної безпеки; **(б)** установлення вимог щодо раціонального використання земель відповідно до району (зони); **(в)** визначення територій, що потребують особливого захисту від антропогенного впливу; **(г)** установлення в межах окремих зон необхідних видів екологічних обмежень у використанні земель або ґрунтів з урахуванням їх геоморфологічних, природно-кліматичних, ґрунтових, протиерозійних та інших особливостей відповідно до екологічного району (зони); **серед видів районування (зонування) виділено також екологічне районування (зонування)**, на якому відображаються дані щодо забруднення ґрунтів пестицидами, важкими металами, радіонуклідами тощо; згідно з ст. 1, 26 Закону України «Про охорону земель», п. 3 Порядку здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2004 р. № 681 ¹²);
- **технічна документація** із загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель с/г призначення (така **технічна документація** складається за результатами проведення нормативної грошової оцінки земель с/г призначення; **під загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель с/г призначення** слід розуміти нормативну грошову оцінку земель с/г призначення, яка проводиться одночасно на всій території України; згідно з Законом України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 р. № 1378-IV ¹³, Порядку проведення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 105 ¹⁴, Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2021 р. № 1147 ¹⁵);

¹² Порядок здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2004 р. № 681. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681-2004-%D0%BF#Text>

¹³ Закон України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>

¹⁴ Порядок проведення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105-2018-%D0%BF#Text>

¹⁵ Методика нормативної грошової оцінки земельних ділянок, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2021 р. № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-2021-%D0%BF?find=1&text=%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82#Text>

- **містобудівна документація**, затверджена в установленому законодавством порядку (згідно з нормами Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р. № 3038-VI¹⁶ **містобудівна документація** - затверджені текстові та графічні матеріали з питань регулювання планування, забудови та іншого використання територій (п. 7 ч. 1 ст. 1); **до містобудівної документації (яка обов'язково має бути розроблена в Україні) відносяться:**

1) на державному рівні: (а) **Генеральна схема планування території України** (наразі затверджена Законом України від 07.02.2002 р. № 3059-III¹⁷) - розроблена відповідно до законів України та інших нормативно-правових актів з питань використання територій з урахуванням економічних, географічних, історичних, екологічних, демографічних особливостей регіонів¹⁸; визначає концептуальні вирішення планування та використання території України (ч. 1 ст. 11, п. 1-1 ч. 1 ст. 1); **(б) схеми планування окремих частин території України** - розробляються у розвиток Генеральної схеми планування території України (ч. 1 ст. 11, п. 12 ч. 1 ст. 1), а також зміни до них (ч. 1 ст. 11);

2) на регіональному рівні: **схеми планування території АРК, областей та районів** (ч. 1 ст. 13);

3) на місцевому рівні: (а) **генеральні плани населених пунктів** - є основним видом містобудівної документації на місцевому рівні, призначеної для обґрунтування довгострокової стратегії планування та забудови території населеного пункту (ч. 1 ст. 17), **(б) плани зонування територій** - розробляються на основі генерального плану населених пунктів: як у складі генерального плану населених пунктів чи як окрема містобудівна документація після затвердження генерального плану (абз. 4 ч. 1 ст. 17, ч. 1 ст. 18), **(в) детальні плани територій** - розробляються відповідно до схеми планування території (частини території) району та/або області (ч. 2 ст. 19), а у межах населеного пункту уточнюють положення генерального плану населеного пункту (ч. 1 ст. 19), а також їх оновлення та внесення змін до них (ч. 1 ст. 16));

- **відомості Державного земельного кадастру, ДЗК** (до ДЗК вносяться відомості про заходи щодо охорони земель і ґрунтів, серед яких – консервація деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель; відповідно до ч. 11 ст. 21 Закону України «Про Державний земельний кадастр»);

- **матеріали Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель** (такий Держфонд **формується на основі** збирання, обробки, обліку матеріалів в електронній формі, отриманих у результаті проведення **землеустрою та оцінки земель** незалежно від місця розташування земельних ділянок та форми власності на них, для використання їх органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а

¹⁶ Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>

¹⁷ Закон України «Про Генеральну схему планування території України» від 07.02.2002 р. № 3059-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14#Text>

¹⁸ Відповідно до абзацу 2 розділу I «Загальні положення» Генеральної схеми планування території України, затвердженої Законом України від 07.02.2002 р. № 3059-III.

також підприємствами, установами, організаціями і громадянами; відповідно до ч. 1 ст. 32 Закону України «Про землеустрій», п. 1 Положення про Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2004 р. № 1553 ¹⁹);

- **регіональні програми використання та охорони земель** (розробляються Радою міністрів АРК, обласними державними адміністраціями і затверджуються Верховною Радою АРК та обласними радами; згідно з ч. 1 ст. 178 Земельного кодексу України); **програми використання та охорони земель міст Києва і Севастополя** (розробляються Київською і Севастопольською міськими державними адміністраціями та затверджуються відповідними радами; згідно з ч. 1 ст. 178 Земельного кодексу України);

- **ґрунтові, геоботанічні та інші обстеження земель при здійсненні землеустрою** (проводяться з метою отримання інформації про якісний стан земель, а також для виявлення самозалісених ділянок, земель, що зазнають впливу водної та вітрової ерозії, підтоплення, радіоактивного та хімічного забруднення, інших негативних явищ; а отримана в процесі обстежень інформація використовується у тому числі для **прийняття органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування рішень про рекультивацію та консервацію земель**; відповідно до ч. 1 ст. 36, п. «г» ч. 2 ст. 36 Закону України «Про землеустрій»);

- **проекти землеустрою щодо впорядкування території населених пунктів** (складаються на певний період на основі затверджених у встановленому законодавством порядку генеральних планів населених пунктів і визначають у тому числі заходи консервації; відповідно до ч. 1 ст. 53, п. «в» ч. 3 ст. 53 Закону України «Про землеустрій»);

- **дані моніторингу земель, у т. ч. ґрунтів** (відповідно до п. 1, 2 Положення про моніторинг земель ²⁰, **моніторинг земель** - система спостереження за станом земель з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів; **об'єктом моніторингу є всі землі незалежно від форми власності на них; складовою частиною моніторингу земель є моніторинг ґрунтів**; залежно від мети спостережень та ступеня охоплення територій проводиться такий моніторинг земель: національний, регіональний, локальний; згідно з п. 1.3. Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення ²¹, **об'єктами моніторингу ґрунтів є землі с/г призначення (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища, перелоги, землі тимчасової консервації)**);

- та інші.

¹⁹ Положення про Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2004 р. № 1553. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1553-2004-%D0%BF?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%86#Text>

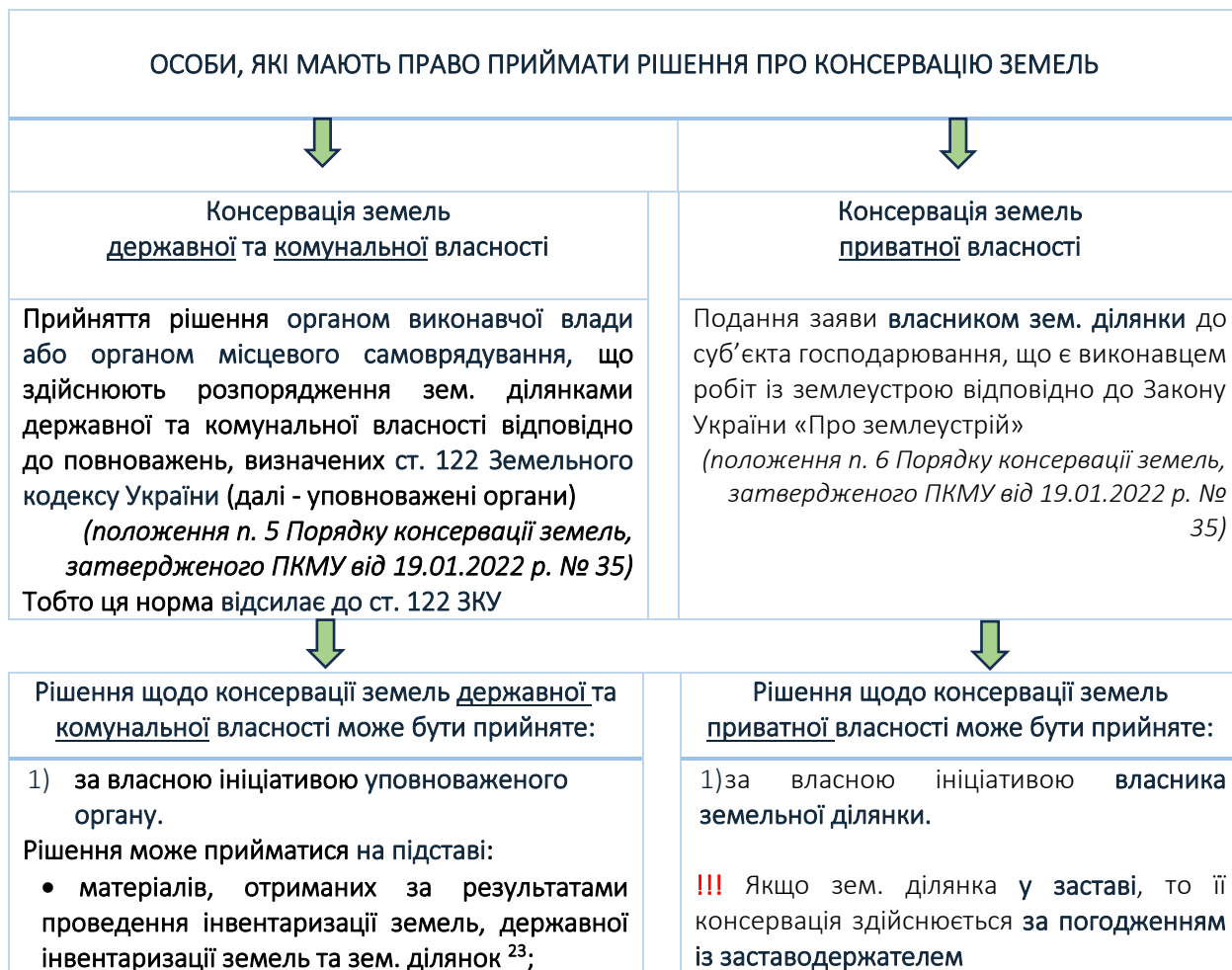
²⁰ Положення про моніторинг земель, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.1993 р. № 661 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 760). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-93-%D0%BF?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%86#Text>

²¹ Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення, затверджене Наказом Міністерства аграрної політики України від 26.02.2004 р. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0383-04#Text>

Відображення на картографічній основі Державного земельного кадастру відомостей про землі, що потребують консервації

Відповідно до пп. 1 п. 4 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28.04.2021 р. № 1423-IX²² (набув чинності 27.05.2021 р.), **Кабінет Міністрів України** у тримісячний строк з дня опублікування цього Закону має забезпечити відображення на картографічній основі Державного земельного кадастру відомостей про землі, що потребують консервації.

КРОК 2. ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ / ПОДАННЯ ЗАЯВИ ПРО КОНСЕРВАЦІЮ ЗЕМЕЛЬ

²² Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28.04.2021 р. № 1423-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#Text>

²³ Інвентаризація земель проводиться з метою встановлення місця розташування об'єктів землеустрою, їхніх меж, розмірів, правового статусу, виявлення земель, що не використовуються, використовуються нерационально або не за цільовим призначенням, виявлення і консервації деградованих с/г угідь і забруднених земель, встановлення кількісних та якісних характеристик земель, необхідних для ведення Державного земельного кадастру, виявлення та виправлення помилок у відомостях Державного земельного кадастру, здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і прийняття на їх основі відповідних рішень органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (відповідно до ч. 1 ст. 23 Закону України «Про землеустрій»).

• схем (карт), складених за результатами робіт із районування земель; • технічної документації із загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель с/г призначення; • містобудівної документації, затвердженої в установленому законодавством порядку; • відомостей Державного земельного кадастру; • матеріалів Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель; • регіональних програм використання та охорони земель.	(положення п. 6 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35). !!! Якщо зем. ділянка у користуванні, то її консервація здійснюється за погодженням із землекористувачем (положення п. 6 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35). Згідно з п. 7 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35, під час здійснення заходів з державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель територіальні органи Держгеокадастру та/або територіальні органи Держекоінспекції в разі виявлення порушень вимог законодавства щодо консервації земель з питань, що належать до їх компетенції, видають власникам зем. ділянок та/або землекористувачам відповідні приписи про усунення виявлених порушень та/або вносять подання уповноваженим органам з метою прийняття ними рішень про консервацію земель (* - див. примітку нижче).
<u>АБО</u> 2) за поданням територіальних органів: ○ Держгеокадастру ○ Держекоінспекції. <u>та/або</u> Згідно з п. 7 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35, під час здійснення заходів з державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель територіальні органи Держгеокадастру та/або територіальні органи Держекоінспекції в разі виявлення порушень вимог законодавства щодо консервації земель з питань, що належать до їх компетенції, видають власникам зем. ділянок та/або землекористувачам відповідні приписи про усунення виявлених порушень та/або вносять подання уповноваженим органам з метою прийняття ними рішень про консервацію земель (* - див. примітку нижче).	

СТАТТЯ 122 ЗЕМЕЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «ПОВНОВАЖЕННЯ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ» (щодо передачі зем. ділянок у власність або у користування, у т. ч. щодо прийняття рішення про консервацію земель)

Примітка. У цій статті ЗКУ визначені повноваження для органів виконавчої влади, Верховної Ради АРК, органів місцевого самоврядування щодо передачі земельних ділянок у власність або у користування; однак згідно з п. 5 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35, - ці положення застосовуються також для визначення повноважень уповноважених органів щодо прийняття рішення про консервацію земель.

Уповноважений	Різновид земель	Частина
---------------	-----------------	---------

орган		ст. 122 ЗКУ
Сільські, селищні, міські ради	передають зем. ділянки у власність або у користування із земель комунальної власності відповідних територіальних громад для всіх потреб. <i>Тобто в частині консервації земель приймають рішення щодо земель комунальної власності відповідних територіальних громад для всіх потреб – прим.</i>	Частина 1
Верховна Рада АРК, обласні, районні ради	передають зем. ділянки у власність або у користування з відповідних земель спільної власності територіальних громад для всіх потреб. <i>Тобто в частині консервації земель приймають рішення щодо відповідних земель спільної власності територіальних громад для всіх потреб – прим.</i>	Частина 2
Районні державні адміністрації (на їхній території)	передають зем. ділянки із земель державної власності, крім випадків, визначених ч. 4 і 8 цієї статті, у власність або у користування у межах сіл, селищ, міст районного значення для всіх потреб та за межами населених пунктів для: а) ведення водного господарства; б) будівництва об'єктів, пов'язаних з обслуговуванням жителів територіальної громади району (шкіл, закладів культури, лікарень, підприємств торгівлі тощо), з урахуванням вимог ч. 7 цієї статті; в) індивідуального дачного будівництва. <i>Тобто в частині консервації земель приймають рішення щодо зем. ділянок із земель державної власності у межах сіл, селищ, міст районного значення для всіх потреб та за межами населених пунктів (крім випадків, визначених ч. 4 і ч. 8 ст. 122 ЗКУ) для зазначених цілей – прим.</i>	Частина 3
ЦОВВ з питань земельних ресурсів у галузі земельних відносин та його територіальні органи	передають зем. ділянки с/г призначення державної власності, крім випадків, визначених ч. 8 цієї статті, у власність або у користування для всіх потреб. <i>Тобто в частині консервації земель приймають рішення щодо зем. ділянок с/г призначення державної власності (для всіх потреб), крім випадків, визначених ч. 8 ст. 122 ЗКУ.</i>	Частина 4
Обласні державні адміністрації (на їхній території)	передають зем. ділянки із земель державної власності, крім випадків, визначених ч. 3, 4 і 8 цієї статті, у власність або у користування у межах міст обласного значення та за межами населених пунктів, а також зем. ділянки, що не входять до складу певного району, або у випадках, коли районна державна адміністрація не утворена, для всіх потреб. <i>Тобто в частині консервації земель приймають рішення щодо зем. ділянок із земель державної власності, крім випадків, визначених ч. 3, 4 і 8 ст. 122 ЗКУ, у межах міст обласного значення та за межами населених пунктів, а також щодо зем. ділянок, що не входять до складу певного району, або у випадках, коли районна державна</i>	Частина 5

	<i>адміністрація не утворена, для всіх потреб – прим.</i>	
Київська та Севастопольська міські державні адміністрації (у межах їхніх територій)	передають зем. ділянки із земель державної власності, крім випадків, визначених ч. 4 і 8 цієї статті, у власність або у користування для всіх потреб. <i>Тобто в частині консервації земель приймають рішення щодо зем. ділянок із земель державної власності (для всіх потреб), крім випадків, визначених ч. 4 і 8 ст. 122 ЗКУ – прим.</i>	Частина 6
Рада міністрів АРК (на території АРК)	передає зем. ділянки із земель державної власності, крім випадків, визначених ч. 3, 4 і 8 цієї статті, у власність або у користування у межах сіл, селищ, міст, що не входять до складу певного району, та за межами населених пунктів для всіх потреб, а також погоджує передачу таких земель у власність або у користування районними державними адміністраціями на їхній території для будівництва об'єктів, пов'язаних з обслуговуванням жителів територіальної громади району (шкіл, закладів культури, лікарень, підприємств торгівлі тощо). <i>Тобто в частині консервації земель приймають рішення щодо зем. ділянок із земель державної власності, крім випадків, визначених ч. 3, 4 і 8 ст. 122 ЗКУ, у межах сіл, селищ, міст, що не входять до складу певного району, та за межами населених пунктів для всіх потреб – прим.</i>	Частина 7
КМУ	- передає зем. ділянки із земель державної власності у власність або у користування, які не входять до складу адміністративно-територіальних одиниць, - передає у постійне користування зем. ділянки, примусово вилучені у державну власність відповідно до Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»²⁴, - передає у користування зем. ділянки зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, - передає у постійне користування зем. ділянки у випадку, передбаченому абз. 2 ч. 2 ст. 149 ЗКУ (відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 149 ЗКУ, зем. ділянки с/г призначення державної власності за рішенням КМУ можуть вилучатися з постійного користування державних підприємств, установ, організацій без їхньої згоди та без згоди органів (організацій), до сфери управління (відання) яких вони належать, і передаватися у постійне користування іншим державним підприємствам. У разі якщо відомості про зем.	Частина 8

²⁴ Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» від 03.03.2022 р. № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>

	ділянки, що вилучаються, не внесені до Державного земельного кадастру, замовлення розроблення документації із землеустрою, необхідної для внесення таких відомостей, здійснюється державним підприємством, якому передаються вилучені земельні ділянки. У разі вилучення КМУ зем. ділянок с/г призначення державної власності, які належать закладу освіти, установі, організації, підприємству системи освіти, що перебуває у державній власності, на праві постійного користування, площа зем. ділянок с/г призначення державної власності, які залишаються у такої юридичної особи після вилучення, не може становити більше 100 гектарів). Тобто в частині консервації земель приймають рішення щодо перерахованих вище земель – прим.	
--	--	--

Примітка.

* Основним нормативно-правовим актом, що здійснює **регулювання відносин зі здійснення заходів державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель** територіальними органами Держгеокадастру та/або територіальними органами Держгеоінспекції, є:

1) Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V²⁵;

2) наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України «Про затвердження Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держгеоінспекції» від 07.04.2020 р. № 230²⁶;

3) наказ Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру «Про затвердження положень про територіальні органи Держгеокадастру» від 23.12.2021 р. № 603²⁷ (цим наказом затверджено **25 (двадцять п'ять) положень про головні управління Держгеокадастру у областях** (а саме: Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській) **та м. Києві** – прим.).

Для прикладу.

До функцій територіальних та міжрегіональних територіальних органів Держгеоінспекції належить **здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням** територіальними органами центральних органів виконавчої влади, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами - нерезидентами **вимог законодавства про охорону земель, надр, зокрема щодо консервації деградованих і малопродуктивних земель**

²⁵ Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>

²⁶ Наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України «Про затвердження Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держгеоінспекції» від 07.04.2020 р. № 230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0350-20#Text>

²⁷ Наказ Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру «Про затвердження положень про територіальні органи Держгеокадастру» від 23.12.2021 р. № 603. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwia3K3mit2EAXyHv0HHQN5A1IQFnoECA4QAQ&url=https%3A%2F%2Fkyivska.land.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2022%2F01%2F%25D0%259F%25D0%25BE%25D0%25BB%25D0%25BE%25D0%25B6%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25BD%25D0%25B5-603-%25D0%25B2%25D1%2596%25D0%25B4-23.12.2021.pdf&usg=AOvVaw2IUgfnJDY6Zqgb-MYJ2gOm&opi=89978449>

(відповідно до абз. 1-2 п. 2 розділу II Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції, затвердженого наказом Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 07.04.2020 р. № 230).

КРОК 3. ЗАМОВЛЕННЯ РОБОЧОГО ПРОЕКТУ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ЩОДО КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ ТА УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ МІЖ ЗАМОВНИКОМ ТА РОЗРОБНИКОМ.

Загальні положення про робочий проект землеустрою щодо консервації земель

Згідно з положеннями п. 8 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35, консервація земель **незалежно від форми власності** здійснюється відповідно до **робочого проекту землеустрою щодо консервації земель**.

У Законі України «Про землеустрій» визначено загалом (щодо всіх робочих проектів землеустрою), що **«робочі проекти землеустрою розробляються з метою здійснення заходів з рекультивації порушених земель, зняття та перенесення родючого шару ґрунту, консервації деградованих та малопродуктивних угідь, поліпшення сільськогосподарських і лісгосподарських угідь, захисту земель від ерозії, підтоплення, заболочення, вторинного засолення, висушення, зсувів, ущільнення, закислення, забруднення промисловими та іншими відходами, радіоактивними та хімічними речовинами (відповідно до ч. 1 ст. 54 Закону України «Про землеустрій»).**

Робочий проект є одним із різновидів **документації із землеустрою**.

При цьому визначено, що **документація із землеустрою** розробляється **в електронній та паперовій формах** у вигляді схеми, проекту, **робочого проекту** або технічної документації.

Затверджена документація із землеустрою **є публічною та загальнодоступною** (відповідно до положень ст. 25 Закону України «Про землеустрій»).

У Законі України «Про землеустрій» від 22.05.2003 р. № 858-IV, надано **загальне визначення поняття «робочий проект землеустрою»**, яке є характерним щодо всіх різновидів робочих проектів землеустрою, у тому числі й для робочого проекту землеустрою щодо консервації земель.

Зокрема, **«робочий проект землеустрою»** - це сукупність економічних, проектних і технічних документів з використання та охорони земель, що включає розрахунки, опис, креслення технічних рішень, кошторис, реалізацію яких передбачається здійснити протягом строку, встановленого цим проектом (положення ст. 1 Закону України «Про землеустрій»).

У ч. 5 ст. 54 Закону України «Про землеустрій» визначено, що **Правила розроблення робочих проектів землеустрою затверджуються Кабінетом Міністрів України**. Зокрема, такі правила були затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2022 р. № 86.

У цих Правилах є окремий розділ IV, що присвячений підготовці робочих проектів землеустрою саме щодо консервації земель.

У законодавстві визначено, що **метою робочого проекту землеустрою саме щодо консервації земель** є визначення:

- видів консервації земель	Ці показники проектується і можуть уточнюватися у робочому проекті землеустрою щодо консервації земель з урахуванням:
- способів консервації земель, визначених ч. 1 ст. 51 Закону України «Про охорону земель» (* - див. примітку в кінці цього абзацу)	
- строку проведення консервації земель	
- напрямів подальшого використання земель (такі напрями визначені пунктами 38-42 Правил розроблення робочих проектів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86 та наведені у кроці 4 – прим.)	
	- екологічних умов, - конкретних природно-кліматичних умов

(згідно з положеннями п. 8 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35; п. 36, абз. 2 п. 37 Правил розроблення робочих проектів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86).

* Примітка. У ч. 1 ст. 51 Закону України «Про охорону земель», визначений **перелік зем. ділянок, що підлягають консервації**. Це:

- 1) зем. ділянки, що використовуються з порушенням вимог щодо охорони земель від ерозії та зсувів, встановлених цим Законом;
- 2) рілля, що має один з показників, який характеризує ґрунтові властивості і зумовлює необхідність консервації земель **за природно-сільськогосподарськими зонами, визначений Порядком консервації земель**;
- 3) **деградовані** землі, **малопродуктивні** землі, що не мають степового, лучного, лісового рослинного покриву, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним, а також **техногенно забруднені** зем. ділянки, на яких неможливо одержати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих зем. ділянках є небезпечним для їхнього здоров'я;
- 4) зем. ділянки, **забруднені хімічними речовинами** внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану;
- 5) зем. ділянки, **на яких розташовані військові інженерно-технічні та/або фортифікаційні споруди**;
- 6) **інші деградовані та малопродуктивні землі.**

Цей перелік не є вичерпним. Це означає, що можуть бути й інші деградовані та малопродуктивні землі.

Замовники робочого проекту землеустрою щодо консервації земель

Замовником робочого проекту землеустрою щодо консервації земель, а також робіт із проведення необхідних обстежень, вишукувань та інших робіт, необхідних для здійснення консервації, можуть бути:

- органи виконавчої влади,
- Рада міністрів АРК,
- органи місцевого самоврядування,

- землевласники

(п. 9 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35).

Це положення корелюється із пунктами 5 та 6 Порядку консервації земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35, в яких визначені особи, що мають право приймати рішення про консервацію земель. Детальніше щодо кожного органу/особи – див. крок 2 цього алгоритму.

Права та обов'язки замовників робочого проекту землеустрою щодо консервації земель

У чинному законодавстві України визначено, що **замовники документації із землеустрою, у т. ч. робочого проекту землеустрою щодо консервації земель, мають такі права та обов'язки** (див. таблицю нижче):

Закон України «Про землеустрій» (стаття 27)	
Права замовників робочого проекту землеустрою щодо консервації земель	Обов'язки замовників робочого проекту землеустрою щодо консервації земель
а) доручати розробникам виконання робіт із землеустрою	а) виконувати всі умови договору, а в разі невиконання або неналежного виконання нести відповідальність, передбачену договором і законом
б) встановлювати наукові, технічні, економічні та інші вимоги до документації із землеустрою	б) надавати вихідну документацію, необхідну для виконання робіт із землеустрою
в) визначати строк виконання робіт і порядок розгляду документації із землеустрою	в) проводити відповідно до закону на конкурсній основі відбір розробників документації із землеустрою, що розробляється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів
г) визначати за погодженням із розробником документації із землеустрою вартість робіт із землеустрою і порядок їх оплати	г) прийняти виконані роботи та оплатити їх
ґ) виступати власником документації із землеустрою	-----
д) проводити індексацію вартості виконаних робіт із землеустрою в порядку, встановленому законом	-----
е) здійснювати контроль за виконанням робіт із землеустрою в порядку, встановленому законом	-----
є) на вибір розробника та укладення з ним договору (якщо за рахунок власних коштів), якщо інше не передбачено законодавством України	-----

Договір між замовником та розробником про розроблення робочого проекту землеустрою щодо консервації земель

Робочий проект землеустрою щодо консервації земель складається згідно з договором про розроблення робочого проекту землеустрою щодо консервації земель, укладеним між замовником і розробником документації із землеустрою.

Про це зазначено у положеннях низки нормативно-правових актів. Серед них, наприклад:

- ч. 4 ст. 26 Закону України «Про землеустрій», де визначено, що **взаємовідносини замовників і розробників документації із землеустрою** (а робочий проект щодо консервації земель є одним із різновидів документації із землеустрою ²⁸ - прим.) **регулюються законодавством України і договором**;
- ч. 1 ст. 22 Закону України «Про землеустрій», де передбачено, що землеустрій здійснюється на підставі: а) рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо проведення робіт із землеустрою (у тому числі при розробленні містобудівної документації); **б) укладених договорів між юридичними чи фізичними особами (землевласниками і землекористувачами) та розробниками документації із землеустрою**; в) судових рішень;
- абз. 2 п. 2 Правил розроблення робочих проектів землеустрою, затверджених постановою Кабінету міністрів України від 02.02.2022 р. № 86, де сказано, що **робочі проекти землеустрою розробляються суб'єктом господарювання, що є виконавцем робіт із землеустрою** відповідно до Закону України «Про землеустрій», **згідно з договором про розроблення робочого проекту землеустрою, укладеним між замовником та розробником**;
- п. 10 Порядку консервації земель, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 19.01.2022 р. № 35, де встановлено, що **робочий проект землеустрою щодо консервації земель складається розробником документації із землеустрою згідно з договором про розроблення проекту консервації земель, укладеним між замовником і розробником документації із землеустрою**.

Типовий письмова форма такого договору чи примірний договір не були затверджені компетентним органом, тому такий договір оформляється його сторонами у довільній формі та має містити істотні умови, передбачені законодавством для таких договорів.

Завдання від замовника щодо складення робочого проекту землеустрою щодо консервації земель

Робочий проект землеустрою щодо консервації земель розробляється **відповідно до завдання щодо складення проекту консервації земель, затвердженого замовником** (п. 11 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35).

Подібні положення закріплені й у ч. 2 ст. 29 Закону України «Про землеустрій», де визначено, що документація із землеустрою розробляється на основі **завдання** на розробку відповідного виду документації, затвердженого замовником.

Завдання на складання робочого проекту землеустрою, у т. ч. робочого проекту землеустрою щодо консервації земель, **є складовою частиною цього робочого проекту**, тобто його обов'язковим елементом (відповідно до положень п. «а» ч. 4 ст. 54 Закону

²⁸ Відповідно до положень ст. 25 Закону України «Про землеустрій».

України «Про землеустрій»; п. 3 Правил розроблення робочих проектів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86).

У п. 4 Правил розроблення робочих проектів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86 визначено, що **завдання на складання робочого проекту землеустрою** (тобто і робочого проекту землеустрою щодо консервації земель – прим.) складається відповідно до вимог, визначених у розділах II-VI цих Правил.

Зокрема, у розділі IV Правил розроблення робочих проектів землеустрою, що має назву «Робочі проекти землеустрою щодо консервації земель» встановлені такі вимоги:

«Завдання на складання робочого проекту землеустрою затверджується замовником та повинне включати:

- інформацію про замовника та розробника робочого проекту;
- підставу для виконання робіт;
- характеристики об'єкта (місце розташування, площа, кадастровий номер (за наявності), цільове призначення тощо);
- мету розроблення робочого проекту (визначення видів, способів консервації земель, строку проведення консервації, а також напрямів використання земель);
- вихідні дані для здійснення консервації земель (нормативно-правові акти, наукові, технічні та інші документи);
- результат виконаних робіт - робочий проект землеустрою щодо консервації земель, в якому визначається, зокрема, конкретний вид проведення консервації земель (заліснення, залуження (із зазначенням конкретних видів рослин), ренатуралізація);
- кошторисна вартість запроектованих робіт.

КРОК 4. СКЛАДЕННЯ РОБОЧОГО ПРОЕКТУ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ЩОДО КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

Розробники робочого проекту землеустрою щодо консервації земель

Розробниками документації із землеустрою (у т. ч. робочих проектів землеустрою щодо консервації земель – прим.) є:

1) **юридичні особи**, що володіють необхідним технічним і технологічним забезпеченням та у складі яких працює за основним місцем роботи сертифікований інженер-землевпорядник, який є відповідальним за якість робіт із землеустрою;

2) **фізичні особи - підприємці**, які володіють необхідним технічним і технологічним забезпеченням та є сертифікованими інженерами-землевпорядниками, відповідальними за якість робіт із землеустрою

(ч. 2 ст. 26 Закону України «Про землеустрій»)

Права та обов'язки розробників робочого проекту землеустрою щодо консервації земель

У чинному законодавстві України визначено, що **розробники документації із землеустрою**, у т. ч. **робочого проекту землеустрою щодо консервації земель**, **мають такі права та обов'язки** (див. таблицю нижче):

Закон України «Про землеустрій» (частини 1-4 статті 28)	
Права розробників робочого проекту землеустрою щодо консервації земель	Обов'язки розробників робочого проекту землеустрою щодо консервації земель
а) виконувати роботи із складання документації із землеустрою	а) дотримуватися законодавства України, що регулює земельні відносини, відносини у сфері охорони навколишнього природного середовища, оцінки впливу на довкілля, а також норм і правил при здійсненні землеустрою
б) погоджувати із замовником наукові, технічні, економічні та інші вимоги до документації із землеустрою, строк виконання робіт, їх вартість та порядок оплати	б) інформувати зацікавлених осіб про здійснення землеустрою
в) безперешкодного доступу до об'єктів землеустрою	в) виконувати всі умови договору
г) пункт «г» - виключено	г) виконувати роботи із складання документації із землеустрою у строк, передбачений договором. Максимальний строк складання документації із землеустрою, крім документації із землеустрою, яка одночасно є містобудівною документацією, не повинен перевищувати шести місяців з моменту укладення договору
ґ) пункт «ґ» - виключено	ґ) страхувати свою професійну відповідальність перед замовниками документації із землеустрою та третіми особами
д) вимагати зупинення робіт, що виконуються з порушенням документації із землеустрою і призводять до нецільового використання земель та їх псування	-----
е) вносити пропозиції щодо оновлення застарілої або розробки нової документації із землеустрою	-----
є) у процесі розробки документації із землеустрою, на підставі якої формуються відомості про об'єкти Державного земельного кадастру (у т. ч. документації із землеустрою, яка одночасно є містобудівною документацією), одержувати від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб інформацію про місце розташування таких об'єктів та їх характеристики	-----

(з урахуванням законодавства про користування інформацією, що становить державну таємницю)

Розробники документації із землеустрою несуть відповідно до закону відповідальність за достовірність, якість і безпеку заходів, передбачених цією документацією.

У разі невиконання або неналежного виконання умов договору при здійсненні землеустрою, розробники документації із землеустрою несуть відповідальність, передбачену договором і законом.

Власники землі, землекористувачі, у тому числі орендарі, при здійсненні землеустрою, у т. ч. складенні робочих проектів землеустрою щодо консервації земель, зобов'язані забезпечити доступ розробникам документації із землеустрою до своїх земельних ділянок, що підлягають землеустрою.

(ч. 3 ст. 20 Закону України «Про землеустрій»)

Відповідно до ч. 5 ст. 28 Закону України «Про землеустрій», виконавці робіт із землеустрою не мають права складати документацію із землеустрою у разі, якщо (абзац 1):

- **абзац 2** - об'єктом землеустрою є земельні ділянки, що належать виконавцю робіт із землеустрою або особам, які працюють у його складі;
- **абзац 3** - особи, які працюють у складі виконавця робіт із землеустрою, мають родинні зв'язки із замовником робіт із землеустрою, або у юридичній особі, керівництво якої має родинні зв'язки із замовником;
- **абзац 4** - об'єктом землеустрою є земельні ділянки, що належать засновникам або учасникам виконавця робіт із землеустрою;
- **абзац 5** - замовником робіт із землеустрою є засновник або учасник виконавця робіт із землеустрою.

Вимоги абзаців другого, четвертого, п'ятого частини п'ятої цієї статті не поширюються на розроблення комунальними підприємствами:

- проектів землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад, проектів землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць, проектів землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів;
- технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель

(ч. 6 ст. 28 Закону України «Про землеустрій»).

Документація із землеустрою, складена з порушенням вимог статті 28 Закону України «Про землеустрій», не може бути затверджена

(ч. 7 ст. 28 Закону України «Про землеустрій»).

Складові частини робочого проекту землеустрою щодо консервації земель

Робочий проект землеустрою (у т. ч. робочий проект землеустрою щодо консервації земель) включає:	Характеристика складових проекту землеустрою:
завдання на складання робочого проекту землеустрою	Повинне включати: • інформацію про замовника та розробника робочого проекту; • підставу для виконання робіт; • характеристику об'єкта (місце розташування, площа, кадастровий номер (за наявності), цільове призначення тощо); • мету розроблення робочого проекту (визначення видів, способів консервації земель, строку проведення консервації, а також напрямів використання земель); • вихідні дані для здійснення консервації земель (нормативно-правові акти, наукові, технічні та інші документи); • результат виконаних робіт - робочий проект землеустрою щодо консервації земель, в якому визначається, зокрема, конкретний вид проведення консервації земель (заліснення, залуження (із зазначенням конкретних видів рослин), ренатуралізація); • кошторисна вартість запроектованих робіт.
пояснювальну записку	У ній зазначаються: • підстава проведення землеустрою (зокрема рішення органу державної влади, органу місцевого самоврядування, на підставі якого здійснюється розроблення документації із землеустрою); • основні відомості про об'єкт (об'єкти) землеустрою; • використані розробником нормативно-правові акти з питань здійснення землеустрою; • використані розробником норми і правила у сфері землеустрою; • використані розробником документи Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель; • використані розробником відомості Державного земельного кадастру (ДЗК), а також Державного реєстру земель у разі внесення до ДЗК відомостей про земельні ділянки, сформовані до 2013 року; • використані розробником відомості Державного картографо-геодезичного фонду; • використана розробником затверджена містобудівна документація, а також викопіювання з такої документації; • опис процедури виконання топографо-геодезичних робіт (у разі їх виконання); • опис та обґрунтування проектного рішення; • інформація про проведення ґрунтових, геоботанічних та інших

	обстежень земель під час здійснення землеустрою (у разі їх проведення); - інформація про наявні в межах об'єкта землеустрою будівлі, споруди та речові права на них; - інформація про наявні в межах об'єкта землеустрою обмеження у використанні земель із зазначенням підстави встановлення таких обмежень; - відомості про виконавця робіт із землеустрою, його технічне і технологічне забезпечення; - умови щодо зняття та перенесення ґрунтового покриву зем. ділянок (у разі порушення ґрунтового покриву зем. ділянок у результаті реалізації проектного рішення); - інформація про виконання передбачених законом вимог щодо погодження документації із землеустрою; - інформація про дотримання вимог закону щодо погодження поділу, об'єднання, вилучення зем. ділянок; - заява виконавця робіт із землеустрою про дотримання ним обмежень, установлених ст. 28 Закону України "Про землеустрій".
характеристику природних та агрокліматичних умов відповідної території	У ній зазначаються її приналежність до природно-сільськогосподарської зони (гірської області), провінції, округу, району, переважна група ґрунтів, їх якісний стан, наявність особливо цінних земель, деградованих і малопродуктивних ґрунтів, а також сума активних температур вище +10 °С, тривалість безморозного періоду, вологозабезпеченість (гідротермічний коефіцієнт), середній показник з абсолютних річних мінімумів температури повітря та ґрунту, їх абсолютні значення, сума негативних температур, глибина промерзання ґрунту, висота снігового покриву тощо.
матеріали ґрунтових та інших обстежень	Включають (у разі їх проведення): опис наявних картографічних, ґрунтових та інших матеріалів, відомості про закладення розрізів і прикопок з відображенням на картографічній основі, ґрунтову карту, карту агровиробничих груп тощо.
матеріали геодезичних вишукувань та землевпорядного проектування	Включають картографічну схему розташування об'єктів у масштабі 1:1000-1:10000, схему планової зйомочної мережі, журнал польових геодезичних вимірювань, польовий абрис, розрахунки, опис існуючих (за наявності) та проектних меж об'єктів землеустрою, креслення технічних рішень тощо.
техніко-економічні показники робочого проекту землеустрою	Включають відомості про: площу земель (зем. ділянок), в межах яких реалізується робочий проект землеустрою; витрати на складення документації із землеустрою, вилучення та надання зем. ділянок; площу земель, з яких знімають родючий шар ґрунту; площу земель, що підлягають рекультивації; площу земель, що покращуються землюванням; кошторисну вартість реалізації робочого проекту тощо.
проектні рішення з визначення комплексу заходів та обсягу робіт з охорони земель	Включають розрахунки, опис, креслення технічних рішень, що складені відповідно до розділів II-VI Правил розроблення робочих проектів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86. Креслення технічних рішень включають технологічну схему зняття родючого шару ґрунту, технологічну схему складування родючого шару ґрунту,

	технологічну схему нанесення родючого шару ґрунту тощо.
розрахунки кошторисної вартості щодо впровадження запроектованих заходів з охорони земель	Включають зведений кошторисний розрахунок вартості робіт, локальні кошториси, підсумкову відомість ресурсів до локальних кошторисів тощо.
плани агровиробничих груп ґрунтів та крутизни схилів (у разі потреби)	Плани агровиробничих груп ґрунтів та крутизни схилів (за потреби), плани запроектованих заходів складаються у масштабі 1:1000-1:10000. Перелік агровиробничих груп ґрунтів приймається згідно з додатком 5 до Порядку ведення Державного земельного кадастру, затвердженого ПКМУ від 17.10.2012 р. № 1051 ²⁹ .
плани запроектованих заходів	
матеріали перенесення проекту в натуру (на місцевість)	Можуть включати розмічувальне креслення.

(п. 3-13 Правил розроблення робочих проектів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86)

Напрями консервації земель

Консервація земель проектується за напрямками з урахуванням таких положень законодавства України:

Напрями консервації земель	Особливості напрямів консервації земель залежно від призначення, категорії, виду земель	Напрями консервації земель проектується з урахуванням показників, що характеризують ґрунтові властивості і зумовлюють необхідність консервації земель за природно-с/г зонами
консервації-реабілітації	Консервація-реабілітація <u>с/г земель</u> проектується <u>шляхом</u> їх залуження або переведення в перелоги та використання як сіножатей та пасовищ на строк від 10 до 20 років із подальшим поверненням для с/г використання	ґрунти важкого гранулометричного складу (легко-, середньо- і важкоглинисті ґрунти в основному на щільних глинах, а також на твердих породах) консервуються шляхом реабілітації у перелоги або використовуються як сіножаті та пасовища. Після періоду реабілітації під трав'яною рослинністю (5-10 років) вибірково можуть бути повернуті (а можуть і не бути – прим., тоді це скоріше за все буде консервація-

²⁹ Порядок ведення Державного земельного кадастру, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 р. № 1051. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-%D0%BF#Text>

		<i>трансформація</i>) до попереднього використання, але з меншою інтенсивністю використання (у кормові або ґрунтозахисні сівозміни) • антропогенно підтоплені ґрунти автоморфного ряду консервуються шляхом залуження (<i>цей випадок може бути віднесений і до інших видів консервації – прим.</i>)
консервації-трансформації	Консервація-трансформація <u>с/г земель</u> проектується шляхом їх переведення у сіножаті та пасовища або виведення земель із складу с/г угідь з подальшим залісненням чи переведенням в інші нес/г угіддя	• ґрунти легкого гранулометричного складу (піщані на Поліссі, піщані і глинисто-піщані в Лісостепу, піщані, глинисто-піщані і супіщані ґрунти в степових зонах, а також в районах Лівобережного і півдня Правобережного лісостепу) консервуються шляхом трансформації, вилучення із складу с/г земель та заліснення • скелетні ґрунти (ґрунти на елювії щільних порід, які містять у кореневмісному шарі уламки гірських порід) консервуються шляхом необоротної трансформації та вилучаються із с/г земель, !!! можуть бути (<i>а можуть і не бути – прим.</i>) залишені на період реабілітації під трав'яною рослинністю (5-10 років), використовуватись як пасовища і місця ренатуралізації • змиті ґрунти (середньо-, сильнозмиті і розмиті ґрунти, виходи ґрунтоутворюючих і підстилаючих порід) консервуються: • найбільш порушені землі з виходами порід, розмитими і сильнозмитими ґрунтами трансформуються та вилучаються із складу с/г земель з подальшим залуженням (використання як сіножатей або пасовищ) або залісненням; • середньозмиті ґрунти на складних схилах крутістю більше ніж 4-5° підлягають трансформації в пасовища; • інші площі із середньозмитими ґрунтами залужуються під тимчасову консервацію. • !!! Після завершення

		фітомеліоративного періоду (10-15 років) можуть повертатися до складу с/г земель (під час відновлення показників, характерних для цього ґрунту, та з меншою інтенсивністю використання) • дефльовані ґрунти (середньо- і сильнодефльовані ґрунти різного гранулометричного складу) консервуються шляхом виведення із складу с/г земель та залісення. Суглинкові і глинисті дефльовані ґрунти залужуються для тимчасової консервації. !!! На період фітомеліоративної реабілітації повинні розроблятися заходи щодо захисту поверхні від вітрової ерозії • засолені ґрунти (засолені гідроморфні ґрунти природного походження) консервуються шляхом трансформації під сіножаті або ренатуралізуються без втручання людини; !!! вторинно засолені автоморфні ґрунти зрошуваних земель через фітомеліоративне залуження відводяться під тимчасову консервацію з подальшим можливим поверненням до складу с/г земель за умови зниження рівня ґрунтових вод • антропогенно вторинно підтоплені ґрунти в степових зонах на зрошуваних територіях - шляхом трансформації у відкриті заболочені ґрунти • ґрунти природного гідроморфного ряду зрошуваних територій ренатуралізуються шляхом трансформації у відкриті землі • болотні органогенні неглибокі і мінеральні осушені ґрунти консервуються шляхом трансформації у сіножаті
ренатуралізації	Ренатуралізація проектується шляхом відновлення <u>торфовищ, водно-болотних, лучних, степових та інших цінних природних екосистем</u>	• солонцюваті ґрунти (середньо- і сильносолонцюваті гідроморфні і напівгідроморфні (лучні, болотні, лучно-чорноземні) і автоморфні (чорноземи звичайні, чорноземи південні, чорноземи на щільних глинах, темно-каштанові і каштанові) ґрунти і солонці у степових зонах) консервуються шляхом ренатуралізації гідроморфних і напівгідроморфних ґрунтів, тимчасової

		фітомеліоративної консервації-реабілітації автоморфних ґрунтів або використовуються як пасовища • перезволожені і заболочені ґрунти (дерново-підзолисті і дернові сильноглейові ґрунти, мінеральні і органогенні болотні ґрунти природного походження у Поліській та Лісостеповій зонах) консервуються шляхом <u>природної ренатуралізації-регенерації</u>
--	--	---

(згідно з положеннями п. 38-42 Правил розроблення робочих проектів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86).

КРОК 5. ПОГОДЖЕННЯ РОБОЧОГО ПРОЕКТУ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ЩОДО КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

Відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про охорону земель», порядок погодження документації із землеустрою в галузі охорони земель (у т. ч. робочого проекту землеустрою щодо консервації земель – прим.) встановлюються Земельним кодексом України та Законом України «Про землеустрій».

Також і Закон України «Про землеустрій» (ст. 30) визначає, що погодження документації із землеустрою (у т. ч. робочого проекту землеустрою щодо консервації земель – прим.) проводиться в порядку, встановленому Земельним кодексом України, цим Законом.

Відповідно до п. 12 Порядку консервації земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35, робочий проект землеустрою щодо консервації земель погоджується в порядку, встановленому статтею 186 Земельного кодексу України.

У Земельному кодексі України (у т. ч. ст. 186 «Погодження і затвердження документації із землеустрою») та Законі України «Про землеустрій» відсутні норми, в яких було б прямо урегульовані відносини щодо погодження робочих проектів землеустрою саме щодо консервації земель.

Хоча, є загальна норма, яка поширюється й на робочі проекти землеустрою щодо консервації земель, де визначено таке.

Робочі проекти землеустрою, що передбачають здійснення заходів на земельних ділянках державної та комунальної власності, розташованих на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, їх охоронних зонах, землях, зарезервованих для заповідання, прибережних захисних смугах, інших територіях екологічної мережі, погоджуються органом виконавчої влади АРК у сфері охорони навколишнього природного середовища, структурним підрозділом відповідної обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації у сфері охорони навколишнього природного середовища (абз. 2 ч. 4 ст. 186 Земельного кодексу України).

Також, таке погодження може мати місце у певних особливих випадках. Це може бути обов'язковим, наприклад, у випадку, коли консервація земель передбачає зміну цільового призначення земельної ділянки (*це може бути, наприклад, при консервації трансформації – прим.*).

Так, згідно з вимогами абз. 1-2, ч. 7 ст. 20 Земельного кодексу України, зміна цільового призначення земельних ділянок погоджується у разі якщо земельна ділянка перебуває у користуванні на правах постійного користування, оренди, емфітевзису, суперфіцію, у заставі - із землекористувачем, заставодержателем (підпис якого на погодженні посвідчується нотаріально).

А у п. 6 Порядку консервації земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35 встановлено, що консервація земель, що перебувають у заставі або користуванні, здійснюється за погодженням із заставодержателем та/або землекористувачем. Але, при цьому, не деталізовано на якому етапі (наприклад, на етапі погодження робочого проекту землеустрою щодо консервації земель чи в інший час – прим.) та у якій формі має здійснюватися таке погодження.

Крім того, у ч. 3 ст. 45 Закону України «Про охорону земель» (не у Земельному кодексі України (ст. 186 чи іншій) та/або Законі України «Про землеустрій» - прим.) існує положення, в якому сказано, що особливості режиму і порядку використання забруднених земель погоджуються з (а цей алгоритм присвячений консервації земель, забруднених хімічними речовинами внаслідок військових дій – прим.):

- центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища,
- центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, та
- центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.

В цій нормі не йде мова про погодження саме робочого проекту землеустрою/робочого проекту землеустрою щодо консервації земель.

Однак, ця норма може бути **актуальною** в частині отримання погодження (незрозуміло на якому етапі та у якій формі – прим.) у ситуації, коли консервація земель здійснюватиметься не шляхом повного припинення, а **шляхом обмеження їх господарського використання**.

Згідно з ч. 7 ст. 186 Земельного кодексу України, Верховна Рада АРК, Рада міністрів АРК, органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування, інші суб'єкти, визначені цією статтею, **зобов'язані** протягом десяти робочих днів з дня одержання документації із землеустрою безоплатно надати або надіслати рекомендованим листом з повідомленням розробнику свої висновки **про її погодження або про відмову в погодженні** з обов'язковим посиланням на закони та прийняті відповідно до них нормативно-правові акти, що регулюють відносини у відповідній сфері. **Строк дії таких висновків є необмеженим**.

У будь-якому разі, слід пам'ятати наступне.

1. **Підставою для відмови у погодженні документації із землеустрою може бути** лише невідповідність її положень вимогам законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, документації із землеустрою або містобудівної документації

(ч. 8 ст. 186 Земельного кодексу України).

2. Верховній Раді АРК, Раді міністрів АРК, органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, іншим суб'єктам, визначеним статтею 186 Земельного кодексу України, **при погодженні документації із землеустрою забороняється вимагати:**

- додаткові матеріали та документи, не включені до складу документації із землеустрою, визначеного Законом України «Про землеустрій»;

- надання погодження документації із землеустрою будь-якими іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами чи організаціями, погодження яких не передбачено статтею 186 Земельного кодексу України;

- проведення будь-яких обстежень, експертиз чи робіт.

Кожен орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, Верховна Рада АРК, Рада міністрів АРК, інший суб'єкт, визначений цією статтею, **розглядає та погоджує документацію із землеустрою самостійно та незалежно від погодження такої документації іншими органами**

(ч. 9 ст. 186 Земельного кодексу України).

3. **Висновок** (рішення) органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, Верховної Ради АРК, Ради міністрів АРК, іншого суб'єкта, визначеного цією статтею, **щодо відмови у погодженні документації із землеустрою** має містити вичерпний перелік недоліків документації із землеустрою з описом змісту недоліку та посиланням на відповідні норми законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, затверджену документацію із землеустрою або містобудівну документацію. **Повторна відмова у погодженні документації із землеустрою** допускається лише у разі, якщо розробник не усунув недоліки, зазначені у попередньому висновку (рішенні), а також якщо підстава для відмови виникла після надання попереднього висновку (рішення). **Повторна відмова у погодженні** не позбавляє розробника документації із землеустрою права усунути недоліки такої документації та подати її на погодження або затвердження

(ч. 10 ст. 186 Земельного кодексу України).

КРОК 6. ЗАТВЕРДЖЕННЯ РОБОЧОГО ПРОЕКТУ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ЩОДО КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

Відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про охорону земель», **порядок затвердження документації із землеустрою в галузі охорони земель (у т. ч. робочого проекту землеустрою щодо консервації земель – прим.) встановлюється Земельним кодексом України та Законом України «Про землеустрій».**

Також і Закон України «Про землеустрій» (ст. 30) визначає, що **затвердження документації із землеустрою (у т. ч. робочого проекту землеустрою щодо консервації земель – прим.)** проводиться в порядку, встановленому **Земельним кодексом України, цим Законом.**

Відповідно до п. 12 Порядку консервації земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35, **робочий проект землеустрою щодо консервації земель погоджується та затверджується в порядку, встановленому статтею 186 Земельного кодексу України.**

А у абз. 1 ч. 4 ст. 186 Земельного кодексу України визначено, що **робочі проекти землеустрою затверджуються їх замовниками** (детальніше про осіб, які можуть бути замовниками – див. пункт 2 кроку 3 та крок 2 цього алгоритму – прим.).

Затверджена документація із землеустрою (тобто і робочі проекти землеустрою щодо консервації земель – прим.) **є публічною та загальнодоступною** (відповідно до положень ст. 25 Закону України «Про землеустрій»).

При цьому, також слід пам'ятати наступне.

1. Підставою для відмови у затвердженні документації із землеустрою **може бути** лише невідповідність її положень вимогам законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, документації із землеустрою або містобудівної документації

(ч. 8 ст. 186 Земельного кодексу України).

2. Верховній Раді АРК, Раді міністрів АРК, органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, іншим суб'єктам, визначеним статтею 186 Земельного кодексу України, **при затвердженні документації із землеустрою забороняється вимагати:**

- додаткові матеріали та документи, не включені до складу документації із землеустрою, визначеного Законом України «Про землеустрій»;

- надання погодження документації із землеустрою будь-якими іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами чи організаціями, погодження яких не передбачено статтею 186 Земельного кодексу України;

- проведення будь-яких обстежень, експертиз чи робіт.

Кожен орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, Верховна Рада АРК, Рада міністрів АРК, інший суб'єкт, визначений цією статтею, **розглядає та погоджує документацію із землеустрою самостійно та незалежно від погодження такої документації іншими органами.**

(ч. 9 ст. 186 Земельного кодексу України).

3. **Висновок** (рішення) органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, Верховної Ради АРК, Ради міністрів АРК, іншого суб'єкта, визначеного цією статтею, **щодо відмови у затвердженні документації із землеустрою** має містити вичерпний перелік недоліків документації із землеустрою з описом змісту недоліку та посиланням на відповідні норми законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, затверджену документацію із землеустрою або містобудівну документацію. **Повторна відмова у затвердженні документації із землеустрою** допускається лише у разі, якщо розробник не усунув недоліки, зазначені у попередньому висновку (рішенні), а також якщо підстава для відмови виникла після надання попереднього висновку (рішення). **Повторна відмова у затвердженні** не позбавляє розробника документації із землеустрою права усунути недоліки такої документації та подати її на погодження або затвердження

(ч. 10 ст. 186 Земельного кодексу України).

4. **Документація із землеустрою, складена з порушенням вимог статті 28 Закону України «Про землеустрій», не може бути затверджена** (щодо змісту ст. 28 вказаного Закону див. пункт 2 кроку 4 цього алгоритму – прим.)

(ч. 7 ст. 28 Закону України «Про землеустрій»).

КРОК 7. ПОДАННЯ ЗАТВЕРДЖЕНОГО РОБОЧОГО ПРОЕКТУ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ЩОДО КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ ДО ДЕРЖАВНОГО ФОНДУ ДОКУМЕНТАЦІЇ ІЗ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ТА ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬ

Затверджена документація із землеустрою, у т. ч. затверджений робочий проект землеустрою щодо консервації земель, в електронній формі подається розробником цієї документації до територіального органу Держгеокадастру для забезпечення його зберігання в місцевому фонді документації із землеустрою та оцінки земель (відповідно до ч. 6 ст. 186 Земельного кодексу України; п. 13 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35).

Місцеві фонди документації із землеустрою та оцінки земель є складовою частиною Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель.

Про це сказано, зокрема, у п. 3 Положення про Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2004 р. № 1553, а саме: Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель складається з:

- Головного фонду документації із землеустрою та оцінки земель;
- регіональних фондів документації із землеустрою та оцінки земель - АРК, областей, м. Києва та Севастополя;
- місцевих фондів документації із землеустрою та оцінки земель - районів, міст, селищ та сіл.

Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель формується на основі збирання, обробки, обліку матеріалів в електронній формі, отриманих у результаті проведення землеустрою та оцінки земель незалежно від місця розташування земельних ділянок та форми власності на них, для використання їх органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами, організаціями і громадянами (відповідно до ч. 1 ст. 32 Закону України «Про землеустрій»,

п. 1 Положення про Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель, затвердженого ПКМУ від 17.11.2004 р. № 1553).

Сертифіковані інженери-землевпорядники, які відповідають за якість робіт із землеустрою, зобов'язані безоплатно передавати документацію із землеустрою та оцінки земель до Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель (а у випадку складення робочого проекту землеустрою щодо консервації земель – саме до місцевих фондів документації із землеустрою та оцінки земель – прим.) в електронному вигляді у місячний строк після її затвердження. Порядок передачі такої документації визначається Положенням про Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель

(відповідно до положень ч. 6 ст. 32 Закону України «Про землеустрій»).

У даному випадку мова йде про Положення про Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2004 р. № 1553.

КРОК 8. ВНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО КОНСЕРВАЦІЮ ЗЕМЕЛЬ ДО ДЕРЖАВНОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ

Відомості про якісні характеристики угідь, заходи щодо охорони земель і ґрунтів (освоєння земель для сільськогосподарських, лісогосподарських потреб; поліпшення сільськогосподарських, лісогосподарських угідь; рекультивація порушених земель, **консервація деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель** тощо), обмеження у використанні земель вносяться до Державного земельного кадастру, зокрема, на підставі робочих проектів землеустрою (у т. ч. робочих проектів землеустрою щодо консервації земель – прим.) відповідно до Закону України «Про Державний земельний кадастр»

(ч. 3 ст. 25 Закону України «Про охорону земель»;
ч. 11 ст. 21 Закону України «Про Державний земельний кадастр»).

Відповідно до ч. 5 ст. 26 Закону України «Про землеустрій», подання документації із землеустрою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, для внесення відомостей до Державного земельного кадастру від імені замовника документації здійснюється її розробником, якщо інше не встановлено договором.

Державний земельний кадастр – це єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами, про меліоративні мережі та складові частини меліоративних мереж

(положення ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Державний земельний кадастр»).

Основними нормативно-правовими актами, що здійснюють правове регулювання внесення відомостей до Державного земельного кадастру про консервацію земель є:

- Закон України «Про Державний земельний кадастр»;
- Порядок ведення Державного земельного кадастру, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 р. № 1051.

КРОК 9. ВИКОНАННЯ УМОВ І ПРОВЕДЕННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

1. Відповідно до ч. 4 ст. 25 Закону України «Про охорону земель», **власники землі та землекористувачі забезпечують виконання заходів** з охорони земель та обмежень у використанні земель, передбачених документацією із землеустрою в галузі охорони земель (тобто і робочими проектами землеустрою щодо консервації земель – прим.).

У цьому ж Законі також визначено, що **заходи, передбачені затвердженою в установленому порядку документацією із землеустрою, є обов'язковими для виконання** органами державної влади та органами місцевого самоврядування, власниками землі, землекористувачами, у тому числі орендарями (ч. 2 ст. 20).

При цьому, слід враховувати, що **виконання умов і проведення заходів**, визначених робочими проектами землеустрою (тобто і робочими проектами землеустрою щодо консервації земель – прим.), здійснюється після передачі таких документацій із землеустрою до Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель

(п. 14. Правил розроблення робочих проектів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86)

2. Також слід враховувати, що **у законодавстві України:**

1) встановлена **низка заборон, які діють під час консервації земель**. Наприклад:

- **забороняється** передача у власність і користування земель державної та комунальної власності, щодо яких прийнято рішення про їх консервацію, для цілей, не пов'язаних із такою консервацією (*положення другого речення ч. 2 ст. 172 Земельного кодексу України*);

- **забороняється** на час здійснення консервації земель зміна цільового призначення земельної ділянки та її господарське використання, крім передбаченого проектом консервації земель (*п. 16 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35*);

2) передбачений **державний нагляд (контроль) за виконанням умов і проведенням заходів консервації земель, визначених робочими проектами землеустрою**.

Зокрема, про це сказано у п. 7 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35, що **під час здійснення заходів з державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель** територіальні органи Держгеокадастру та/або територіальні органи Держекоінспекції **в разі виявлення порушень вимог законодавства щодо консервації земель з питань, що належать до їх компетенції**, видають власникам земельних ділянок та/або землекористувачам відповідні **приписи** про усунення виявлених порушень (*див. також примітку нижче*).

Примітка.

* Основним нормативно-правовим актом, що здійснює **регулювання відносин зі здійснення заходів державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель** територіальними органами Держгеокадастру та/або територіальними органами Держекоінспекції, є:

1) Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V;

2) наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України «Про затвердження Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції» від 07.04.2020 р. № 230;

3) наказ Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру «Про затвердження положень про територіальні органи Держгеокадастру» від 23.12.2021 р. № 603 (цим наказом затверджено **25 (двадцять п'ять) положень про головні управління Держгеокадастру у областях** (а саме: Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській) **та м. Києві** – прим.).

Для прикладу.

До функцій територіальних та міжрегіональних територіальних органів Держекоінспекції належить **здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням** територіальними органами центральних органів виконавчої влади, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства,

а також юридичними особами - нерезидентами **вимог законодавства про охорону земель, надр, зокрема щодо консервації деградованих і малопродуктивних земель** (відповідно до абз. 1-2 п. 2 розділу II Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції, затвердженого наказом Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 07.04.2020 р. № 230).

3. Важливими є положення чинного законодавства України щодо **економічного стимулювання заходів щодо охорони земель шляхом їх консервації**.

Зокрема, відповідно до абз. 3, 4 ч. 1 ст. 27 Закону України «Про охорону земель», **держава здійснює економічне стимулювання заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів** землевласниками та землекористувачами шляхом:

- **звільнення землевласників і землекористувачів від плати за землю, за земельні ділянки, на яких виконуються роботи з лісорозведення, з меліорації, рекультивації, консервації земель та інші роботи щодо охорони земель на період тимчасової консервації, будівництва та сільськогосподарського освоєння земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою;**
- **компенсування суб'єктам господарювання недоодержаної частки доходу внаслідок консервації деградованих, малопродуктивних, а також техногенно забруднених земель, інших заходів з покращення екологічного стану земель.**

Правовідносини **щодо звільнення землевласників та землекористувачів від плати за землю (земельного податку та/або орендної плати) за земельні ділянки, що перебувають у консервації, урегульовані п.п. 283.1.2 п. 283.1 ст. 283 та п. 288.8 ст. 288 Податкового кодексу України** ³⁰.

Важливими в цьому контексті були нещодавно прийняті зміни, внесені Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно» від 11.04.2023 р. № 3050-IX, що набрав чинності 06.05.2023 року ³¹.

Зокрема:

Об'єкт звільнення від оподаткування	Підстава звільнення від оподаткування	Період звільнення від оподаткування
	Щодо земель державної та комунальної власності:	
	Рішення органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування про	3 першого числа місяця, в якому уповноваженим органом прийнято таке

³⁰ Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

³¹ Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно» від 11.04.2023 р. № 3050-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text>

Земельні ділянки, що перебувають у консервації	затвердження робочого проекту землеустрою щодо консервації земельної ділянки	рішення та до останнього числа місяця, в якому завершуються такі заходи
	Щодо земель приватної власності:	
	Відомості Державного земельного кадастру про заходи щодо охорони земель і ґрунтів на підставі затвердженого робочого проекту землеустрою щодо консервації земель	З дня внесення відомостей до Державного земельного кадастру і до останнього числа місяця, в якому завершуються такі заходи

КРОК 10. ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ПОВЕРНЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ДО ГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ

Після здійснення комплексу заходів та обсягу робіт з охорони земель, закінчення строку консервації **земель державної та комунальної власності**, визначеного проектом консервації земель, **уповноважений орган приймає рішення про повернення земельної ділянки до господарського використання.**

Після здійснення комплексу заходів та обсягу робіт з охорони земель, закінчення строку консервації **земельної ділянки приватної власності**, визначеного проектом консервації земель, **її власник приймає рішення про повернення земельної ділянки до господарського використання.**

Після повернення земельної ділянки до господарського використання **у разі потреби зміна її цільового призначення** здійснюється в установленому порядку

(положення п. 15 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35).

ЧАСТИНА 2. АЛГОРИТМ НАДАННЯ ЗЕМЛЯМ, ЩО ПЕРЕБУВАЛИ ПІД КОНСЕРВАЦІЄЮ, СТАТУСУ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ³²

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

ОСНОВНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ПИТАННЯ ЩОДО НАДАННЯ ЗЕМЛЯМ СТАТУСУ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Правове регулювання суспільних відносин щодо надання землям статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду (у тому числі землям, що забруднені / були забруднені хімічними речовинами внаслідок збройної агресії та бойових дій в умовах воєнного стану) здійснено в таких основних законах та інших нормативно-правових актах:

- Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII (зі змінами)³³;
- Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. № 2456-XII (зі змінами)³⁴;
- Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII (зі змінами)³⁵;
- Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР (зі змінами)³⁶;
- Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III (зі змінами)³⁷;
- Закон України «Про Червону книгу України» від 07.02.2002 р. № 3055-III (зі змінами)³⁸;
- Закон України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 р. № 2894-III (зі змінами)³⁹;
- Закон України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 р. № 591-XIV (зі змінами)⁴⁰;

³² Йдеться про подальше заповідання лише у разі, якщо на момент ухвалення рішення про консервацію земель у них відсутній статус території чи об'єкта природно-заповідного фонду, у т.ч. якщо земельні ділянки не віднесені до земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення.

³³ Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

³⁴ Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>

³⁵ Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>

³⁶ Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>

³⁷ Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

³⁸ Закон України «Про Червону книгу України» від 07.02.2002 р. № 3055-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2#Text>

³⁹ Закон України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 р. № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>

⁴⁰ Закон України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 р. № 591-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text>

- Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про затвердження Положень про Проекти організації територій установ природно-заповідного фонду України» від 06.07.2005 р. № 245 (зі змінами)⁴¹;
- Методичні рекомендації щодо розроблення положень про території та об'єкти природно-заповідного фонду України, затверджені наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 02.08.2022 р. № 281⁴²;
- Методичні рекомендації щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, затверджені наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 21.08.2018 р. № 306⁴³;
- Методика визначення належності лісових територій до пралісів, квазіпралісів і природних лісів, затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 18.05.2018 р. № 161⁴⁴;
- Методика визначення належності територій до пралісових пам'яток природи, затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 18.05.2018 р. № 162⁴⁵ тощо.

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД УКРАЇНИ: ЗНАЧЕННЯ, СКЛАДНИКИ, СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ

Відповідно до абз. 2 преамбули Закону України «Про природно-заповідний фонд України» **природно-заповідний фонд становлять** ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

У зв'язку з цим законодавством України **природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання**. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною (абз. 3 преамбули Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

⁴¹ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про затвердження Положень про Проекти організації територій установ природно-заповідного фонду України» від 06.07.2005 р. № 245. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0829-05#Text>

⁴² Методичні рекомендації щодо розроблення положень про території та об'єкти природно-заповідного фонду України, затверджені Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 02.08.2022 р. № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0281926-22#Text>

⁴³ Методичні рекомендації щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, затверджені наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 21.08.2018 р. № 306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0306737-18#Text>

⁴⁴ Методика визначення належності лісових територій до пралісів, квазіпралісів і природних лісів, затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 18.05.2018 р. № 161. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0707-18#Text>

⁴⁵ Методика визначення належності територій до пралісових пам'яток природи, затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 18.05.2018 р. № 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0708-18#Text>

До природно-заповідного фонду України належать:	
- природні території та об'єкти:	- природні заповідники, - біосферні заповідники, - національні природні парки, - регіональні ландшафтні парки, - заказники*, - пам'ятки природи*, - заповідні урочища.
- штучно створені об'єкти:	- ботанічні сади, - дендрологічні парки, - зоологічні парки, - пам'ятки природи, - парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

(ч. 1 ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»)

Законодавством АРК може бути встановлено додаткові категорії територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ч. 4 ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

*** Примітка:** Залежно від походження, інших особливостей природних комплексів та об'єктів, що оголошуються заказниками чи пам'ятками природи, мети і необхідного режиму охорони:

- **заказники поділяються на** ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні;

- **пам'ятки природи поділяються на** комплексні, пралісові, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні. Пам'ятки природи можуть розташовуватися на території інших об'єктів природно-заповідного фонду (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

У законодавстві України визначено також, що території та об'єкти природно-заповідного фонду України можуть бути **загальнодержавного та / або місцевого (регіонального) значення**.

	Території та об'єкти природно-заповідного фонду (види)
Загальнодержавного значення є:	- природні заповідники, - біосферні заповідники, - національні природні парки.
Місцевого / регіонального значення є:	- регіональні ландшафтні парки.
Загальнодержавного або місцевого значення можуть бути:	- заказники, - пам'ятки природи, - ботанічні сади,

	- дендрологічні парки,- зоологічні парки,- парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

(ч. 2 ст. 3, ч. 1 ст. 15, ч. 1 ст. 17, ч. 1 ст. 20, ч. 1 ст. 23, ч. 2 та ч. 3 ст. 31, ч. 2 та ч. 3 ст. 33, ч. 2 ст. 35, ч. 2 ст. 37 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»)

* **Примітка:** Можливе значення заповідних урочищ у Законі України «Про природно-заповідний фонд України» не урегульовано.

У основному стратегічному документі загальнодержавної екологічної політики України констатовано, що частка земель природно-заповідного фонду в Україні є недостатньою і залишається значно меншою, ніж у більшості держав — членів Європейського Союзу (розд. I Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджених Законом України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII⁴⁶).

У цій екологічній стратегії також визначено, що з метою припинення процесів погіршення стану навколишнього природного середовища **необхідно збільшити площі земель екомережі, що є стратегічним завданням** для досягнення екологічної збалансованості території України. Збільшення площі національної екомережі має насамперед відбуватися в результаті розширення існуючих та створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Слід враховувати також, що землі, які перебувають чи перебували у консервації, **можуть набути нових рис, які з законодавчої точки зору є визначальними та характерними для створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду**.

Наприклад:

1) **територія набула характеристики природного лісу** (оскільки відповідно до ч. 5 ст. 39-1 Лісового кодексу України, наявність пралісів, квазіпралісів чи природних лісів є підставою для оголошення відповідних територій і об'єктів природно-заповідного фонду України пралісовими пам'ятками природи);

2) територія стала такою, де перебувають (зростають) рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, види тваринного і рослинного світу, занесені до Червоної книги України (оскільки відповідно до ч. 5 ст. 11 Закону України «Про Червону книгу України», перебування (зростання) на певній території рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, є підставою для оголошення її об'єктом природно-заповідного фонду України загальнодержавного значення).

Крім того, важливими є положення чинного законодавства України, в яких передбачена можливість резервування територій для їх наступного заповідання.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 55 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» з метою недопущення знищення або руйнування в результаті господарської діяльності цінних для заповідання територій та об'єктів до прийняття у встановленому порядку рішень про організацію чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного

⁴⁶ Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджена Законом України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

фонду і виділення необхідних для цього коштів **проводиться їх резервування на період до п'яти років.**

При цьому, **резервуванню підлягають території, що включають землі державної та комунальної власності** (згідно з ч. 2 ст. 55 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Території, що резервуються з метою наступного заповідання, **залишаються у віданні їх землевласників та землекористувачів і використовуються за цільовим призначенням із додержанням особливих вимог охорони навколишнього природного середовища та обмежень, що визначаються рішенням про резервування.** Провадження на таких територіях діяльності, що призводить до зміни угідь, на земельних ділянках усіх категорій земель (боліт, степів, сіножатей, пасовищ, земельних лісових ділянок) **забороняється** (згідно з ч. 3 ст. 55 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

АЛГОРИТМ СТВОРЕННЯ / НАДАННЯ ЗЕМЛЯМ СТАТУСУ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Основні вимоги щодо створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначені у ст. 51 та ст. 52 Закону України «Про природно-заповідний фонд України».

Процедура має відмінності залежно від того, створюється територія та об'єкт природно-заповідного фонду загальнодержавного значення чи територія та об'єкт природно-заповідного фонду місцевого / регіонального значення.

КРОК 1. ПІДГОТОВКА І ПОДАННЯ КЛОПОТАНЬ ПРО СТВОРЕННЯ ЧИ ОГОЛОШЕННЯ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Підготовка і подання клопотань про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду можуть здійснюватися:

- щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду загально-державного значення:	- обласними державними адміністраціями, - Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, - органом виконавчої влади АРК з питань охорони навколишнього природного середовища, - науковими установами, - природоохоронними громадськими об'єднаннями або іншими заінтересованими підприємствами, установами, організаціями та громадянами.
- щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого / регіонального значення:	- науковими установами, - природоохоронними громадськими об'єднаннями або іншими заінтересованими

	підприємствами, установами, організаціями та громадянами.
--	---

(положення ч. 1 ст. 51 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»)

Обов'язкові складники клопотання

Клопотання про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду має містити:

- обґрунтування необхідності створення чи оголошення території або об'єкту природно-заповідного фонду певної категорії;
- характеристику природоохоронної, наукової, естетичної та іншої цінності природних комплексів та об'єктів, що пропонуються для заповідання,
- відомості про місцезнаходження, розміри, характер використання, власників та користувачів природних ресурсів;
- відповідний картографічний матеріал (відповідно до ч. 2 ст. 51 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

До клопотань додаються документи, що підтверджують та доповнюють обґрунтування необхідності створення чи оголошення територій або об'єктів природно-заповідного фонду (відповідно до ч. 3 ст. 51 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Клопотання подаються до державних органів, уповноважених проводити їх **попередній розгляд**, а саме:

- щодо територій та об'єктів загальнодержавного значення:	- до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища (наразі Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України ⁴⁷ . — Прим. автора).
- щодо територій та об'єктів місцевого / регіонального значення:	- до обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. А на території АРК — до органів виконавчої влади АРК з питань охорони навколишнього природного середовища.

(положення ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 52 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»)

⁴⁷ Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р. № 614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-%D0%BF#Text>

КРОК 2. ПОПЕРЕДНІЙ РОЗГЛЯД КЛОПОТАННЯ ПРО СТВОРЕННЯ ЧИ ОГолоШЕННЯ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Клопотання про необхідність створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, подані до уповноважених державних органів, **попередньо розглядаються у місячний строк** (положення ч. 1 ст. 52 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

У результаті попереднього розгляду таких клопотань уповноваженими державними органами здійснюється: або **схвалення / погодження клопотань**, або **відмова у схваленні / погодженні клопотань** (згідно з положеннями ч. 2 та ч. 3 ст. 52 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Детальніше про державні органи, уповноважені проводити попередній розгляд клопотань, див. у кроці 1 частини 2 цього Алгоритму.

Наступні кроки цього алгоритму є актуальними лише у випадку **схвалення / погодження клопотань**.

КРОК 3. ПОГОДЖЕННЯ З ВЛАСНИКАМИ ТА ПЕРВИННИМИ КОРИСТУВАЧАМИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ (У МЕЖАХ ТЕРИТОРІЙ, РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЛЯ ЗАПОВІДАННЯ)

Відповідно до положень ч. 2 ст. 52 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», у разі схвалення / погодження уповноваженими державними органами **проводиться їх погодження з власниками та первинними користувачами природних ресурсів у межах територій, рекомендованих для заповідання**.

Детальніше про державні органи, уповноважені проводити попередній розгляд клопотань, див. у кроці 1 частини 2 цього Алгоритму.

!!! Створення, оголошення, розширення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також резервування цінних для заповідання територій та об'єктів у межах земель, переданих у комунальну власність територіальних громад відповідно до пункту 24 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України, які на момент передачі не були передані у користування фізичних, юридичних осіб, погодження не потребують (положення ч. 2 ст. 52 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

КРОК 4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗРОБКИ / РОЗРОБКА ПРОЕКТІВ СТВОРЕННЯ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Проект створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду — документ, на підставі якого готуються рішення про створення чи оголошення території або об'єкта природно-заповідного фонду, визначаються його межі, розробляється Положення про цю територію або об'єкт та Проект організації його території (якщо його розроблення передбачено Законом України «Про природно-заповідний фонд України»)⁴⁸.

⁴⁸ Це визначення наведено у розділі II Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, затверджених наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 21.08.2018 р. № 306, що не є нормативно-правовим актом.

У законодавстві України для певних видів територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначений державний орган, що забезпечує розробку Проектів їх створення (додатково про уповноважені державні органи див. у кроці 1 частини 2 цього Алгоритму. — Прим. автора).

Державний орган, який забезпечує розробку Проектів створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду	Території та об'єкти природно-заповідного фонду (види)
Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища (наразі Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України . — Прим. автора) — забезпечує розробку Проекту створення спеціалізованими проектними та науковими установами (тобто установами, підприємствами та організаціями, до видів діяльності яких згідно з установчими документами належать наукові дослідження та/або розробки).	Природні території та об'єкти: - природні заповідники, - біосферні заповідники, - національні природні парки, - заказники загальнодержавного значення, - пам'ятки природи загальнодержавного значення.
	Штучно створені території та об'єкти: - парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення.
Структурні підрозділи відповідних обласних, Київської чи Севастопольської міських державних адміністрацій, орган виконавчої влади АРК у сфері охорони навколишнього природного середовища.	Природні території та об'єкти: - регіональні ландшафтні парки, - заповідні урочища, - заказники місцевого значення, - пам'ятки природи місцевого значення.
	Штучно створені території та об'єкти: - парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення.

(згідно з ч. 3 та ч. 4 ст. 52 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»; положеннями розділу II та п. 3.1. Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, затверджених наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 21.08.2018 р. № 306)

У частині таких штучно створених територій та об'єктів природно-заповідного фонду України як **ботанічні сади, дендрологічні парки та зоологічні парки** у ч. 6 ст. 52 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» визначено, що **забезпечення розробки проектів їх створення може бути доручено** заінтересованим державним органам чи установам.

З метою забезпечення **уніфікованого підходу** до розроблення та затвердження проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, 21 серпня 2018 року наказом Міністерства екології та природних ресурсів

України № 306 були затверджені **Методичні рекомендації щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України.**

Цей документ не є нормативно-правовим актом. У ньому узагальнено та використано практику Мінприроди, а також напрацювання органів місцевої влади та наукових установ.

У Методичних рекомендаціях, наприклад, визначено склад Проектів створення (див. п. 4.1.).

Зокрема закріплено, що **основними розділами Проекту створення є:**

- клопотання про створення чи оголошення території або об'єкта природно-заповідного фонду;
- наукове обґрунтування необхідності створення чи оголошення території або об'єкта природно-заповідного фонду;
- матеріали погодження створення чи оголошення території або об'єкта природно-заповідного фонду власниками та первинними користувачами природних ресурсів у межах територій, рекомендованих для заповідання, іншими організаціями, визначеними законодавством;
- картографічні матеріали.

Крім основних розділів у Проект створення доцільно включати:

- зміст;
- вступ (викладається мета, обґрунтування необхідності та підстави створення території або об'єкта природно-заповідного фонду, інформація про межі і площу, позицію заінтересованих сторін, опис процесу підготовки Проекту створення тощо);
- висновки (вказується прогноз впливу та результатів створення території або об'єкта природно-заповідного фонду).

Проекти створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду передаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, а на території АРК — органом виконавчої влади АРК з питань охорони навколишнього природного середовища у встановленому порядку уповноваженим приймати рішення про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Детальніше про уповноважених приймати рішення про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду див. у кроці 5 частини 2 цього Алгоритму.

КРОК 5. ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО СТВОРЕННЯ ЧИ ОГОЛОШЕННЯ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Рішення про створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також щодо встановлення їх охоронних зон, приймаються:

Уповноважений державний орган	Території та об'єкти природно-заповідного фонду (види)
Президент України	Стосовно природних заповідників, національних природних парків , а також щодо інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення* . !!! Рішення про створення біосферних заповідників приймається з додержанням вимог міжнародних договорів та міжнародних програм, учасником яких є Україна.
Верховна Рада АРК, обласні, Київська та Севастопольська міські ради	Стосовно територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого / регіонального значення . Стосовно встановлення охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

(згідно з ч. 1, ч. 2 та ч. 3 ст. 53 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»)

*** Примітка:** Однак, щодо парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Межигір'я» визначено, що він створюється законом України.

Слід враховувати, що **рішення про створення чи оголошення територій або об'єктів природно-заповідного фонду** мають готуватися на підставі **Проекту створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду** (відповідно до розділу II Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, затверджених наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 21.08.2018 р. № 306).

Детальніше про розробку проекту створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду див. у кроці 4 частини 2 цього Алгоритму.

КРОК 6. СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

!!! Цей крок є обов'язковим лише для певних випадків (див. нижче цей крок Алгоритму. — Прим. автора).

Відповідно до положень Закону України «Про природно-заповідний фонд України» певні види територій та об'єктів природно-заповідного фонду **мають бути юридичними особами**.

Така імперативна норма закріплена у ч. 4 ст. 5 цього Закону, де визначено, що **юридичними особами є:** природні заповідники, біосферні заповідники, національні

природні парки, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки загальнодержавного значення, регіональні ландшафтні парки.

У ч. 5 ст. 5 Закону зазначено також (диспозитивна норма), що **можуть бути визнані юридичними особами:** ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки місцевого значення та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

При створенні юридичних осіб необхідно керуватися, насамперед, положеннями Цивільного кодексу України⁴⁹, Господарського кодексу України⁵⁰, а також Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань»⁵¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» **спеціальними адміністраціями здійснюється управління (тобто обов'язково. — Прим. автора):** природними заповідниками, біосферними заповідниками, національними природними парками, ботанічними садами, дендрологічними та зоологічними парками загальнодержавного значення, а також регіональними ландшафтними паркам.

Спеціальні адміністрації також можуть створюватися (тобто необов'язково. — Прим. автора) для управління: ботанічними садами, дендрологічними парками, зоологічними парками місцевого значення та парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва за рішенням органів, у віданні яких вони перебувають (ч. 2 ст. 12 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Управління ж територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, для яких не створюються спеціальні адміністрації, здійснюється підприємствами, установами та організаціями, у віданні яких перебувають ці території та об'єкти (ч. 5 ст. 12 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

КРОК 7. ЗАТВЕРДЖЕННЯ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ТЕРИТОРІЇ ТА ОБ'ЄКТИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

!!! Місце цього кроку під номером 7 є умовним. Однак, слід зазначити, що цей крок може бути реалізований лише **після прийняття рішення** про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду України.

Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» завдання, науковий профіль, характер функціонування і режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду **визначаються у положеннях про них, які розробляються відповідно до цього Закону, і затверджуються:**

- центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища (*наразі Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. — Прим. автора*) —

⁴⁹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

⁵⁰ Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

⁵¹ Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>

щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;

- обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади АРК з питань охорони навколишнього природного середовища — щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Завдання, особливості природоохоронного режиму пам'яток природи та заповідних урочищ визначаються на основі цього Закону **безпосередньо в їх первинних облікових документах** (згідно з ч. 2 ст. 5 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Завдання, особливий природоохоронний режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які створюються **на територіях зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи**, визначаються **у положеннях про них**, що затверджуються відповідно до Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» (згідно з ч. 3 ст. 5 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Слід враховувати, що **положення про території та об'єкти природно-заповідного фонду** мають готуватися на підставі **Проекту створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду** (відповідно до розділу II Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, затверджених наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 21.08.2018 р. № 306).

Детальніше про розробку проекту створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду див. у кроці 4 частини 2 цього Алгоритму.

КРОК 8. ЗАТВЕРДЖЕННЯ ПРОЕКТІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ УСТАНОВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

!!! Цей крок **є обов'язковим лише для певних видів територій та об'єктів природно-заповідного фонду України**, а саме: у випадку створення природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків (відповідно до положень ст. 16, ст. 18, ст. 21, ст. 24, ст. 32, ст. 34, ст. 36 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

Місце цього кроку під номером 8 є умовним. Однак, слід зазначити, що цей крок може бути реалізований лише **після прийняття рішення** про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду України.

У ч. 3 ст. 14 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» визначено, що **проект організації території об'єкта природно-заповідного фонду** розробляється з **метою** визначення та обґрунтування заходів щодо провадження відповідно до законодавства та вимог міжнародних договорів природоохоронної, науково-дослідної, рекреаційної, господарської діяльності, охорони, відтворення та використання

природних комплексів та об'єктів, які передбачається здійснити протягом п'яти років, а також стратегії розвитку об'єкта природно-заповідного фонду на десять років.

З метою забезпечення **єдиних вимог** до розроблення Проектів організації територій установ природно-заповідного фонду України, 06 липня 2005 року наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 245 були затверджені:

- Положення про Проект організації території **природного заповідника** та охорони його природних комплексів;
- Положення про Проект організації території **біосферного заповідника** та охорони його природних комплексів;
- Положення про Проект організації території **національного природного парку**, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів;
- Положення про Проект організації території **регіонального ландшафтного парку**, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів.

Слід враховувати, що **Проект організації території установи природно-заповідного фонду** (якщо його розроблення передбачено Законом України «Про природно-заповідний фонд України») має готуватися на підставі **Проекту створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду** (відповідно до розділу II Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, затверджених наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 21.08.2018 р. № 306).

Детальніше про розробку проекту створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду див. у кроці 4 частини 2 цього Алгоритму.

КРОК 9. ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПИТАНЬ У РЕЗУЛЬТАТІ СТВОРЕННЯ ЧИ ОГОЛОШЕННЯ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Відповідно до ч. 1 ст. 45 Земельного кодексу України Землі природно-заповідного фонду можуть перебувати **у державній, комунальній та приватній власності**.

У ст. 43 Земельного кодексу України визначено, що **землі природно-заповідного фонду** — це ділянки суші і водного простору з природними комплексами та об'єктами, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, яким відповідно до закону надано статус територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

До земель природно-заповідного фонду включаються природні території та об'єкти (природні заповідники, національні природні парки, біосферні заповідники, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища), а також штучно створені об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва) (ст. 44 Земельного кодексу України).

Згідно з вимогами чинного законодавства України території та об'єкти природно-заповідного фонду України створюються:

- **з вилученням земельних ділянок**, тобто відведенням / наданням їх створюваним територіям та об'єктам природно-заповідного фонду України;
- **без вилучення земельних ділянок**.

Надання земельних ділянок (з вилученням / без вилучення)	Території та об'єкти природно-заповідного фонду (види)
З вилученням земельних ділянок:	Природним заповідникам*. <i>* Примітка: Відповідно до ч. 2 ст. 15 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами повністю вилучаються з господарського використання і надаються заповідникам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України.</i>
	Біосферним заповідникам*. <i>* Примітка: Відповідно до ч. 2 ст. 17 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» біосферні заповідники включаються в установленому порядку до Всесвітньої мережі біосферних резерватів у рамках програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та набувають міжнародного статусу.</i>
	Національним природним паркам*. <i>* Примітка: Відповідно до ч. 2 ст. 20 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами та об'єктами вилучаються з господарського використання і надаються національним природним паркам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України.</i>
	Ботанічним садам*. <i>* Примітка: Відповідно до ч. 4 ст. 31 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами вилучаються з господарського використання і надаються ботанічним садам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України.</i>
	Дендрологічним паркам*. <i>* Примітка: Відповідно до ч. 4 ст. 33 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» земельні ділянки з усіма природними ресурсами вилучаються з господарського використання і надаються дендрологічним паркам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України.</i>
	Зоологічним паркам*.

	* Примітка: Відповідно до ч. 3 ст. 35 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» земельні ділянки з усіма природними ресурсами вилучаються з господарського використання і надаються зоологічним паркам у порядку, встановленому цим Законом та іншими актами законодавства України.
З вилученням або без вилучення земельних ділянок:	Регіональним ландшафтним паркам*. * Примітка: Відповідно до ч. 2 ст. 23 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» регіональні ландшафтні парки організовуються з вилученням або без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.
	Паркам-пам'яткам садово-паркового мистецтва*. * Примітка: Відповідно до ч. 3 ст. 37 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» оголошення парків-пам'яток садово-паркового мистецтва провадиться з вилученням у встановленому порядку або без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.
Без вилучення земельних ділянок:	Заказникам*. * Примітка: Відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» оголошення заказників провадиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.
	Пам'яткам природи*. * Примітка: Відповідно до ч. 2 ст. 27 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» оголошення пам'яток природи провадиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.
	Заповідним урочищам*. * Примітка: Відповідно до ч. 2 ст. 29 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» оголошення заповідних урочищ провадиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.

Території та об'єкти природно-заповідного фонду або їх частини, що створюються чи оголошуються без вилучення земельних ділянок, що вони займають, передаються під охорону підприємствам, установам, організаціям і громадянам обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади АРК з питань охорони навколишнього природного середовища з оформленням охоронного зобов'язання.

Відповідно до ч. 1 ст. 39 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» для забезпечення необхідного режиму охорони природних комплексів та об'єктів

природних заповідників, запобігання негативному впливу господарської діяльності на прилеглих до них територіях установлюються охоронні зони.

Охоронні зони територій та об'єктів природно-заповідного фонду **враховуються під час розробки проектно-планувальної та проектної документації** (згідно з ч. 4 ст. 40 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

ДОДАТОК № 1

Показники, що характеризують ґрунтові властивості і зумовлюють необхідність консервації земель за природно-сільськогосподарськими зонами

(згідно з Додатком до Порядку консервації земель,
затвердженого постановою КМУ від 19.01.2022 р. № 35)

Показники, що характеризують ґрунтові властивості і зумовлюють необхідність консервації земель за природно-с/г зонами		
Властивості та ознаки ґрунтів	Одиниці виміру	Показники ґрунтових властивостей (з урахуванням зонального місця розташування)
1. Еродованість (змитість та дефльованість)	ступінь еродованості ґрунтів	розмиті, сильно- та середньозмиті, сильно- та середньодефльовані
2. Скелетність	вміст уламків гірських порід розміром 3 мм, відсотків	більше ніж 26 % об'єму ґрунту (у 30-сантиметровому шарі ґрунту)
3. Легкий гранулометричний склад	вміст фізичної глини (частки діаметром менше 0,01 мм), відсотків	- зона Полісся - до 3; - зона Лісостепу - до 7; - зони Степу і Сухого степу - до 10
4. Важкий гранулометричний склад поверхнево оглеєних ґрунтів	вміст фізичної глини (частки діаметром менше 0,01 мм), відсотків	більше ніж 50
5. Гумусованість	вміст гумусу, відсотків маси ґрунту	- зона Полісся - менше ніж 0,5; - зони Лісостепу, Степу північного і південного - менше ніж 1; - зона Сухого степу – 1
6. Реакція ґрунтового розчину	pH (водний)	в усіх зонах: - менше ніж 4; - більше ніж 8,5
7. Вміст рухомого алюмінію	міліграм-еквівалент на 100 г ґрунту	більше ніж 3
8. Вміст увібраного натрію	сума увібраних основ, відсотків	більше ніж 10
9. Засолення	маса ґрунту у перерахунку на токсичні солі, відсотків	- содове - більше ніж 0,1; - сульфатно-хлоридне - більше ніж 0,2; - сульфатне - більше ніж 1
10. Фізична деградація	об'ємна маса, грамів на куб. см	- для суглинкових і глинистих ґрунтів - більше ніж 1,5; - для супіщаних і піщаних ґрунтів -

		більше ніж 1,7
11. Спрацювання органогенних ґрунтів (торфових)	потужність органогенного шару, сантиметрів	менше ніж 30
12. Вторинна підтопленість (заболоченість)	рівень підґрунтових вод, метрів	менше ніж 1
13. Хімічне забруднення	гранично допустима концентрація	перевищення гранично допустимої концентрації
14. Радіаційне забруднення	щільність забруднення ґрунтів ізотопами цезію, стронцію, плутонію, Кі/кв. км	- цезій - 15 і більше; - стронцій - 3 і більше; - плутоній - 0,1 і більше

ДОДАТОК № 2

Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік таких речовин

(згідно з постановою КМУ від 15.12.2021 р. № 1325)

Найменування речовини	Нормативи гранично допустимої концентрації, міліграмів на кілограм ґрунту з урахуванням фону (кларка)		
	валовий вміст	рухома форма	водна витяжка
Ацетальдегід	10		
Барій	200		
Бенз(а)пірен	0,02		
Бензол	0,3		
Бор	30		
Ванадій	150		
Вольфрам		10	
Гексахлорциклогексан (сума ізомерів)		0,1	
Дихлордифенилтрихлоретан і його метаболіти		0,1	
Кадмій	3	0,7	
Кобальт		5	
Ксилоли	0,3		
Марганець	1500	140	
Миш'як	2		
Мідь		3	
Молібден		10	
Нафта	1000		
Нафтопродукти	1000* 500**		
Нікель		4	
Нітрати (за NO ₃)	130		
Плутоній		0,1***	
Ртуть	2,1		
Свинець	32	6	
Селен	0,6		
Сірководень (за H ₂ S)	0,4		
Стирол	0,1		
Стронцій		3***	
Сульфати (за SO ₄)	160		
Сурма	4,5		
Толуол	0,3		
Фенол	4		
Формальдегід	7		
Фосфор (за P ₂ O ₅)	200		
Фтор		2,8	10
Хлорид калію	560		
Хром		6	
Хром шестивалентний	0,05		
Цезій		15***	

Цинк	23
2,4-дихлорфеноксифенова кислота (амінна сіль)	0,25

* Гранично допустима концентрація нафтопродуктів у ґрунтах для земель, що надані під об'єкти видобування нафти, нафтохімії і нафтопереробки, нафтобази, склади нафтопродуктів, магістральні нафтопродуктопроводи, резервуарні парки та наливні станції нафтопродуктів, товарно-сировинні парки нафтопереробних заводів, сировинні парки нафтохімічних підприємств;

** Гранично допустима концентрація нафтопродуктів у ґрунтах для інших земель;

*** Гранично допустима концентрація речовин у ґрунтах визначені у Кі/кв. кілометр.

Примітка.

Для забезпечення належного застосування та дотримання нормативів ГДК небезпечних речовин під час обстеження та оцінювання якості ґрунтів, обрання методів їх визначення та контролювання, встановлення загальних вимог і порядків щодо проведення відповідних робіт використовуються нормативні документи із стандартизації, включаючи: ДСТУ ISO 10382:2004 Якість ґрунту. Визначення хлорорганічних пестицидів та поліхлорбіфенілів. Газово-хроматографічний метод з детектуванням захопленням електронів (ISO 10382:2002 (E), IDT); ДСТУ ISO 16772:2005 Якість ґрунту. Визначення ртуті в ґрунтових екстрактах царською водкою методом атомної спектрометрії холодної пари або атомнофлуоресцентної спектрометрії холодної пари (ISO 16772:2004, IDT); ДСТУ 4770.1:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук марганцю в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії; ДСТУ 4770.2:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук цинку в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії; ДСТУ 4770.3:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук кадмію в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії; ДСТУ 4770.5:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук кобальту в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії; ДСТУ 4770.6:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук міді в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії; ДСТУ 4770.7:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук нікелю в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії; ДСТУ 4770.8:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук хрому в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії; ДСТУ 4770.9:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук свинцю в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії; ДСТУ 7867:2015 Ґрунти та продукція рослинництва. Визначення вмісту радіонуклідів стронцію ⁹⁰Sr методом спектрометричного аналізу; ДСТУ 7868:2015 Ґрунти та продукція рослинництва. Визначення вмісту радіонуклідів цезію ¹³⁷Cs методом спектрометричного аналізу.

Список використаних джерел

1. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28.04.2021 р. № 1423-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#Text>
4. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно» від 11.04.2023 р. № 3050-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text>
5. Закон України «Про Генеральну схему планування території України» від 07.02.2002 р. № 3059-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14#Text>
6. Закон України «Про Державний земельний кадастр» від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
7. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>
8. Закон України «Про землеустрій» від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
9. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>
10. Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» від 03.03.2022 р. № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>
11. Закон України «Про охорону земель» від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
12. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
13. Закон України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>
14. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
15. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>

16. Закон України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 р. № 591-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text>

17. Закон України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 р. № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>

18. Закон України «Про Червону книгу України» від 07.02.2002 р. № 3055-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2#Text>

19. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

20. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>

21. Методика визначення належності лісових територій до пралісів, квазіпралісів і природних лісів, затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 18.05.2018 р. № 161. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0707-18#Text>

22. Методика визначення належності територій до пралісових пам'яток природи, затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 18.05.2018 р. № 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0708-18#Text>

23. Методика нормативної грошової оцінки земельних ділянок, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2021 р. № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-2021-%D0%BF?find=1&text=%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82#Text>

24. Методичні рекомендації щодо розроблення положень про території та об'єкти природно-заповідного фонду України, затверджені Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 02.08.2022 р. № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0281926-22#Text>

25. Методичні рекомендації щодо розроблення проектів створення природних територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, затверджені наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 21.08.2018 р. № 306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0306737-18#Text>

26. Наказ Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру «Про затвердження положень про територіальні органи Держгеокадастру» від 23.12.2021 р. № 603. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwia3K3mit2EAxXyYhv0HHQN5A1IQFnoECA4QAQ&url=https%3A%2F%2Fkyivska.la.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2022%2F01%2F%25D0%259F%25D0%25BE%25D0%25BB%25D0%25BE%25D0%25B6%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25BD%25D0%25B5-603-%25D0%25B2%25D1%2596%25D0%25B4-23.12.2021.pdf&usg=AOvVaw2IUgfnJDY6Zqqb-MYJ2gOm&opi=89978449>

27. Наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України «Про затвердження Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи

Держекоінспекції» від 07.04.2020 р. № 230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0350-20#Text>

28. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про затвердження Положень про Проекти організації територій установ природно-заповідного фонду України» від 06.07.2005 р. № 245. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0829-05#Text>

29. Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік таких речовин, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 15.12.2021 р. № 1325. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1325-2021-%D0%BF#Text>

30. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджена Законом України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

31. Правила розроблення робочих проектів землеустрою, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2022 р. № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2022-%D0%BF#Text>

32. Перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 р. № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF#Text>

33. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

34. Положення про Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2004 р. № 1553. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1553-2004-%D0%BF?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%86#Text>

35. Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р. № 614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-%D0%BF#Text>

36. Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення, затверджене наказом Міністерства аграрної політики України від 26.02.2004 р. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0383-04#Text>

37. Положення про моніторинг земель, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.1993 р. № 661 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 760). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-93-%D0%BF?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%86#Text>

38. Порядок ведення Державного земельного кадастру, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 р. № 1051. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-%D0%BF#Text>

39. Порядок здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування земель, затверджений

постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2004 р. № 681. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681-2004-%D0%BF#Text>

40. Порядок інвентаризації земель, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 р. № 476. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2019-%D0%BF#Text>

41. Порядок консервації земель, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-2022-%D0%BF#Text>

42. Порядок проведення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105-2018-%D0%BF#Text>

43. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

АЛГОРИТМ КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ЗАБРУДНЕННЯ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИМИ ПРЕДМЕТАМИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

к.ю.н. Галина Левіна,

Віталій Левін

СКОРОЧЕННЯ:

АРК — Автономна Республіка Крим
зем. — земельна/земельних
ЗКУ — Земельний кодекс України
КМУ — Кабінет Міністрів України
с/г — сільськогосподарський
ЦОВВ — центральний орган виконавчої влади

Загальні положення

Основні нормативно-правові акти які регулюють питання консервації земель

Правове регулювання суспільних відносин щодо консервації земель в Україні (у тому числі земель, що забруднені вибухонебезпечними предметами внаслідок військових дій) здійснено у таких основних законах та інших нормативно-правових актах:

- Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III (зі змінами)⁵²;
- Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI⁵³;
- Закон України «Про охорону земель» від 19.06.2003 р. № 962-IV (зі змінами)⁵⁴;
- Закон України «Про землеустрій» від 22.05.2003 р. № 858-IV (зі змінами)⁵⁵;
- Закон України «Про Державний земельний кадастр» від 07.07.2011 р. № 3613-VI (зі змінами)⁵⁶;
- Закон України «Про протимінну діяльність в Україні» від 06.12.2018 р. № 2642-VIII (зі змінами)⁵⁷;
- Порядок консервації земель, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35 (зі змінами)⁵⁸;
- Правила розроблення робочих проєктів землеустрою, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2022 р. № 86 (зі змінами)⁵⁹;

⁵² Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

⁵³ Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

⁵⁴ Закон України «Про охорону земель» від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>

⁵⁵ Закон України «Про землеустрій» від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>

⁵⁶ Закон України «Про Державний земельний кадастр» від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>

⁵⁷ Закон України «Про протимінну діяльність в Україні» від 06.12.2018 р. № 2642-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%86#Text>

⁵⁸ Порядок консервації земель, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-2022-%D0%BF#Text>

⁵⁹ Правила розроблення робочих проєктів землеустрою, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2022 р. № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2022-%D0%BF#Text>

- Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік таких речовин, затверджені постановою КМУ від 15.12.2021 р. № 1325 (зі змінами)⁶⁰ тощо.

Поняття вибухонебезпечних предметів. Основні положення щодо протимінної діяльності в Україні

У контексті консервації земель, забруднених вибухонебезпечними речовинами, можна вести мову про такі ситуації:

- **консервація земель, які все ще є забрудненими вибухонебезпечними предметами та лише очікують розмінування** — найімовірніше, йтиметься про території, які не підлягатимуть оперативному розмінуванню, а їхнє очищення від вибухонебезпечних предметів буде здійснене з часом; це земельні ділянки, що мають середню або високу щільність забруднення або нижчий пріоритет щодо розмінування порівняно з іншими територіями;
- **консервація земель, які були забруднені вибухонебезпечними предметами, є розмінованими, однак їхній стан, деградація тощо внаслідок такого забруднення та після розмінування є підставою для консервації території.**

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні» **вибухонебезпечні предмети** — вибухові матеріали промислового призначення та саморобного виготовлення, боєприпаси, що містять вибухові речовини, а також біологічні та хімічні речовини: бомби і боеголовки; керовані і балістичні ракети; артилерійські, мінометні, ракетні боєприпаси і боєприпаси до стрілецької зброї; усі міни*, торпеди і глибинні бомби; піротехнічні вироби військового та спеціального призначення; касетні бомби і касети; електричні вибухові пристрої; саморобні вибухові пристрої та інші предмети, що є вибухонебезпечними за своєю природою.

** **Примітка:** Міна — боєприпас, призначений для встановлення під землею, на землі або поблизу поверхні землі або іншої поверхні та для вибуху від присутності, близькості або безпосереднього впливу людини або засобу, що рухається (п. 2 ст. 2 Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення (1997)⁶¹, ратифікованої Законом України від 18.05.2005 р. № 2566-IV⁶²).*

Будь-яка територія (акваторія), що містить вибухонебезпечні предмети, в розумінні Закону України «Про протимінну діяльність» (див. положення ч. 1 ст. 1) є забрудненою територією.

Відповідно, будь-які земельні ділянки (у т. ч. земельні ділянки с/г призначення), забруднені вибухонебезпечними предметами, **є забрудненими земельними ділянками.**

⁶⁰ Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік таких речовин, затверджені постановою КМУ від 15.12.2021 р. № 1325. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1325-2021-%D0%BF#Text>

⁶¹ Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення (1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_379/ed20050518/find?text=%CC%B3%ED%E0#Text

⁶² Закон України «Про ратифікацію Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення» від 18.05.2005 р. № 2566-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2566-15#Text>

Нині констатовано, що внаслідок збройної агресії російської федерації проти України наша держава **є найбільш забрудненою вибухонебезпечними предметами країною світу**. За різними даними, замінованими від **30 до 40 % території України**⁶³.

Отже, питання **ефективного управління цими землями, їх розмінування та очищення від вибухонебезпечних предметів, залишків цих предметів / залишків їх знешкодження, а також відтворення природних властивостей земель є надзвичайно актуальними для України**.

Наявність вибухонебезпечних предметів на земельній ділянці є підставою для **протимінної діяльності**, передбаченої чинним законодавством України.

Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є **Закон України «Про протимінну діяльність в Україні»**.

Зокрема, в цьому Законі надано визначення «протимінної діяльності» (як узагальненого терміна щодо діяльності з вибухонебезпечними предметами), а саме: **протимінна діяльність** — це заходи, що проводяться з метою забезпечення національної безпеки та спрямовані на зменшення соціального, економічного та **екологічного впливу вибухонебезпечних предметів на життя та діяльність населення** (див. положення ч. 1 ст. 1 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні»).

Об'єктами протимінної діяльності є, зокрема, як самі **вибухонебезпечні предмети**, що підпадають під дію цього Закону, так і **ймовірно забруднені та забруднені вибухонебезпечними предметами території, акваторії та об'єкти інфраструктури** (ч. 1 ст. 6 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні»).

У цьому Законі (ч. 1 ст. 3) **серед основних цілей протимінної діяльності в Україні** названо:

- зменшення ризиків, які можуть виникати внаслідок підриву вибухонебезпечних предметів, до безпечного для життя і здоров'я населення рівня, **що дасть змогу використовувати природні ресурси очищених від вибухонебезпечних предметів територій у господарських цілях**;
- **збереження і забезпечення відтворення унікальних екосистем** у межах територій, забруднених вибухонебезпечними предметами, без залучення додаткових інвестицій.

Водночас визначено, **що національними інтересами України у сфері протимінної діяльності** є «мінімізація негативного впливу вибухонебезпечних предметів, їх знешкодження, видалення, знищення та утилізації **на довкілля** та господарську діяльність» (п. 2 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні»).

Одним із основних складників протимінної діяльності є **розмінування (гуманітарне розмінування)**, яке в національному Законі «Про протимінну діяльність в Україні» визначено як комплекс заходів, які проводяться операторами протимінної діяльності з метою ліквідації небезпек, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами, включаючи нетехнічне та технічне обстеження територій, складення карт, виявлення, знешкодження та (або) знищення вибухонебезпечних предметів, маркування, підготовку документації

⁶³ Ще один крок до розмінування деокупованих територій. Національний інститут стратегічних досліджень. 15.05.2024. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/shche-odyn-krok-do-rozminuvannya-deokupovanykh-terytoriy>

після розмінування, надання громадам інформації щодо протимінної діяльності та передачу очищеної території (див. положення ч. 1 ст. 1 Закону).

І хоча **одним із основних завдань протимінної діяльності загалом та розмінування зокрема** є відтворення природних екосистем та повернення земельних ділянок до безпечного та продуктивного використання, однак протимінна діяльність та розмінування **можуть за фактом призводити до забруднення земельних ділянок небезпечними речовинами**, у т. ч. до стану, який є підставою для визнання земель такими, що підлягають консервації.

Реєстр територій, забруднених / імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами

Відповідно до пп. 24 п. 27 розділу X Земельного кодексу України у країні передбачено створення реєстру територій, забруднених / імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами.

Зокрема, визначено, що з метою збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту відомостей про землі, забруднені вибухонебезпечними предметами, та землі, непридатні для використання у зв'язку з потенційною загрозою їх забруднення вибухонебезпечними предметами, створюється **реєстр територій, забруднених / імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами**, як геоінформаційна система, що перебуває в державній власності.

До реєстру територій, забруднених / імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами, вносяться відомості **про землі (у тому числі земельні ділянки), забруднені вибухонебезпечними предметами, та землі, непридатні для використання у зв'язку з потенційною загрозою їх забруднення вибухонебезпечними предметами**, документи, що стали підставою для внесення зазначених відомостей, розташовані на цих землях водні об'єкти, об'єкти нерухомого майна (будівлі, споруди), а також інші відомості, визначені порядком ведення цього реєстру.

Реєстр територій, забруднених / імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами, **створюється за рішенням Кабінету Міністрів України**.

Держателем, адміністратором реєстру територій, забруднених / імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами, **є центральний орган виконавчої влади**, який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності.

Функції технічного адміністратора реєстру територій, забруднених / імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами, виконує юридична особа публічного права — **бюджетна установа «Центр гуманітарного розмінування»**, утворена за рішенням Кабінету Міністрів України.

Реєстр територій, забруднених / імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами, функціонує відповідно до Закону України «Про публічні електронні реєстри».

Порядок ведення, адміністрування, користування відомостями реєстру територій, забруднених / імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами, визначається Кабінетом Міністрів України.

За словами Міністра внутрішніх справ України Ігоря Клименка, сьогодні **готується до запуску** державний реєстр територій, забруднених вибухонебезпечними предметами⁶⁴.

Уповноважені органи зі встановлення факту забруднення земель вибухонебезпечними предметами

Відповідно до чинного законодавства України **до органів, що наділені повноваженнями встановлювати факт забруднення / імовірного забруднення території вибухонебезпечними предметами (обстежувати та/або виявляти та/або складати карти тощо), належать спеціальні підрозділи:**

- Збройних Сил України;
- Державної спеціальної служби транспорту;
- Національної гвардії України;
- Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій;
- вибухотехнічної служби Національної поліції України.

(Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI;

Закон України «Про Державну спеціальну службу транспорту» від 05.02.2004 р. № 1449-IV⁶⁵;

Закон України «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 р. № 876-VII⁶⁶;

Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII⁶⁷;

Положення про єдину державну систему цивільного захисту, затверджене постановою КМУ від 09.01.2014 р. № 11⁶⁸;

Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затверджене постановою КМУ від 16.12.2015 р. № 1052⁶⁹;

Положення про Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту, затверджене наказом МВС України від 03.07.2014 р. № 631 (у редакції наказу МВС України від 27.12.2023 р. № 1073)⁷⁰ та ін.)

⁶⁴ Ігор Клименко: Готується до запуску державний реєстр територій, забруднених вибухонебезпечними предметами. Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ України. Новини. 04.04.2024 р. URL: <https://mvs.gov.ua/news/igor-klimenko-gotujetsia-do-zapusku-derzavnii-rejestr-teritorii-zabrudnenix-vibuxonebezpecnimi-predmetami>

⁶⁵ Закон України «Про Державну спеціальну службу транспорту» від 05.02.2004 р. № 1449-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-15?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%BE#Text>

⁶⁶ Закон України «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 р. № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>

⁶⁷ Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%BE#Text>

⁶⁸ Положення про єдину державну систему цивільного захисту, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text>

⁶⁹ Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1052. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%BE#Text>

⁷⁰ Положення про Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03.07.2014 р. № 631 (у редакції наказу Міністерства внутрішніх справ України від 27.12.2023 р. № 1073). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0853-14#Text>

Встановлення фактів забруднення / імовірного забруднення території вибухонебезпечними предметами **ці органи можуть здійснювати за ініціативою та у співпраці з військовими адміністраціями та/або органами місцевого самоврядування.**

Поняття консервації земель

Відповідно до положень ч. 2 ст. 172 Земельного кодексу України **консервація земель** здійснюється шляхом припинення чи обмеження їх господарського використання на визначений термін та залуження, заліснення або ренатуралізації*.

** Примітка: Із вищенаведеним формулювання змісту ч. 2 ст. 172 Земельного кодексу України не узгоджене визначення шляхів консервації земель, що здійснено у абз. 15 ч. 2 ст. 1 Закону України «Про охорону земель»: **«консервація земель** — припинення (відсутнє положення «чи обмеження». — Прим. автора) господарського використання на визначений термін та залуження або заліснення (відсутнє положення — «або ренатуралізації». — Прим. автора) деградованих і малопродуктивних земель, господарське використання яких є екологічно та економічно неефективним, а також техногенно забруднених земельних ділянок, на яких неможливо одержувати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я» (абз. 15 ч. 2 ст. 1 Закону України «Про охорону земель»).*

Консервацію земель чинне законодавство України відносить до природоохоронних заходів / заходів з охорони земель.

Про це сказано, наприклад, у:

- п. «д» ч. 1 ст. 164 Земельного кодексу України, де в частині земель с/г призначення визначено, що **консервація деградованих і малопродуктивних с/г угідь** є складовою **охорони земель**;

- п. 31 Переліку видів діяльності, що належать **до природоохоронних заходів**⁷¹, де передбачено, що до таких заходів **належить консервація деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель**.

Землі, що підлягають консервації

Варто враховувати, що консервації можуть / мають підлягати не будь-які землі, **а лише ті з них, що мають певний стан та характеристики.**

Згідно з ч. 1 ст. 172 Земельного кодексу України **консервації підлягають земельні ділянки, визначені статтею 51 Закону України «Про охорону земель».**

Перелік земельних ділянок, що підлягають консервації згідно з ч. 1 ст. 51 Закону України «Про охорону земель»	Визначення, деталізація у законодавстві України
9) земельні ділянки, що	Вимоги щодо охорони земель від ерозії та зсувів визначені,

⁷¹ Перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 р. № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF#Text>

використовуються з порушенням вимог щодо охорони земель від ерозії та зсувів, встановлених цим Законом	зокрема, у ст. 47 Закону України «Про охорону земель», де зазначено таке: • Використання ерозійно- та зсувонебезпечних зем. ділянок дозволяється за умови вжиття заходів щодо їх протиерозійного і протизсувного захисту, передбачених законодавством України. • З метою захисту земель від ерозії та зсувів у землевпорядній, містобудівній та іншій документації передбачаються заходи щодо забезпечення протиерозійної та протизсувної стійкості території. • Забороняється розорювання схилів крутизною понад 7 градусів (крім ділянок для залуження, заліснення та здійснення ґрунтозахисних заходів). На схилах крутизною від 3 до 7 градусів обмежується розміщення просапних культур, чорного пару тощо. • Власники зем. ділянок та землекористувачі, у т. ч. орендарі, зобов'язані здійснювати ґрунтоохоронні заходи з метою запобігання погіршенню їхнього якісного стану та якісного стану суміжних зем. ділянок і довкілля в цілому.
10) рілля, що має один з показників, який характеризує ґрунтові властивості і зумовлює необхідність консервації земель за природно-с/г зонами, визначений Порядком консервації земель⁷²	Показники, що характеризують ґрунтові властивості і зумовлюють необхідність консервації земель за природно-с/г зонами, визначені у Додатку до Порядку консервації земель, затвердженого постановою КМУ від 19.01.2022 р. № 35 (зміст цього додатку наведений у Додатку № 1 до цього Алгоритму).
11) деградовані землі, що не мають степового, лучного, лісового рослинного покриву, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним	До деградованих земель відносяться: а) зем. ділянки, поверхня яких порушена внаслідок землетрусу, зсувів, карстоутворення, повеней, добування корисних копалин тощо; б) зем. ділянки з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю або засоленістю, забрудненими хімічними речовинами ґрунтами та інші. (Згідно з ч. 1 ст. 171 Земельного кодексу України) Нормативи показників деградації земель установлюються для кожної категорії земель з метою запобігання погіршенню їхнього стану і використовуються для здійснення контролю за використанням та охороною земель. До нормативів показників деградації земель належать показники гранично допустимого погіршення стану і властивостей земельних ресурсів унаслідок антропогенного

⁷² Йдеться про чинний наразі Порядок консервації земель, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35.

	впливу та негативних природних явищ, а також нормативи інтенсивності використання земель с/г призначення. <i>(Згідно з ч. 1, 2 ст. 34 Закону України «Про охорону земель»)</i>
12) малопродуктивні землі, що не мають степового, лучного, лісового рослинного покриву, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним	До малопродуктивних земель відносяться с/г угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їхнє господарське використання за призначенням є економічно неефективним. <i>(Згідно з ч. 2 ст. 171 Земельного кодексу України)</i>
13) техногенно забруднені зем. ділянки, на яких неможливо одержати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих зем. ділянках є небезпечним для їхнього здоров'я	Техногенно забруднені землі — це землі, забруднені внаслідок господарської діяльності людини, що призвела до деградації земель та її негативного впливу на довкілля і здоров'я людей. До техногенно забруднених земель відносяться: - землі радіаційно небезпечні та радіоактивно забруднені; - землі, забруднені важкими металами, іншими хімічними елементами тощо. Під час використання техногенно забруднених земель враховуються особливості режиму їх використання. Особливості режиму й порядку використання техногенно забруднених земель встановлюються законодавством України. Техногенно забруднені землі с/г призначення, на яких не забезпечується одержання продукції, що відповідає встановленим вимогам (нормам, правилам, нормативам), підлягають <u>вилученню із с/г обігу та консервації</u>. Порядок використання техногенно забруднених земельних ділянок встановлюється законодавством України. <i>(Згідно зі ст. 169-170 Земельного кодексу України)</i>
14) зем. ділянки, забруднені хімічними речовинами внаслідок надзвичайних ситуацій <u>та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану</u>	У законодавстві України прийняте загальне правило: «господарська та інша діяльність, яка зумовлює забруднення земель і ґрунтів <u>понад установлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється</u>». <i>(Згідно з ч. 1 ст. 167 Земельного кодексу України; ч. 1 ст. 45 Закону України «Про охорону земель»)</i> Гранично допустима концентрація забруднювальних речовин — максимально допустима кількість забруднюючих речовин у ґрунтах, яка не зумовлює негативних екологічних наслідків для їх родючості, загального стану довкілля, якості с/г продукції та здоров'я людини. <i>(Положення ч. 2 ст. 1 Закону України «Про охорону земель»)</i>

	Тобто небезпечними визнаються забруднення, що <u>перевищують визначені в законодавстві України гранично допустимі концентрації</u>. У разі виявлення фактів забруднення ґрунтів небезпечними речовинами <u>спеціально уповноважені органи виконавчої влади у галузі охорони земель вживають заходів з обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій, незалежно від форм власності, притягнення винних до відповідальності згідно із законом і проведення в установленому порядку робіт з дезактивації, відновлення забруднених земель, <u>консервації угідь</u> і визначення режимів їх подальшого використання</u>. При цьому чітко визначено, що <u>особливості режиму й порядку використання забруднених земель погоджуються</u> з: - ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища; - ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин; - ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення. (Згідно з ч. 2, 3 ст. 45 Закону України «Про охорону земель») Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік цих речовин встановлює Кабінет Міністрів України. (Згідно з ч. 1 ст. 167 Земельного кодексу України; ч. 1 ст. 45 Закону України «Про охорону земель») Наразі це Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік таких речовин, затверджені постановою КМУ від 15.12.2021 р. № 1325 (див. <u>Додаток № 2</u> до цього Алгоритму).
15) земельні ділянки, на яких розташовані військові інженерно-технічні та/або фортифікаційні споруди	З початку збройної агресії російської федерації проти України набула поширення практика вимушеного зведення / розташування військових інженерно-технічних та/або фортифікаційних споруд на земельних ділянках різної форми власності та різного цільового призначення.
16) інші деградовані та малопродуктивні землі	Тобто перелік земель не є вичерпним. Можуть бути й інші деградовані та малопродуктивні землі.

Відповідно до ч. 4 ст. 37 Закону України «Про охорону земель» на землях с/г призначення може бути обмежена діяльність щодо використання деградованих, малопродуктивних, а також техногенно забруднених земельних ділянок.

Отже, за законодавством України, земельні ділянки, забруднені вибухонебезпечними предметами, прямо не визначені такими, що підлягають консервації.

Однак підставою для їх консервації може бути віднесення земель, забруднених вибухонебезпечними предметами, до техногенно забруднених земель, або до деградованих земель, або до земельних ділянок, забруднених хімічними речовинами внаслідок збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану.

Тобто сам по собі факт забруднення земель вибухонебезпечними предметами, встановлений спеціально уповноваженими органами, не є підставою для їх консервації.

Рішення про консервацію таких земель може бути ухвалене уповноваженими суб'єктами після встановлення факту забруднення, після розмінування тощо.

Відповідно, можна констатувати, що консервація земель у випадку забруднення вибухонебезпечними предметами залежатиме від волі та тлумачення уповноваженим органом відповідних норм законодавства щодо консервації земель.

У цій ситуації з огляду на масштаби проблеми для України є всі підстави пропонувати внести зміни до ст. 51 Закону України «Про охорону земель» і хоча б на рівні диспозитивної норми прямо закріпити, що земельні ділянки, забруднені вибухонебезпечними предметами, можуть підлягати консервації.

Для прикладу, у ст. 51 Закону України «Про охорону земель» після початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України прямо було закріплено, що підлягають консервації як земельні ділянки, забруднені хімічними речовинами внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, так і земельні ділянки, на яких розташовані військові інженерно-технічні та/або фортифікаційні споруди.

АЛГОРИТМ КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ, ЗАБРУДНЕНИХ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИМИ ПРЕДМЕТАМИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

КРОК 1. ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ / ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗАБРУДНЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИМИ ПРЕДМЕТАМИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ ТА/АБО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ / ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗАБРУДНЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ХІМІЧНИМИ РЕЧОВИНАМИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ ТА/АБО ПРО ТЕ, ЩО ЗЕМЛІ Є ДЕГРАДОВАНИМИ ЧИ ТЕХНОГЕННО ЗАБРУДНЕНИМИ

1.1. Встановлення факту забруднення земель вибухонебезпечними предметами внаслідок військових дій

Щодо встановлення факту забруднення земель вибухонебезпечними предметами див. детальніше також пункти 2, 3, 4 Загальних положень.

1.2. Встановлення факту / отримання інформації про забруднення земель хімічними речовинами внаслідок військових дій та/або про те, що землі є деградованими чи техногенно забрудненими

Встановлення факту забруднення земель хімічними речовинами внаслідок військових дій, як і встановлення фактів про те, що землі є деградованими чи техногенно забрудненими, може здійснюватися за ініціативою:

- органу виконавчої влади та/або органу місцевого самоврядування;
- землевласника та/або землекористувача;
- правоохоронного органу в рамках розслідування порушених кримінальних справ;

- громадської та/або благодійної організації;
- іншого суб'єкта.

Для прикладу, встановлення факту забруднення земель хімічними речовинами внаслідок військових дій може бути здійснено:

- Держекоінспекцією, її територіальними органами внаслідок **розрахунку розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам** через забруднення ґрунтів, засмічення земель, допущених унаслідок збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (оцінка шкоди може здійснюватися на усіх землях України незалежно від їх категорій та форм власності);
- територіальними органами Держекоінспекції або територіальними органами Держгеокадастру внаслідок **здійснення заходів державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель** (може здійснюватися на усіх землях України незалежно від їх категорій та форм власності);
- експертом у результаті проведеної **експертизи стану ґрунту** на замовлення землевласника чи землекористувача (у висновку експерта; така експертиза, наприклад, може бути ініційована позивачем — землевласником, землекористувачем);
- судовим експертом унаслідок **виконання рішення суду про проведення судової експертизи** (у висновку судової експертизи; така експертиза, наприклад, може бути ініційована позивачем — землевласником, землекористувачем, прокурором під час розгляду справи в суді);
- виконавцем робіт з проведення **інвентаризації земель, державної інвентаризації земель та зем. ділянок** (у матеріалах / технічній документації інвентаризації; замовниками інвентаризації можуть бути органи державної влади, Рада міністрів АРК чи органи місцевого самоврядування, землевласники і землекористувачі, а також інші юридичні та фізичні особи)*.

** Примітка: Інвентаризація земель проводиться з метою встановлення місця розташування об'єктів землеустрою, їхніх меж, розмірів, правового статусу, виявлення земель, що не використовуються, використовуються нерационально або не за цільовим призначенням, виявлення і консервації деградованих с/г угідь і забруднених земель, встановлення кількісних та якісних характеристик земель, необхідних для ведення Державного земельного кадастру, виявлення та виправлення помилок у відомостях Державного земельного кадастру, здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і прийняття на їх основі відповідних рішень органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (відповідно до ч. 1 ст. 23 Закону України «Про землеустрій»; п. 2 Порядку інвентаризації земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 р. № 476⁷³).*

1.3. Джерела інформації про забруднення земель хімічними речовинами внаслідок військових дій, а також про те, що землі є деградованими чи техногенно забрудненими

Отримати інформацію про забруднення земель хімічними речовинами внаслідок військових дій, а також про те, що землі є деградованими чи техногенно забрудненими, у т.ч. щодо необхідності здійснення консервації земель, можна також із таких джерел:

⁷³ Порядок інвентаризації земель, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 р. № 476. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2019-%D0%BF#Text>

- **схеми (карти)**, складені за результатами робіт із районування земель (здійснюються **природно-сільськогосподарське, еколого-економічне, протиерозійне та інші види районування (зонування) земель**, що визначаються як поділ території з урахуванням природних та агробіологічних вимог щодо вирощування с/г культур, а також територій, які мають відповідну схожість за визначеними ознаками; **районування (зонування) земель включають: (а)** поділ земель за цільовим призначенням з урахуванням природних умов, агробіологічних вимог с/г культур, розвитку господарської діяльності та пріоритету вимог екологічної безпеки; **(б)** установлення вимог щодо раціонального використання земель відповідно до району (зони); **(в)** визначення територій, що потребують особливого захисту від антропогенного впливу; **(г)** установлення в межах окремих зон необхідних видів екологічних обмежень у використанні земель або ґрунтів з урахуванням їх геоморфологічних, природно-кліматичних, ґрунтових, протиерозійних та інших особливостей відповідно до екологічного району (зони); **серед видів районування (зонування) виділено також екологічне районування (зонування)**, на якому відображаються дані щодо забруднення ґрунтів пестицидами, важкими металами, радіонуклідами тощо; згідно зі ст. 1 і ст. 26 Закону України «Про охорону земель», п. 3 Порядку здійснення **природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2004 р. № 681⁷⁴**);
- **технічна документація** із загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель с/г призначення (така **технічна документація** складається за результатами проведення нормативної грошової оцінки земель с/г призначення; **під загальнонаціональною (всеукраїнською) нормативною грошовою оцінкою земель с/г призначення** слід розуміти нормативну грошову оцінку земель с/г призначення, яка проводиться одночасно на всій території України згідно із Законом України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 р. № 1378-IV⁷⁵, Порядком проведення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 105⁷⁶, Методикою нормативної грошової оцінки земельних ділянок, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2021 р. № 1147⁷⁷);
- **містобудівна документація**, затверджена в установленому законодавством порядку (згідно з нормами Закону України «Про регулювання містобудівної

⁷⁴ Порядок здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування земель, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2004 р. № 681. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681-2004-%D0%BF#Text>

⁷⁵ Закон України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>

⁷⁶ Порядок проведення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105-2018-%D0%BF#Text>

⁷⁷ Методика нормативної грошової оцінки земельних ділянок, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2021 р. № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-2021-%D0%BF?find=1&text=%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82#Text>

діяльності» від 17.02.2011 р. № 3038-VI⁷⁸ **містобудівна документація** — затверджені текстові та графічні матеріали з питань регулювання планування, забудови та іншого використання територій (п. 7 ч. 1 ст. 1); **до містобудівної документації (яка обов'язково має бути розроблена в Україні) відносяться:**

1) на державному рівні: (а) **Генеральна схема планування території України** (зараз затверджена Законом України від 07.02.2002 р. № 3059-III⁷⁹) — розроблена відповідно до законів України та інших нормативно-правових актів з питань використання територій з урахуванням економічних, географічних, історичних, екологічних, демографічних особливостей регіонів⁸⁰; визначає концептуальні вирішення планування та використання території України (ч. 1 ст. 11, п. 1-1 ч. 1 ст. 1); (б) **схеми планування окремих частин території України** — розробляються у розвиток Генеральної схеми планування території України (ч. 1 ст. 11, п. 12 ч. 1 ст. 1), а також зміни до них (ч. 1 ст. 11);

2) на регіональному рівні: **схеми планування території АРК, областей та районів** (ч. 1 ст. 13);

3) на місцевому рівні: (а) **генеральні плани населених пунктів** — є основним видом містобудівної документації на місцевому рівні, призначеної для обґрунтування довгострокової стратегії планування та забудови території населеного пункту (ч. 1 ст. 17); (б) **плани зонування територій** — розробляються на основі генерального плану населених пунктів у складі генерального плану населених пунктів чи як окрема містобудівна документація після затвердження генерального плану (абз. 4 ч. 1 ст. 17, ч. 1 ст. 18); (в) **детальні плани територій** — розробляються відповідно до схеми планування території (частини території) району та/або області (ч. 2 ст. 19), а у межах населеного пункту уточнюють положення генерального плану населеного пункту (ч. 1 ст. 19), а також їх оновлення та внесення змін до них (ч. 1 ст. 16));

- **відомості Державного земельного кадастру (ДЗК)** (до ДЗК вносяться відомості про заходи щодо охорони земель і ґрунтів, серед яких консервація деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель; відповідно до ч. 11 ст. 21 Закону України «Про Державний земельний кадастр»);

- **матеріали Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель** (такий Держфонд **формується на основі** збирання, обробки, обліку матеріалів в електронній формі, отриманих у результаті проведення **землеустрою та оцінки земель** незалежно від місця розташування земельних ділянок та форми власності на них, для використання їх органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами, організаціями і громадянами; відповідно до ч. 1 ст. 32 Закону України «Про землеустрій», п. 1 Положення про

⁷⁸ Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>

⁷⁹ Закон України «Про Генеральну схему планування території України» від 07.02.2002 р. № 3059-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14#Text>

⁸⁰ Відповідно до абзацу 2 розділу I «Загальні положення» Генеральної схеми планування території України, затвердженої Законом України від 07.02.2002 р. № 3059-III.

Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2004 р. № 1553⁸¹);

- **регіональні програми використання та охорони земель** (розробляються Радою міністрів АРК, обласними державними адміністраціями і затверджуються Верховною Радою АРК та обласними радами; згідно з ч. 1 ст. 178 Земельного кодексу України); **програми використання та охорони земель міст Києва і Севастополя** (розробляються Київською і Севастопольською міськими державними адміністраціями та затверджуються відповідними радами; згідно з ч. 1 ст. 178 Земельного кодексу України);

- **ґрунтові, геоботанічні та інші обстеження земель під час здійснення землеустрою** (проводяться з метою отримання інформації про якісний стан земель, а також для виявлення самозалісених ділянок, земель, що зазнають впливу водної та вітрової ерозії, підтоплення, радіоактивного та хімічного забруднення, інших негативних явищ; отримана в процесі обстежень інформація використовується у тому числі для **прийняття органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування рішень про рекультивацію та консервацію земель**; відповідно до ч. 1 ст. 36, п. «г» ч. 2 ст. 36 Закону України «Про землеустрій»);

- **проекти землеустрою щодо впорядкування території населених пунктів** (складаються на певний період на основі затверджених у встановленому законодавством порядку генеральних планів населених пунктів і визначають у тому числі заходи консервації; відповідно до ч. 1 ст. 53, п. «в» ч. 3 ст. 53 Закону України «Про землеустрій»);

- **дані моніторингу земель, у т.ч. ґрунтів** (відповідно до п. 1 і п. 2 Положення про моніторинг земель⁸² **моніторинг земель** — система спостереження за станом земель з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів; **об'єктом моніторингу є всі землі незалежно від форми власності на них; складником моніторингу земель є моніторинг ґрунтів**; залежно від мети спостережень та ступеня охоплення територій проводяться такі моніторинги земель: національний, регіональний, локальний; згідно з п. 1.3. Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення⁸³ **об'єктами моніторингу ґрунтів є землі с/г призначення (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища, перелоги, землі тимчасової консервації)** тощо.

3. Відповідно до пп. 1 п. 4 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення

⁸¹ Положення про Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2004 р. № 1553. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1553-2004-%D0%BF?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%86#Text>

⁸² Положення про моніторинг земель, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.1993 р. № 661 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 760). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-93-%D0%BF?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%86#Text>

⁸³ Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення, затверджене наказом Міністерства аграрної політики України від 26.02.2004 р. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0383-04#Text>

системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28.04.2021 р. № 1423-IX⁸⁴ (набув чинності 27.05.2021 р.) Кабінет Міністрів України у тримісячний строк з дня опублікування цього Закону має забезпечити відображення на картографічній основі Державного земельного кадастру відомостей про землі, що потребують консервації.

КРОК 2. УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ / ПОДАННЯ ЗАЯВИ НА КОНСЕРВАЦІЮ ЗЕМЕЛЬ

ОСОБИ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВО УХВАЛЮВАТИ РІШЕННЯ ПРО КОНСЕРВАЦІЮ ЗЕМЕЛЬ	
↓	↓
Консервація земель <u>державної</u> та <u>комунальної</u> власності	Консервація земель <u>приватної</u> власності
Ухвалення рішення органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування, що здійснюють розпорядження зем. ділянками державної та комунальної власності відповідно до повноважень, визначених ст. 122 Земельного кодексу України (далі — уповноважені органи). <i>(Положення п. 5 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35)</i> Тобто ця норма відсилає до ст. 122 ЗКУ	Подання заяви <u>власником зем. ділянки</u> до суб'єкта господарювання, що є виконавцем робіт із землеустрою відповідно до Закону України «Про землеустрій». <i>(Положення п. 6 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35)</i>
↓	↓
Рішення щодо консервації земель <u>державної</u> та <u>комунальної</u> власності може бути ухвалене:	Рішення щодо консервації земель <u>приватної</u> власності може бути ухвалене:
2) за власною ініціативою уповноваженого органу Рішення може ухвалюватися на підставі: матеріалів, отриманих за результатами проведення інвентаризації земель, державної	2) за власною ініціативою власника земельної ділянки !!! Якщо зем. ділянка у заставі, то її консервація здійснюється за погодженням із заставодержателем. <i>(Положення п. 6 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від</i>

⁸⁴ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28.04.2021 р. № 1423-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#Text>

інвентаризації земель та зем. ділянок⁸⁵; • схем (карт), складених за результатами робіт із районування земель; • технічної документації із загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель с/г призначення; • містобудівної документації, затвердженої в установленому законодавством порядку; • відомостей Державного земельного кадастру; • матеріалів Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель; • регіональних програм використання та охорони земель.	19.01.2022 р. № 35) !!! Якщо зем. ділянка у користуванні, то її консервація здійснюється за погодженням із землекористувачем. (Положення п. 6 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35) Згідно з п. 7 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35, під час здійснення заходів з державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель територіальні органи Держгеокадастру та/або територіальні органи Держекоінспекції в разі виявлення порушень вимог законодавства щодо консервації земель з питань, що належать до їх компетенції, видають власникам зем. ділянок та/або землекористувачам відповідні приписи про усунення виявлених порушень та/або вносять подання уповноваженим органам з метою ухвалення ними рішень про консервацію земель*.
<u>АБО</u>	
2) за <u>поданням</u> територіальних органів: ○ Держгеокадастру <u>та/або</u> ○ Держекоінспекції. Згідно з п. 7 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35, під час здійснення заходів з державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель територіальні органи Держгеокадастру та/або територіальні органи Держекоінспекції в разі виявлення порушень вимог	

⁸⁵ Інвентаризація земель проводиться з метою встановлення місця розташування об'єктів землеустрою, їхніх меж, розмірів, правового статусу, виявлення земель, що не використовуються, використовуються нерационально або не за цільовим призначенням, **виявлення і консервації деградованих с/г угідь і забруднених земель**, встановлення кількісних та якісних характеристик земель, необхідних для ведення Державного земельного кадастру, виявлення та виправлення помилок у відомостях Державного земельного кадастру, здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і прийняття на їх основі відповідних рішень органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (відповідно до ч. 1 ст. 23 Закону України «Про землеустрій»).

законодавства щодо консервації земель з питань, що належать до їх компетенції, видають власникам зем. ділянок та/або землекористувачам відповідні приписи про усунення виявлених порушень та/або вносять подання уповноваженим органам з метою ухвалення ними рішень про консервацію земель*.

СТАТТЯ 122

ЗЕМЕЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «ПОВНОВАЖЕННЯ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ»

(щодо передачі зем. ділянок у власність або у користування, у т.ч. щодо ухвалення рішення про консервацію земель)

Примітка: У цій статті ЗКУ визначені повноваження для органів виконавчої влади, Верховної Ради АРК, органів місцевого самоврядування **щодо передачі земельних ділянок у власність або у користування**; однак згідно з п. 5 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35 ці положення застосовуються також для визначення повноважень уповноважених органів **щодо прийняття рішення про консервацію земель**.

Уповноважений орган	Різнovid земель	Частина ст. 122 ЗКУ
Сільські, селищні, міські ради	Передають зем. ділянки у власність або у користування із земель комунальної власності відповідних територіальних громад для всіх потреб. <i>Тобто в частині консервації земель ухвалюють рішення щодо земель комунальної власності відповідних територіальних громад для всіх потреб. — Прим. автора.</i>	Частина 1
Верховна Рада АРК, обласні, районні ради	Передають зем. ділянки у власність або у користування з відповідних земель спільної власності територіальних громад для всіх потреб. <i>Тобто в частині консервації земель ухвалюють рішення щодо відповідних земель спільної власності територіальних громад для всіх потреб. — Прим. автора.</i>	Частина 2
Районні державні	Передають зем. ділянки із земель державної	

адміністрації (на їхній території)	власності, крім випадків, визначених ч. 4 і ч. 8 цієї статті, у власність або у користування у межах сіл, селищ, міст районного значення для всіх потреб та за межами населених пунктів для: а) ведення водного господарства; б) будівництва об'єктів, пов'язаних з обслуговуванням жителів територіальної громади району (шкіл, закладів культури, лікарень, підприємств торгівлі тощо), з урахуванням вимог ч. 7 цієї статті; в) індивідуального дачного будівництва. <i>Тобто в частині консервації земель ухвалюють рішення щодо зем. ділянок із земель державної власності у межах сіл, селищ, міст районного значення для всіх потреб та за межами населених пунктів (крім випадків, визначених ч. 4 і ч. 8 ст. 122 ЗКУ) для зазначених цілей. — Прим. автора.</i>	Частина 3
ЦОВВ з питань земельних ресурсів у галузі земельних відносин та його територіальні органи	Передають зем. ділянки с/г призначення державної власності, крім випадків, визначених ч. 8 цієї статті, у власність або у користування для всіх потреб. <i>Тобто в частині консервації земель ухвалюють рішення щодо зем. ділянок с/г призначення державної власності (для всіх потреб), крім випадків, визначених ч. 8 ст. 122 ЗКУ.</i>	Частина 4
Обласні державні адміністрації (на їхній території)	Передають зем. ділянки із земель державної власності, крім випадків, визначених ч. 3, ч. 4 і ч. 8 цієї статті, у власність або у користування у межах міст обласного значення та за межами населених пунктів, а також зем. ділянки, що не входять до складу певного району, або у випадках, коли районна державна адміністрація не утворена, для всіх потреб. <i>Тобто в частині консервації земель ухвалюють рішення щодо зем. ділянок із земель державної власності, крім випадків, визначених ч. 3, ч. 4 і ч. 8 ст. 122 ЗКУ, у межах міст обласного значення та за межами населених пунктів, а також щодо зем. ділянок, що не входять до складу певного району, або у випадках, коли районна державна адміністрація не утворена, для всіх потреб. — Прим. автора.</i>	Частина 5
Київська та	Передають зем. ділянки із земель державної	

Севастопольська міські державні адміністрації (у межах їхніх територій)	власності, крім випадків, визначених ч. 4 і ч. 8 цієї статті, у власність або у користування для всіх потреб. <i>Тобто в частині консервації земель ухвалюють рішення щодо зем. ділянок із земель державної власності (для всіх потреб), крім випадків, визначених ч. 4 і ч. 8 ст. 122 ЗКУ. — Прим. автора.</i>	Частина 6
Рада міністрів АРК (на території АРК)	Передає зем. ділянки із земель державної власності, крім випадків, визначених ч. 3, ч. 4 і ч. 8 цієї статті, у власність або у користування у межах сіл, селищ, міст, що не входять до складу певного району, та за межами населених пунктів для всіх потреб, а також погоджує передачу таких земель у власність або у користування районними державними адміністраціями на їхній території для будівництва об'єктів, пов'язаних з обслуговуванням жителів територіальної громади району (шкіл, закладів культури, лікарень, підприємств торгівлі тощо). <i>Тобто в частині консервації земель ухвалює рішення щодо зем. ділянок із земель державної власності, крім випадків, визначених ч. 3, ч. 4 і ч. 8 ст. 122 ЗКУ, у межах сіл, селищ, міст, що не входять до складу певного району, та за межами населених пунктів для всіх потреб. — Прим. автора.</i>	Частина 7
КМУ	Передає зем. ділянки із земель державної власності, які не входять до складу адміністративно-територіальних одиниць, у власність або у користування. Передає у постійне користування зем. ділянки, примусово вилучені у державну власність відповідно до Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»⁸⁶. Передає у користування зем. ділянки зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. Передає у постійне користування зем. ділянки у випадку, передбаченому абз. 2 ч. 2 ст. 149 ЗКУ (Відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 149 ЗКУ зем. ділянки с/г	Частина 8

⁸⁶ Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» від 03.03.2022 р. № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>

	призначення державної власності за рішенням КМУ можуть вилучатися з постійного користування державних підприємств, установ, організацій без їхньої згоди та без згоди органів (організацій), до сфери управління (відання) яких вони належать, і передаватися у постійне користування іншим державним підприємствам. У разі якщо відомості про зем. ділянки, що вилучаються, не внесені до Державного земельного кадастру, замовлення розроблення документації із землеустрою, необхідної для внесення таких відомостей, здійснюється державним підприємством, якому передаються вилучені земельні ділянки. У разі вилучення КМУ зем. ділянок с/г призначення державної власності, які належать закладу освіти, установі, організації, підприємству системи освіти, що перебуває у державній власності, на праві постійного користування, площа зем. ділянок с/г призначення державної власності, які залишаються у такої юридичної особи після вилучення, не може становити більше 100 гектарів.) Тобто в частині консервації земель ухвалює рішення щодо перерахованих вище земель. — Прим. автора.	
--	---	--

*** Примітка:** Основним нормативно-правовим актом, що здійснює **регулювання відносин зі здійснення заходів державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель** територіальними органами Держгеокадастру та/або територіальними органами Держекоінспекції, є:

1) Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V⁸⁷;

2) наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України «Про затвердження Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції» від 07.04.2020 р. № 230⁸⁸;

3) наказ Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру «Про затвердження положень про територіальні органи Держгеокадастру» від 23.12.2021 р. № 603⁸⁹ (цим наказом затверджено **25 (двадцять п'ять) положень про**

⁸⁷ Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>

⁸⁸ Наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України «Про затвердження Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції» від 07.04.2020 р. № 230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0350-20#Text>

⁸⁹ Наказ Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру «Про затвердження положень про територіальні органи Держгеокадастру» від 23.12.2021 р. № 603. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwia3K3mit2EAxYhv0HHQN5A1IQFnoECA4QAQ&url=https%3A%2F%2Fkyivska.land.gov.ua%2Fwp->

головні управління Держгеокадастру в областях (а саме у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській) та м. Києві. — Прим. автора).

Для прикладу, до функцій територіальних та міжрегіональних територіальних органів Держгеокадастру належить здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням територіальними органами центральних органів виконавчої влади, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами — нерезидентами вимог законодавства про охорону земель, надр, зокрема щодо консервації деградованих і малопродуктивних земель (відповідно до абз. 1-2 п. 2 розділу II Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держгеокадастру, затвердженого наказом Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 07.04.2020 р. № 230).

КРОК 3. ЗАМОВЛЕННЯ РОБОЧОГО ПРОЄКТУ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ЩОДО КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ ТА УКЛАДАННЯ ДОГОВОРУ МІЖ ЗАМОВНИКОМ ТА РОЗРОБНИКОМ

3.1. Загальні положення про робочий проєкт землеустрою щодо консервації земель

Згідно з положеннями п. 8 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35, консервація земель незалежно від форми власності здійснюється відповідно до робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель.

У Законі України «Про землеустрій» визначено загалом (щодо всіх робочих проєктів землеустрою), що «робочі проєкти землеустрою розробляються з метою здійснення заходів з рекультивації порушених земель, зняття та перенесення родючого шару ґрунту, консервації деградованих та малопродуктивних угідь, поліпшення сільськогосподарських і лісгосподарських угідь, захисту земель від ерозії, підтоплення, заболочення, вторинного засолення, висушення, зсувів, ущільнення, закислення, забруднення промисловими та іншими відходами, радіоактивними та хімічними речовинами» (відповідно до ч. 1 ст. 54 Закону України «Про землеустрій»).

Робочий проєкт є одним із різновидів документації із землеустрою.

При цьому визначено, що документація із землеустрою розробляється в електронній та паперовій формах у вигляді схеми, проєкту, робочого проєкту або технічної документації.

Затверджена документація із землеустрою є публічною та загальнодоступною (відповідно до положень ст. 25 Закону України «Про землеустрій»).

У Законі України «Про землеустрій» від 22.05.2003 р. № 858-IV надане **загальне визначення поняття «робочий проєкт землеустрою»**, яке є характерним для всіх різновидів робочих проєктів землеустрою, у тому числі й для робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель.

Зокрема, «**робочий проєкт землеустрою**» — це сукупність економічних, проєктних і технічних документів з використання та охорони земель, що включає розрахунки, опис, креслення технічних рішень, кошторис, реалізацію яких передбачається здійснити протягом строку, встановленого цим проєктом (*положення ст. 1 Закону України «Про землеустрій»*).

У ч. 5 ст. 54 Закону України «Про землеустрій» визначено, що **Правила розроблення робочих проєктів землеустрою затверджуються Кабінетом Міністрів України**. Зокрема, такі правила були затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2022 р. № 86.

У цих Правилах є окремий розділ IV, що присвячений підготовці робочих проєктів землеустрою саме щодо консервації земель.

У законодавстві визначено, що **метою робочого проєкту землеустрою саме щодо консервації земель** є визначення:

- видів консервації земель;	Ці показники проєктуються і можуть уточнюватися в робочому проєкті землеустрою щодо консервації земель з урахуванням: - екологічних умов ; - конкретних природно-кліматичних умов .
- способів консервації земель, визначених ч. 1 ст. 51 Закону України «Про охорону земель»*;	
- строку проведення консервації земель;	
- напрямів подальшого використання земель (такі напрями визначені пунктами 38-42 Правил розроблення робочих проєктів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86, та наведені у кроці 4. — Прим. автора).	

(Згідно з положеннями п. 8 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35;

п. 36, абз. 2 п. 37 Правил розроблення робочих проєктів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86)

* **Примітка:** У ч. 1 ст. 51 Закону України «Про охорону земель» визначений **перелік зем. ділянок, що підлягають консервації**. Це:

7) зем. ділянки, що використовуються з **порушенням вимог щодо охорони земель від ерозії та зсувів**, встановлених цим Законом;

8) рілля, що має один з показників, який характеризує ґрунтові властивості і зумовлює необхідність консервації земель **за природно-сільськогосподарськими зонами, визначений Порядком консервації земель**;

9) **деградовані** землі, **малопродуктивні** землі, що не мають степового, лучного, лісового рослинного покриву, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним, а також **техногенно забруднені** зем. ділянки, на яких неможливо одержати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих зем. ділянках є небезпечним для їхнього здоров'я;

10) зем. ділянки, **забруднені хімічними речовинами** внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану;

11) зем. ділянки, **на яких розташовані військові інженерно-технічні та/або фортифікаційні споруди**;

12) **інші деградовані та малопродуктивні землі.**

Цей перелік не є вичерпним. Це означає, що можуть бути й інші деградовані та малопродуктивні землі.

3.2. Замовники робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель

Замовником робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель, а також робіт із проведення необхідних обстежень, вишукувань та інших робіт, необхідних для здійснення консервації, згідно з п. 9 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35 можуть бути:

- органи виконавчої влади;
- Рада міністрів АРК;
- органи місцевого самоврядування;
- землевласники.

Це положення корелюється із пунктами 5 та 6 Порядку консервації земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35, у яких визначені особи, що мають право ухвалювати рішення про консервацію земель. Детальніше про кожен орган/особу див. крок 2 цього Алгоритму.

3.3. Права та обов'язки замовників робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель

У чинному законодавстві України визначено, що **замовники документації із землеустрою, у т.ч. робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель, мають такі права та обов'язки** (див. таблицю нижче).

Закон України «Про землеустрій» (стаття 27)	
Права замовників робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель	Обов'язки замовників робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель

а) доручати розробникам виконання робіт із землеустрою;	а) виконувати всі умови договору, а в разі невиконання або неналежного виконання нести відповідальність, передбачену договором і законом;
б) встановлювати наукові, технічні, економічні та інші вимоги до документації із землеустрою;	б) надавати вихідну документацію, необхідну для виконання робіт із землеустрою;
в) визначати строк виконання робіт і порядок розгляду документації із землеустрою;	в) проводити відповідно до закону на конкурсній основі відбір розробників документації із землеустрою, що розробляється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів;
г) визначати за погодженням із розробником документації із землеустрою вартість робіт із землеустрою і порядок їх оплати;	г) прийняти виконані роботи та оплатити їх.
ґ) виступати власником документації із землеустрою;	-----
д) проводити індексацію вартості виконаних робіт із землеустрою в порядку, встановленому законом;	-----
е) здійснювати контроль за виконанням робіт із землеустрою в порядку, встановленому законом;	-----
є) на вибір розробника та укладення з ним договору (якщо за рахунок власних коштів), якщо інше не передбачено законодавством України.	-----

3.4. Договір між замовником та розробником про розроблення робочого проекту землеустрою щодо консервації земель

Робочий проект землеустрою щодо консервації земель складається згідно з договором про розроблення робочого проекту землеустрою щодо консервації земель, укладеним між замовником і розробником документації із землеустрою.

Про це зазначено у положеннях низки нормативно-правових актів. Серед них, наприклад, такі:

- ч. 4 ст. 26 Закону України «Про землеустрій», де визначено, що **взаємовідносини замовників і розробників документації із землеустрою** (а робочий проект щодо

консервації земель є одним із різновидів документації із землеустрою⁹⁰. — Прим. автора) регулюються законодавством України і договором;

- ч. 1 ст. 22 Закону України «Про землеустрій», де передбачено, що землеустрій здійснюється на підставі: а) рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо проведення робіт із землеустрою (у тому числі при розробленні містобудівної документації); **б) укладених договорів між юридичними чи фізичними особами (землевласниками і землекористувачами) та розробниками документації із землеустрою**; в) судових рішень;

- абз. 2 п. 2 Правил розроблення робочих проєктів землеустрою, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2022 р. № 86, де сказано, що **робочі проєкти землеустрою розробляються суб'єктом господарювання, що є виконавцем робіт із землеустрою** відповідно до Закону України «Про землеустрій», **згідно з договором про розроблення робочого проєкту землеустрою, укладеним між замовником та розробником**;

- п. 10 Порядку консервації земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35, де встановлено, що **робочий проєкт землеустрою щодо консервації земель складається розробником документації із землеустрою згідно з договором про розроблення проєкту консервації земель, укладеним між замовником і розробником документації із землеустрою**.

Типова письмова форма такого договору чи примірний договір не були затверджені компетентним органом, тому такий договір оформлюється його сторонами у довільній формі та має містити істотні умови, передбачені законодавством для таких договорів.

3.5. Завдання від замовника на складання робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель

Робочий проєкт землеустрою щодо консервації земель розробляється **відповідно до завдання щодо складання проєкту консервації земель, затвердженого замовником** (п. 11 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35).

Подібні положення закріплені й у ч. 2 ст. 29 Закону України «Про землеустрій», де визначено, що документація із землеустрою розробляється на основі **завдання** на розроблення відповідного виду документації, затвердженого замовником.

Завдання на складання робочого проєкту землеустрою, у т.ч. робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель, **є складником цього робочого проєкту**, тобто його обов'язковим елементом (відповідно до положень п. «а» ч. 4 ст. 54 Закону України «Про землеустрій»; п. 3 Правил розроблення робочих проєктів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86).

У п. 4 Правил розроблення робочих проєктів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86, визначено, що **завдання на складання робочого проєкту землеустрою** (тобто і робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель. — Прим. автора) **виконується відповідно до вимог, визначених у розділах II-VI цих Правил**.

⁹⁰ Відповідно до положень ст. 25 Закону України «Про землеустрій».

Зокрема, у розділі IV Правил розроблення робочих проєктів землеустрою, що має назву «Робочі проєкти землеустрою щодо консервації земель», встановлені такі вимоги:

Завдання на складання робочого проєкту землеустрою затверджується замовником та повинне включати:

- інформацію про замовника та розробника робочого проєкту;
- підставу для виконання робіт;
- характеристику об'єкта (місце розташування, площа, кадастровий номер (за наявності), цільове призначення тощо);
- мету розроблення робочого проєкту (визначення видів, способів консервації земель, строку проведення консервації, а також напрямів використання земель);
- вихідні дані для здійснення консервації земель (нормативно-правові акти, наукові, технічні та інші документи);
- результат виконаних робіт — робочий проєкт землеустрою щодо консервації земель, в якому визначається, зокрема, конкретний вид проведення консервації земель (заліснення, залуження (із зазначенням конкретних видів рослин), ренатуралізація);
- кошторисна вартість запроєктованих робіт.

КРОК 4. СКЛАДАННЯ РОБОЧОГО ПРОЄКТУ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ЩОДО КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

4.1. Розробники робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель

Розробниками документації із землеустрою (у т.ч. робочих проєктів землеустрою щодо консервації земель. — Прим. Автора) згідно з ч. 2 ст. 26 Закону України «Про землеустрій» є:

1) **юридичні особи**, що володіють необхідним технічним і технологічним забезпеченням та у складі яких працює за основним місцем роботи сертифікований інженер-землевпорядник, який є відповідальним за якість робіт із землеустрою;

2) **фізичні особи — підприємці**, які володіють необхідним технічним і технологічним забезпеченням та є сертифікованими інженерами-землевпорядниками, відповідальними за якість робіт із землеустрою.

4.2. Права та обов'язки розробників робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель

У чинному законодавстві України визначено, що **розробники документації із землеустрою, у т.ч. робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель, мають такі права та обов'язки** (див. таблицю нижче):

Закон України «Про землеустрій» (частини 1-4 статті 28)	
Права розробників робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель	Обов'язки розробників робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель
а) виконувати роботи зі складання	а) дотримуватися законодавства України,

документації із землеустрою;	що регулює земельні відносини, відносини у сфері охорони навколишнього природного середовища, оцінки впливу на довкілля, а також норм і правил при здійсненні землеустрою;
б) погоджувати із замовником наукові, технічні, економічні та інші вимоги до документації із землеустрою, строк виконання робіт, їхню вартість та порядок оплати;	б) інформувати зацікавлених осіб про здійснення землеустрою;
в) мати безперешкодний доступ до об'єктів землеустрою;	в) виконувати всі умови договору;
г) пункт «г» — виключено;	г) виконувати роботи зі складання документації із землеустрою у строк, передбачений договором (максимальний строк складання документації із землеустрою, крім документації із землеустрою, яка одночасно є містобудівною документацією, не повинен перевищувати шести місяців з моменту укладання договору);
г') пункт «г'» — виключено;	г') страхувати свою професійну відповідальність перед замовниками документації із землеустрою та третіми особами.
д) вимагати зупинення робіт, що виконуються з порушенням документації із землеустрою і призводять до нецільового використання земель та їх псування;	-----
е) вносити пропозиції щодо оновлення застарілої або розроблення нової документації із землеустрою;	-----
є) у процесі розроблення документації із землеустрою, на підставі якої формуються відомості про об'єкти Державного земельного кадастру (у т.ч. документації із землеустрою, яка одночасно є містобудівною документацією), одержувати від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, юридичних та	-----

фізичних осіб інформацію про місце розташування таких об'єктів та їхні характеристики (з урахуванням законодавства про користування інформацією, що становить державну таємницю).	
Розробники документації із землеустрою несуть відповідно до закону відповідальність за достовірність, якість і безпеку заходів, передбачених цією документацією. У разі невиконання або неналежного виконання умов договору під час здійснення землеустрою розробники документації із землеустрою несуть відповідальність, передбачену договором і законом.	

Власники землі, землекористувачі, зокрема орендарі, під час здійснення землеустрою, у т.ч. складанні робочих проєктів землеустрою щодо консервації земель, зобов'язані забезпечити доступ розробникам документації із землеустрою до своїх земельних ділянок, що підлягають землеустрою (ч. 3 ст. 20 Закону України «Про землеустрій»).

Відповідно до ч. 5 ст. 28 Закону України «Про землеустрій» виконавці робіт із землеустрою не мають права складати документацію із землеустрою у разі, якщо (абзац 1):

- **абзац 2** — об'єктом землеустрою є зем. ділянки, що належать виконавцю робіт із землеустрою або особам, які працюють у його складі;
- **абзац 3** — особи, які працюють у складі виконавця робіт із землеустрою, мають родинні зв'язки із замовником робіт із землеустрою, або у юридичній особі, керівництво якої має родинні зв'язки із замовником;
- **абзац 4** — об'єктом землеустрою є зем. ділянки, що належать засновникам або учасникам виконавця робіт із землеустрою;
- **абзац 5** — замовником робіт із землеустрою є засновник або учасник виконавця робіт із землеустрою.

При цьому відповідно до ч. 6 ст. 28 Закону України «Про землеустрій» вимоги **абзаців другого, четвертого, п'ятого частини п'ятої цієї статті не поширюються** на розроблення комунальними підприємствами:

- проєктів землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад, проєктів землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць, проєктів землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду⁹¹ та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їхніх режимоутворювальних об'єктів;

⁹¹ Йдеться про **подальше заповідання** лише у випадку, якщо на момент ухвалення рішення про консервацію земель у них відсутній статус території чи об'єкта природно-заповідного фонду, у т. ч. якщо земельні ділянки не віднесені до земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення.

- технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель.

Документація із землеустрою, складена з порушенням вимог статті 28 Закону України «Про землеустрій», не може бути затверджена (ч. 7 ст. 28 Закону України «Про землеустрій»).

4.3. Складники робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель

Робочий проєкт землеустрою (у т.ч. робочий проєкт землеустрою щодо консервації земель) включає:	Характеристика складників проєкту землеустрою
завдання на складання робочого проєкту землеустрою	Повинне включати: • інформацію про замовника та розробника робочого проєкту; • підставу для виконання робіт; • характеристику об'єкта (місце розташування, площа, кадастровий номер (за наявності), цільове призначення тощо); • мету розроблення робочого проєкту (визначення видів, способів консервації земель, строку проведення консервації, а також напрямів використання земель); • вихідні дані для здійснення консервації земель (нормативно-правові акти, наукові, технічні та інші документи); • результат виконаних робіт — робочий проєкт землеустрою щодо консервації земель, в якому визначається, зокрема, конкретний вид проведення консервації земель (заліснення, залуження (із зазначенням конкретних видів рослин), ренатуралізація); • кошторисна вартість запроектованих робіт.
пояснювальну записку	У ній зазначаються: • підстава для проведення землеустрою (зокрема рішення органу державної влади, органу місцевого самоврядування, на підставі якого здійснюється розроблення документації із землеустрою); • основні відомості про об'єкт (об'єкти) землеустрою; • використані розробником нормативно-правові акти з питань здійснення землеустрою; • використані розробником норми і правила у сфері землеустрою; • використані розробником документи Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель;

	• використані розробником відомості Державного земельного кадастру (ДЗК), а також Державного реєстру земель у разі внесення до ДЗК відомостей про зем. ділянки, сформовані до 2013 року; • використані розробником відомості Державного картографо-геодезичного фонду; • використана розробником затверджена містобудівна документація, а також вкопювання з такої документації; • опис процедури виконання топографо-геодезичних робіт (у разі їх виконання); • опис та обґрунтування проектного рішення; • інформація про проведення ґрунтових, геоботанічних та інших обстежень земель під час здійснення землеустрою (у разі їх проведення); • інформація про наявні в межах об'єкта землеустрою будівлі, споруди та речові права на них; • інформація про наявні в межах об'єкта землеустрою обмеження у використанні земель із зазначенням підстави для встановлення таких обмежень; • відомості про виконавця робіт із землеустрою, його технічне і технологічне забезпечення; • умови щодо зняття та перенесення ґрунтового покриву зем. ділянок (у разі порушення ґрунтового покриву зем. ділянок у результаті реалізації проектного рішення); • інформація про виконання передбачених законом вимог щодо погодження документації із землеустрою; • інформація про дотримання вимог закону щодо погодження поділу, об'єднання, вилучення зем. ділянок; • заява виконавця робіт із землеустрою про дотримання ним обмежень, установлених ст. 28 Закону України «Про землеустрій».
характеристику природних та агрокліматичних умов відповідної території	У ній зазначаються її приналежність до природно-сільськогосподарської зони (гірської області), провінції, округу, району, переважна група ґрунтів, їхній якісний стан, наявність особливо цінних земель, деградованих і малопродуктивних ґрунтів, а також сума активних температур вище +10 °С, тривалість безморозного періоду, вологозабезпеченість (гідротермічний коефіцієнт), середній показник з абсолютних річних мінімумів температури повітря та ґрунту, їхні абсолютні значення, сума негативних температур, глибина промерзання ґрунту, висота снігового покриву тощо.
матеріали ґрунтових та інших обстежень	Включають (у разі їх проведення) опис наявних картографічних, ґрунтових та інших матеріалів, відомості про закладення розрізів і прикопок із відображенням на картографічній основі,

	ґрунтову карту, карту агровиробничих груп тощо.
матеріали геодезичних вишукувань та землевпорядного проектування	Включають картографічну схему розташування об'єктів у масштабі 1:1000-1:10000, схему планової зйомочної мережі, журнал польових геодезичних вимірювань, польовий абрис, розрахунки, опис існуючих (за наявності) та проектних меж об'єктів землеустрою, креслення технічних рішень тощо.
техніко-економічні показники робочого проекту землеустрою	Включають відомості про площу земель (зем. ділянок), у межах яких реалізується робочий проект землеустрою; витрати на складання документації із землеустрою, вилучення та надання зем. ділянок; площу земель, з яких знімають родючий шар ґрунту; площу земель, що підлягають рекультивації; площу земель, що покращуються землюванням; кошторисну вартість реалізації робочого проекту тощо.
проектні рішення з визначення комплексу заходів та обсягу робіт з охорони земель	Включають розрахунки, опис, креслення технічних рішень, що складені відповідно до розділів II-VI Правил розроблення робочих проектів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86. Креслення технічних рішень включають технологічну схему зняття родючого шару ґрунту, технологічну схему складування родючого шару ґрунту, технологічну схему нанесення родючого шару ґрунту тощо.
розрахунки кошторисної вартості впровадження запроєктованих заходів з охорони земель	Включають зведений кошторисний розрахунок вартості робіт, локальні кошториси, підсумкову відомість ресурсів до локальних кошторисів тощо.
плани агровиробничих груп ґрунтів та крутизни схилів (у разі потреби)	Плани агровиробничих груп ґрунтів та крутизни схилів (за потреби), плани запроєктованих заходів складаються у масштабі 1:1000-1:10000. Перелік агровиробничих груп ґрунтів приймається згідно з додатком 5 до Порядку ведення Державного земельного кадастру, затвердженого ПКМУ від 17.10.2012 р. № 1051 ⁹² .
плани запроєктованих заходів	
матеріали перенесення проекту в натуру (на місцевість)	Можуть включати розмічувальне креслення.

⁹² Порядок ведення Державного земельного кадастру, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 р. № 1051. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-%D0%BF#Text>

(П. 3-13 Правил розроблення робочих проектів землеустрою, затверджених
ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86)

4.4. Напрями консервації земель

Консервація земель проєктується за напрямками з урахуванням таких положень законодавства України:

Напрями консервації земель	Особливості напрямів консервації земель залежно від призначення, категорії, виду земель	Напрями консервації земель проєктуються з урахуванням показників, що характеризують ґрунтові властивості й зумовлюють необхідність консервації земель за природно-с/г зонами
Консервація-реабілітація	Консервація-реабілітація <u>с/г земель</u> проєктується <u>шляхом</u> їх залуження або переведення в перелоги та використання як сіножатей та пасовищ на строк від 10 до 20 років із подальшим поверненням для с/г використання.	о Ґрунти важкого гранулометричного складу (легко-, середньо- і важкоглинисті ґрунти в основному на щільних глинах, а також на твердих породах) консервуються шляхом реабілітації у перелоги або використовуються як сіножаті та пасовища. Після періоду реабілітації під трав'яною рослинністю (5–10 років) вибірково можуть бути повернуті (а можуть і не бути; тоді це скоріше за все буде консервація-трансформація. — Прим. автора) до попереднього використання, але з меншою інтенсивністю використання (у кормові або ґрунтозахисні сівоzmіни). о Антропогенно підтоплені ґрунти автоморфного ряду консервуються шляхом залуження (цей випадок може бути віднесений і до інших видів консервації. — Прим. автора).
Консервація-трансформація	Консервація-трансформація <u>с/г земель</u> проєктується <u>шляхом</u> їх переведення у сіножаті та пасовища або виведення земель зі складу с/г угідь з подальшим залісненням чи переведенням в інші не с/г угіддя.	- Ґрунти легкого гранулометричного складу (піщані на Поліссі, піщані і глинисто-піщані в Лісостепу, піщані, глинисто-піщані й супіщані ґрунти у степових зонах, а також у районах Лівобережного і півдня Правобережного лісостепу) консервуються шляхом трансформації, вилучення зі складу с/г земель та заліснення. - Скелетні ґрунти (ґрунти на елювії щільних порід, які містять у кореневмісному шарі уламки гірських порід) консервуються шляхом необоротної трансформації та

		вилучаються зі складу с/г земель, !!! можуть бути (а можуть і не бути. — Прим. автора) залишені на період реабілітації <u>під трав'яною рослинністю</u> (5–10 років), використовуватися як <u>пасовища й місця ренатуралізації</u>. - Змиті ґрунти (середньо-, сильнозмиті й розмиті ґрунти, виходи ґрунтоутворюючих і підстилаючих порід) консервуються такими шляхами: ○ найбільш порушені землі з виходами порід, розмитими й сильнозмитими ґрунтами <u>трансформуються</u> та вилучаються зі складу с/г земель з подальшим залуженням (використання як сіножатей або пасовищ) або залісенням; ○ середньо-змиті ґрунти на складних схилах крутістю більше ніж 4–5° підлягають <u>трансформації</u> в пасовища; ○ інші площі із середньо-змитими ґрунтами залужуються <u>під тимчасову консервацію</u>. !!! Після завершення фітомеліоративного періоду (10–15 років) можуть повертатися до складу с/г земель (під час відновлення показників, характерних для цього ґрунту, та з меншою інтенсивністю використання). - Дефльовані ґрунти (середньо- й сильнодефльовані ґрунти різного гранулометричного складу) консервуються шляхом виведення зі складу с/г земель та залісення. Суглинкові і глинисті дефльовані ґрунти залужуються для тимчасової консервації. !!! На період фітомеліоративної реабілітації повинні розроблятися заходи із захисту поверхні від вітрової ерозії. - Засолені ґрунти (засолені гідроморфні ґрунти природного походження) консервуються шляхом трансформації під сіножаті або
--	--	---

		ренатуралізуються без втручання людини; вторинно засолені автоморфні ґрунти зрошуваних земель через фітомеліоративне залуження відводяться під тимчасову консервацію з подальшим можливим поверненням до складу с/г земель за умови зниження рівня ґрунтових вод. - Антропогенно вторинно підтоплені ґрунти у степових зонах на зрошуваних територіях консервуються шляхом <u>трансформації</u> у відкриті заболочені ґрунти. - Ґрунти природного гідроморфного ряду зрошуваних територій <u>ренатуралізуються</u> шляхом <u>трансформації</u> у відкриті землі. - Болотні органогенні неглибокі та мінеральні осушені ґрунти консервуються шляхом <u>трансформації</u> у сіножаті.
Ренатуралізація	Ренатуралізація <u>проєктується шляхом відновлення торфовищ, водно-болотних, лучних, степових та інших цінних природних екосистем</u>	- Солонцюваті ґрунти (середньо- й сильносолонцюваті гідроморфні та напівгідроморфні (лучні, болотні, лучно-чорноземні) й автоморфні (чорноземи звичайні, чорноземи південні, чорноземи на щільних глинах, темно-каштанові й каштанові) ґрунти і солонці у степових зонах) консервуються шляхом <u>ренатуралізації</u> гідроморфних і напівгідроморфних ґрунтів, <u>тимчасової фітомеліоративної консервації-реабілітації</u> автоморфних ґрунтів або використовуються як пасовища. - Презволожені й заболочені ґрунти (дерново-підзолисті та дернові сильноглейові ґрунти, мінеральні й органогенні болотні ґрунти природного походження у Поліській та Лісостеповій зонах) консервуються шляхом <u>природної ренатуралізації-регенерації</u>.

(Згідно з положеннями п. 38-42 Правил розроблення робочих проєктів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86)

Особливість консервації земель, забруднених вибухонебезпечними предметами, полягає в тому, що проводити будь-які роботи на цих земельних ділянках буде неможливо за участі людини.

КРОК 5. ПОГОДЖЕННЯ РОБОЧОГО ПРОЄКТУ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ЩОДО КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

Відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про охорону земель» порядок погодження документації із землеустрою в галузі охорони земель (у т.ч. робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель. — Прим. автора) встановлюється Земельним кодексом України та Законом України «Про землеустрій».

Також Закон України «Про землеустрій» (ст. 30) визначає, що погодження документації із землеустрою (у т.ч. робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель. — Прим. автора) проводиться в порядку, встановленому Земельним кодексом України, цим Законом.

Відповідно до п. 12 Порядку консервації земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35, робочий проєкт землеустрою щодо консервації земель погоджується в порядку, встановленому статтею 186 Земельного кодексу України.

У Земельному кодексі України (у т.ч. ст. 186 «Погодження і затвердження документації із землеустрою») та Законі України «Про землеустрій» відсутні норми, в яких було б прямо урегульовані відносини щодо погодження робочих проєктів землеустрою саме щодо консервації земель. Хоча є загальна норма, яка поширюється й на робочі проєкти землеустрою щодо консервації земель, де визначено таке.

Робочі проєкти землеустрою, що передбачають здійснення заходів на земельних ділянках державної та комунальної власності, розташованих на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, їх охоронних зонах, землях, зарезервованих для заповідання, прибережних захисних смугах, інших територіях екологічної мережі, погоджуються органом виконавчої влади АРК у сфері охорони навколишнього природного середовища, структурним підрозділом відповідної обласної, Київської чи Севастопольської міської державної адміністрації у сфері охорони навколишнього природного середовища (абз. 2 ч. 4 ст. 186 Земельного кодексу України).

Також таке погодження може вимагатися в певних особливих випадках. Це може бути обов'язковим, наприклад, у випадку, коли консервація земель передбачає зміну цільового призначення земельної ділянки (*наприклад, у разі консервації-трансформації. — Прим. автора*).

Так, згідно з вимогами абз. 1-2, ч. 7 ст. 20 Земельного кодексу України зміна цільового призначення земельних ділянок погоджується у разі, якщо земельна ділянка перебуває у користуванні на правах постійного користування, оренди, емфітевізису, суперфіцію, у заставі — із землекористувачем, заставодержателем (підпис якого на погодженні посвідчується нотаріально).

А у п. 6 Порядку консервації земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35, встановлено, що консервація земель, що перебувають у заставі або користуванні, здійснюється за погодженням із заставодержателем та/або землекористувачем. Але при цьому не деталізовано, на якому етапі (*наприклад, на*

етапі погодження робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель чи в інший час. — Прим. автора) та у якій формі має здійснюватися таке погодження.

Крім того, у ч. 3 ст. 45 Закону України «Про охорону земель» (не у Земельному кодексі України (ст. 186 чи іншій) та/або Законі України «Про землеустрій». — Прим. автора) є положення, в якому сказано, що **особливості режиму та порядку використання забруднених земель погоджуються з** (а цей алгоритм присвячений консервації земель, забруднених хімічними речовинами внаслідок військових дій. — Прим. автора):

- центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища;

- центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин; та

- центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.

В цій нормі не йдеться про погодження саме робочого проєкту землеустрою / робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель. Однак ця норма може бути **актуальною** в частині отримання погодження (не зрозуміло, на якому етапі та у якій формі. — Прим. автора) у ситуації, коли консервація земель здійснюватиметься не шляхом повного припинення, а **шляхом обмеження їх господарського використання**.

Згідно з ч. 7 ст. 186 Земельного кодексу України Верховна Рада АРК, Рада міністрів АРК, органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування, інші суб'єкти, визначені цією статтею, **зобов'язані** протягом десяти робочих днів з дня одержання документації із землеустрою безоплатно надати або надіслати рекомендованим листом з повідомленням розробнику свої висновки **про її погодження або про відмову в погодженні** з обов'язковим посиланням на закони та прийняті відповідно до них нормативно-правові акти, що регулюють відносини у відповідній сфері. **Строк дії таких висновків є необмеженим.**

У будь-якому разі слід пам'ятати таке.

1. **Підставою для відмови у погодженні документації із землеустрою може бути** лише невідповідність її положень вимогам законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, документації із землеустрою або містобудівної документації (ч. 8 ст. 186 Земельного кодексу України).

2. Верховній Раді АРК, Раді міністрів АРК, органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, іншим суб'єктам, визначеним статтею 186 Земельного кодексу України, **під час погодження документації із землеустрою заборонено вимагати:**

- додаткові матеріали та документи, не включені до складу документації із землеустрою, визначеного Законом України «Про землеустрій»;

- надання погодження документації із землеустрою будь-якими іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами чи організаціями, погодження яких не передбачено ст. 186 Земельного кодексу України;

- проведення будь-яких обстежень, експертиз чи робіт.

Кожен орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, Верховна Рада АРК, Рада міністрів АРК, інший суб'єкт, визначений цією статтею, розглядає та погоджує документацію із землеустрою самостійно та незалежно від погодження такої документації іншими органами (ч. 9 ст. 186 Земельного кодексу України).

3. **Висновок** (рішення) органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, Верховної Ради АРК, Ради міністрів АРК, іншого суб'єкта, визначеного цією статтею, **щодо відмови у погодженні документації із землеустрою** має містити вичерпний перелік недоліків документації із землеустрою з описом змісту недоліку та посиланням на відповідні норми законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, затверджену документацію із землеустрою або містобудівну документацію. **Повторна відмова у погодженні документації із землеустрою** допускається лише у разі, якщо розробник не усунув недоліки, зазначені у попередньому висновку (рішенні), а також якщо підстава для відмови виникла після надання попереднього висновку (рішення). **Повторна відмова у погодженні** не позбавляє розробника документації із землеустрою права усунути недоліки такої документації та подати її на погодження або затвердження (ч. 10 ст. 186 Земельного кодексу України).

КРОК 6. ЗАТВЕРДЖЕННЯ РОБОЧОГО ПРОЄКТУ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ЩОДО КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

Відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про охорону земель» порядок затвердження документації із землеустрою в галузі охорони земель (у т.ч. робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель. — Прим. автора) встановлюється Земельним кодексом України та Законом України «Про землеустрій».

Також Закон України «Про землеустрій» (ст. 30) визначає, що затвердження документації із землеустрою (у т.ч. робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель. — Прим. автора) проводиться в порядку, встановленому Земельним кодексом України, цим Законом.

Відповідно до п. 12 Порядку консервації земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35, робочий проєкт землеустрою щодо консервації земель погоджується та затверджується в порядку, встановленому ст. 186 Земельного кодексу України.

А в абз. 1 ч. 4 ст. 186 Земельного кодексу України визначено, що робочі проєкти землеустрою затверджуються їхніми замовниками (детальніше про осіб, які можуть бути замовниками — див. пункт 2 кроку 3 та крок 2 цього Алгоритму. — Прим. автора).

Затверджена документація із землеустрою (тобто і робочі проєкти землеустрою щодо консервації земель. — Прим. автора) є публічною та загальнодоступною (відповідно до положень ст. 25 Закону України «Про землеустрій»).

При цьому також слід пам'ятати таке.

1. Підставою для відмови у затвердженні документації із землеустрою може бути лише невідповідність її положень вимогам законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, документації із землеустрою або містобудівної документації (ч. 8 ст. 186 Земельного кодексу України).

2. Верховній Раді АРК, Раді міністрів АРК, органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, іншим суб'єктам, визначеним статтею 186 Земельного кодексу України, **під час затвердження документації із землеустрою заборонено вимагати:**

- додаткові матеріали та документи, не включені до складу документації із землеустрою, визначеного Законом України «Про землеустрій»;

- надання погодження документації із землеустрою будь-якими іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами чи організаціями, погодження яких не передбачено статтею 186 Земельного кодексу України;

- проведення будь-яких обстежень, експертиз чи робіт.

Кожен орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, Верховна Рада АРК, Рада міністрів АРК, інший суб'єкт, визначений цією статтею, **розглядає та погоджує документацію із землеустрою самостійно та незалежно від погодження такої документації іншими органами** (ч. 9 ст. 186 Земельного кодексу України).

3. **Висновок** (рішення) органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, Верховної Ради АРК, Ради міністрів АРК, іншого суб'єкта, визначеного цією статтею, **щодо відмови у затвердженні документації із землеустрою** має містити вичерпний перелік недоліків документації із землеустрою з описом змісту недоліку та посиланням на відповідні норми законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, затверджену документацію із землеустрою або містобудівну документацію. **Повторна відмова у затвердженні документації із землеустрою** допускається лише у разі, якщо розробник не усунув недоліки, зазначені у попередньому висновку (рішенні), а також якщо підстава для відмови виникла після надання попереднього висновку (рішення). **Повторна відмова у затвердженні** не позбавляє розробника документації із землеустрою права усунути недоліки такої документації та подати її на погодження або затвердження (ч. 10 ст. 186 Земельного кодексу України).

4. **Документація із землеустрою, складена з порушенням вимог ст. 28 Закону України «Про землеустрій», не може бути затверджена** (зміст ст. 28 вказаного Закону — див. пункт 2 кроку 4 цього Алгоритму. — Прим. автора) (ч. 7 ст. 28 Закону України «Про землеустрій»).

КРОК 7. ПОДАННЯ ЗАТВЕРДЖЕНОГО РОБОЧОГО ПРОЄКТУ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ЩОДО КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ ДО ДЕРЖАВНОГО ФОНДУ ДОКУМЕНТАЦІЇ ІЗ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ТА ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬ

Затверджена документація із землеустрою, у т.ч. затверджений робочий проєкт землеустрою щодо консервації земель, в електронній формі **подається розробником цієї документації** до територіального органу Держгеокадастру для забезпечення його зберігання **в місцевому фонді документації із землеустрою та оцінки земель** (відповідно до ч. 6 ст. 186 Земельного кодексу України; п. 13 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35).

Місцеві фонди документації із землеустрою та оцінки земель є складниками Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель. Про це сказано, зокрема, у п. 3 Положення про Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2004 р. № 1553, а саме, що **Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель складається з:**

- Головного фонду документації із землеустрою та оцінки земель;
- регіональних фондів документації із землеустрою та оцінки земель — АРК, областей, м. Києва та м. Севастополя;
- **місцевих фондів документації із землеустрою та оцінки земель** — районів, міст, селищ та сіл.

Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель формується на основі збирання, обробки, обліку матеріалів в електронній формі, отриманих у результаті проведення **землеустрою та оцінки земель** незалежно від місця розташування земельних ділянок та форми власності на них, для використання їх органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами, організаціями і громадянами (відповідно до ч. 1 ст. 32 Закону України «Про землеустрій», п. 1 Положення про Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель, затвердженого ПКМУ від 17.11.2004 р. № 1553).

Сертифіковані інженери-землевпорядники, які відповідають за якість робіт із землеустрою, **зобов'язані** безоплатно передавати документацію із землеустрою та оцінки земель до Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель (а у випадку складання робочого проєкту землеустрою щодо консервації земель — саме до місцевих фондів документації із землеустрою та оцінки земель. — Прим. автора) в електронному вигляді **у місячний строк після її затвердження**. Порядок передачі такої документації визначається **Положенням про Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель** (відповідно до положень ч. 6 ст. 32 Закону України «Про землеустрій»).

У цьому випадку йдеться про **Положення про Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2004 р. № 1553.**

КРОК 8. ВНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО КОНСЕРВАЦІЮ ЗЕМЕЛЬ ДО ДЕРЖАВНОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ

Відомості про якісні характеристики угідь, заходи щодо охорони земель і ґрунтів (освоєння земель для сільськогосподарських, лісгосподарських потреб; поліпшення сільськогосподарських, лісгосподарських угідь; рекультивация порушених земель, **консервація деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель** тощо), обмеження у використанні земель **вносяться до Державного земельного кадастру**, зокрема на підставі робочих проєктів землеустрою (у т.ч. робочих проєктів землеустрою щодо консервації земель. — Прим. автора) відповідно до Закону України «Про Державний земельний кадастр» (ч. 3 ст. 25 Закону України «Про охорону земель»; ч. 11 ст. 21 Закону України «Про Державний земельний кадастр»).

Відповідно до ч. 5 ст. 26 Закону України «Про землеустрій» подання документації із землеустрою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, **для внесення відомостей до Державного земельного**

кадастру від імені замовника документації здійснюється її розробником, якщо інше не встановлено договором.

Державний земельний кадастр — це єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їхнє цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель, їхню оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами, про меліоративні мережі та складові частини меліоративних мереж (положення ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Державний земельний кадастр»).

Основними нормативно-правовими актами, що здійснюють правове регулювання внесення відомостей до Державного земельного кадастру про консервацію земель, є:

- Закон України «Про Державний земельний кадастр»;
- Порядок ведення Державного земельного кадастру, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 р. № 1051.

КРОК 9. ВИКОНАННЯ УМОВ І ПРОВЕДЕННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

1. Відповідно до ч. 4 ст. 25 Закону України «Про охорону земель» **власники землі та землекористувачі забезпечують виконання заходів** з охорони земель та обмежень у використанні земель, передбачених документацією із землеустрою в галузі охорони земель (тобто і робочими проєктами землеустрою щодо консервації земель. — Прим. автора).

У цьому ж Законі також визначено, що **заходи, передбачені затвердженою в установленому порядку документацією із землеустрою, є обов'язковими для виконання** органами державної влади та органами місцевого самоврядування, власниками землі, землекористувачами, у тому числі орендарями (ч. 2 ст. 20).

При цьому слід враховувати, що **виконання умов і проведення заходів**, визначених робочими проєктами землеустрою (тобто і робочими проєктами землеустрою щодо консервації земель. — Прим. автора), здійснюється **після передачі такої документації із землеустрою до Державного фонду документації із землеустрою та оцінки земель** (п. 14. Правил розроблення робочих проєктів землеустрою, затверджених ПКМУ від 02.02.2022 р. № 86).

2. Також слід враховувати, що **у законодавстві України:**

1) встановлена **низка заборон, які діють під час консервації земель**. Наприклад:

- **заборонена** передача у власність і користування земель державної та комунальної власності, щодо яких ухвалено рішення про їх консервацію, для цілей, не пов'язаних із такою консервацією (положення другого речення ч. 2 ст. 172 Земельного кодексу України);

- **заборонена** на час здійснення консервації земель зміна цільового призначення земельної ділянки та її господарське використання, крім передбаченого проєктом консервації земель (п. 16 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35);

2) передбачений **державний нагляд (контроль)** за виконанням умов і проведенням заходів з консервації земель, визначених робочими проєктами землеустрою.

Зокрема, про це сказано у п. 7 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35, а саме, що **під час здійснення заходів з державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель** територіальні органи Держгеокадастру та/або територіальні органи Держекоінспекції **в разі виявлення порушень вимог законодавства щодо консервації земель з питань, що належать до їх компетенції**, видають власникам земельних ділянок та/або землекористувачам відповідні **приписи** про усунення виявлених порушень (див. також примітку нижче).

Примітка: Основним нормативно-правовим актом, що здійснює **регулювання відносин зі здійснення заходів державного нагляду (контролю) за використанням та охороною земель** територіальними органами Держгеокадастру та/або територіальними органами Держекоінспекції, є:

1) Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V;

2) наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України «Про затвердження Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції» від 07.04.2020 р. № 230;

3) наказ Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру «Про затвердження положень про територіальні органи Держгеокадастру» від 23.12.2021 р. № 603 (цим наказом затверджено **25 (двадцять п'ять) положень про головні управління Держгеокадастру в областях** (а саме у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській) **та м. Києві**. — Прим. автора).

Для прикладу, до функцій територіальних та міжрегіональних територіальних органів Держекоінспекції належить **здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням** територіальними органами центральних органів виконавчої влади, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами — нерезидентами **вимог законодавства про охорону земель, надр, зокрема щодо консервації деградованих і малопродуктивних земель** (відповідно до абз. 1-2 п. 2 розділу II Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції, затвердженого наказом Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 07.04.2020 р. № 230).

3. Важливими є положення чинного законодавства України щодо **економічного стимулювання заходів щодо охорони земель шляхом їх консервації**. Зокрема, відповідно до абз. 3, 4 ч. 1 ст. 27 Закону України «Про охорону земель» **держава здійснює економічне стимулювання заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів** землевласниками та землекористувачами шляхом:

- звільнення землевласників і землекористувачів від плати за землю, за земельні ділянки, на яких виконуються роботи з лісорозведення, меліорації, рекультивації, консервації земель та інші роботи щодо охорони земель, на період тимчасової консервації, будівництва та сільськогосподарського освоєння земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою;

- компенсування суб'єктам господарювання недоодержаної частки доходу внаслідок консервації деградованих, малопродуктивних, а також техногенно забруднених земель, інших заходів з покращення екологічного стану земель.

Правовідносини щодо звільнення землевласників та землекористувачів від плати за землю (земельного податку та/або орендної плати) за земельні ділянки, що перебувають у консервації, врегульовані п.п. 283.1.2 п. 283.1 ст. 283 та п. 288.8 ст. 288 Податкового кодексу України⁹³.

Важливими в цьому контексті є нещодавно прийняті зміни до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно» від 11.04.2023 р. № 3050-IX, що набрав чинності 06.05.2023 року⁹⁴.

Об'єкт звільнення від оподаткування	Підстава для звільнення від оподаткування	Період звільнення від оподаткування
Земельні ділянки, що перебувають у консервації	Щодо земель державної та комунальної власності:	
	Рішення органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування про затвердження робочого проекту землеустрою щодо консервації земельної ділянки.	З першого числа місяця, в якому уповноваженим органом ухвалене таке рішення, та до останнього числа місяця, в якому завершуються такі заходи.
	Щодо земель приватної власності:	
	Відомості Державного земельного кадастру про заходи щодо охорони земель і ґрунтів на підставі затвердженого робочого проекту землеустрою щодо	З дня внесення відомостей до Державного земельного кадастру і до останнього числа місяця, в якому завершуються такі заходи.

⁹³ Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

⁹⁴ Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно» від 11.04.2023 р. № 3050-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text>

	консервації земель.	
--	---------------------	--

КРОК 10. УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ ПРО ПОВЕРНЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ДО ГОСПОДАРЬСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ

Після здійснення комплексу заходів та обсягу робіт з охорони земель, закінчення строку консервації **земель державної та комунальної власності**, визначеного проєктом консервації земель, **уповноважений орган ухвалює рішення про повернення земельної ділянки до господарського використання.**

Після здійснення комплексу заходів та обсягу робіт з охорони земель, закінчення строку консервації **земельної ділянки приватної власності**, визначеного проєктом консервації земель, **її власник ухвалює рішення про повернення земельної ділянки до господарського використання.**

Після повернення земельної ділянки до господарського використання **у разі потреби зміна її цільового призначення** здійснюється в установленому порядку.

(Положення п. 15 Порядку консервації земель, затвердженого ПКМУ від 19.01.2022 р. № 35)

ДОДАТОК № 1

Показники, що характеризують ґрунтові властивості й зумовлюють необхідність консервації земель за природно-сільськогосподарськими зонами

(Згідно з Додатком до Порядку консервації земель, затвердженого постановою КМУ від 19.01.2022 р. № 35)

Показники, що характеризують ґрунтові властивості й зумовлюють необхідність консервації земель за природно-с/г зонами		
Властивості та ознаки ґрунтів	Одиниці виміру	Показники ґрунтових властивостей (з урахуванням зонального місця розташування)
1. Еродованість (змитість та дефльованість)	ступінь еродованості ґрунтів	розмиті, сильно- та середньозмиті, сильно- та середньодефльовані
2. Скелетність	вміст уламків гірських порід розміром 3 мм, відсотків	більше ніж 26 % об'єму ґрунту (у 30-сантиметровому шарі ґрунту)
3. Легкий гранулометричний склад	вміст фізичної глини (частки діаметром менше 0,01 мм), відсотків	- зона Полісся — до 3; - зона Лісостепу — до 7; - зони Степу і Сухого степу — до 10
4. Важкий гранулометричний склад поверхнево оглеєних ґрунтів	вміст фізичної глини (частки діаметром менше 0,01 мм), відсотків	більше ніж 50
5. Гумусованість	вміст гумусу, відсотків маси ґрунту	- зона Полісся — менше ніж 0,5; - зони Лісостепу, Степу північного і південного — менше ніж 1; - зона Сухого степу — 1
6. Реакція ґрунтового розчину	pH (водний)	в усіх зонах: - менше ніж 4; - більше ніж 8,5
7. Вміст рухомого алюмінію	міліграм-еквівалент на 100 г ґрунту	більше ніж 3
8. Вміст увібраного натрію	сума увібраних основ, відсотків	більше ніж 10
9. Засолення	маса ґрунту у перерахунку на токсичні солі, відсотків	- содове — більше ніж 0,1; - сульфатно-хлоридне — більше ніж 0,2; - сульфатне — більше ніж 1
10. Фізична деградація	об'ємна маса, грамів на куб. см	- для суглинкових і глинистих ґрунтів — більше ніж 1,5; - для супіщаних і піщаних ґрунтів — більше ніж 1,7
11. Спрацювання органогенних ґрунтів (торфових)	потужність органогенного шару, сантиметрів	менше ніж 30
12. Вторинна	рівень підґрунтових вод,	менше ніж 1

підтопленість (заболоченість)	метрів	
13. Хімічне забруднення	гранично допустима концентрація	перевищення гранично допустимої концентрації
14. Радіаційне забруднення	щільність забруднення ґрунтів ізотопами цезію, стронцію, плутонію, Кі/кв. км	- цезій — 15 і більше; - стронцій — 3 і більше; - плутоній — 0,1 і більше

ДОДАТОК № 2

Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік таких речовин

(Згідно з постановою КМУ від 15.12.2021 р. № 1325)

Найменування речовини	Нормативи гранично допустимої концентрації, міліграмів на кілограм ґрунту з урахуванням фону (кларка)		
	валовий вміст	рухома форма	водна витяжка
Ацетальдегід	10		
Барій	200		
Бенз(а)пірен	0,02		
Бензол	0,3		
Бор	30		
Ванадій	150		
Вольфрам		10	
Гексахлорциклогексан (сума ізомерів)		0,1	
Дихлордифенилтрихлоретан і його метаболіти		0,1	
Кадмій	3	0,7	
Кобальт		5	
Ксилоли	0,3		
Марганець	1500	140	
Миш'як	2		
Мідь		3	
Молібден		10	
Нафта	1000		
Нафтопродукти	1000* 500**		
Нікель		4	
Нітрати (за NO ₃)	130		
Плутоній		0,1***	
Ртуть	2,1		
Свинець	32	6	
Селен	0,6		
Сірководень (за H ₂ S)	0,4		
Стирол	0,1		
Стронцій		3***	
Сульфати (за SO ₄)	160		
Сурма	4,5		
Толуол	0,3		

Фенол	4		
Формальдегід	7		
Фосфор (за P ₂ O ₅)	200		
Фтор		2,8	10
Хлорид калію	560		
Хром		6	
Хром шестивалентний	0,05		
Цезій	15***		
Цинк		23	
2,4-дихлорфеноксиоцетова кислота (амінна сіль)	0,25		

* Гранично допустима концентрація нафтопродуктів у ґрунтах для земель, що надані під об'єкти видобування нафти, нафтохімії і нафтопереробки, нафтобази, склади нафтопродуктів, магістральні нафтопродуктопроводи, резервуарні парки та наливні станції нафтопродуктів, товарно-сировинні парки нафтопереробних заводів, сировинні парки нафтохімічних підприємств.

** Гранично допустима концентрація нафтопродуктів у ґрунтах для інших земель.

*** Гранично допустима концентрація речовин у ґрунтах визначені у Кі/кв. кілометр.

Примітка.

Для забезпечення належного застосування та дотримання нормативів ГДК небезпечних речовин під час обстеження та оцінювання якості ґрунтів, обрання методів їх визначення та контролювання, встановлення загальних вимог і порядків щодо проведення відповідних робіт використовуються нормативні документи із стандартизації, зокрема: ДСТУ ISO 10382:2004 Якість ґрунту. Визначення хлорорганічних пестицидів та поліхлорбіфенілів. Газово-хроматографічний метод з детектуванням захопленням електронів (ISO 10382:2002 (E), IDT); ДСТУ ISO 16772:2005 Якість ґрунту. Визначення ртуті в ґрунтових екстрактах царською водкою методом атомної спектрометрії холодної пари або атомнофлуоресцентної спектрометрії холодної пари (ISO 16772:2004, IDT); ДСТУ 4770.1:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук марганцю в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії; ДСТУ 4770.2:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук цинку в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії; ДСТУ 4770.3:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук кадмію в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії; ДСТУ 4770.5:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук кобальту в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8

методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії;
ДСТУ 4770.6:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук міді в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії;
ДСТУ 4770.7:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук нікелю в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії;
ДСТУ 4770.8:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук хрому в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії;
ДСТУ 4770.9:2007 Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук свинцю в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії;
ДСТУ 7867:2015 Ґрунти та продукція рослинництва. Визначення вмісту радіонуклідів стронцію ^{90}Sr методом спектрометричного аналізу;
ДСТУ 7868:2015 Ґрунти та продукція рослинництва. Визначення вмісту радіонуклідів цезію ^{137}Cs методом спектрометричного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28.04.2021 р. № 1423-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#Text>
2. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно» від 11.04.2023 р. № 3050-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text>
3. Закон України «Про Державну спеціальну службу транспорту» від 05.02.2004 р. № 1449-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-15?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%BE#Text>
4. Закон України «Про Генеральну схему планування території України» від 07.02.2002 р. № 3059-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14#Text>
5. Закон України «Про Державний земельний кадастр» від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
6. Закон України «Про землеустрій» від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>
7. Закон України «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 р. № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
8. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%BE#Text>
9. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>
10. Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» від 03.03.2022 р. № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>
11. Закон України «Про охорону земель» від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
12. Закон України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>
13. Закон України «Про протимінну діяльність в Україні» від 06.12.2018 р. № 2642-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%86#Text>

14. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення» від 18.05.2005 р. № 2566-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2566-15#Text>
15. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р. № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
16. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
17. Ігор Клименко: Готується до запуску державний реєстр територій, забруднених вибухонебезпечними предметами. Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ України. Новини. 04.04.2024 р. URL: <https://mvs.gov.ua/news/igor-klimenko-gotujetsia-do-zapusku-derzavnii-rejestr-teritorii-zabrudnenix-vibuxonebezpecnimi-predmetami>
18. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
19. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення (1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_379/ed20050518/find?text=%CC%B3%ED%E0#Text
20. Методика нормативної грошової оцінки земельних ділянок, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2021 р. № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-2021-%D0%BF?find=1&text=%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82#Text>
21. Наказ Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру «Про затвердження положень про територіальні органи Держгеокадастру» від 23.12.2021 р. № 603. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwia3K3mit2EAXyYhv0HHQN5A1IQFnoECA4QAQ&url=https%3A%2F%2Fkyivska.land.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2022%2F01%2F%25D0%259F%25D0%25BE%25D0%25BB%25D0%25BE%25D0%25B6%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25BD%25D0%25B5-603-%25D0%25B2%25D1%2596%25D0%25B4-23.12.2021.pdf&usg=AOvVaw2IUgfnJDY6Zqqb-MYJ2gOm&opi=89978449>
22. Наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України «Про затвердження Положення про територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції» від 07.04.2020 р. № 230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0350-20#Text>
23. Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік таких речовин, затверджені постановою КМУ від 15.12.2021 р. № 1325. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1325-2021-%D0%BF#Text>

24. Правила розроблення робочих проєктів землеустрою, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2022 р. № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2022-%D0%BF#Text>
25. Перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 р. № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF#Text>
26. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
27. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1052. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%BE#Text>
28. Положення про Державний фонд документації із землеустрою та оцінки земель, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2004 р. № 1553. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1553-2004-%D0%BF?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%86#Text>
29. Положення про єдину державну систему цивільного захисту, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text>
30. Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення, затверджене наказом Міністерства аграрної політики України від 26.02.2004 р. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0383-04#Text>
31. Положення про моніторинг земель, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.1993 р. № 661 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 760). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-93-%D0%BF?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B0%D1%86#Text>
32. Положення про Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03.07.2014 р. № 631 (у редакції наказу Міністерства внутрішніх справ України від 27.12.2023 р. № 1073). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0853-14#Text>
33. Порядок ведення Державного земельного кадастру, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 р. № 1051. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-%D0%BF#Text>
34. Порядок здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2004 р. № 681. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681-2004-%D0%BF#Text>

35. Порядок інвентаризації земель, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 05.06.2019 р. № 476. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2019-%D0%BF#Text>
36. Порядок консервації земель, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-2022-%D0%BF#Text>
37. Порядок проведення загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 105. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105-2018-%D0%BF#Text>
38. Ще один крок до розмінування деокупованих територій. Національний інститут стратегічних досліджень. 15.05.2024. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/shche-odyn-krok-do-rozminuvannya-deokupovanykh-terytoriy>